

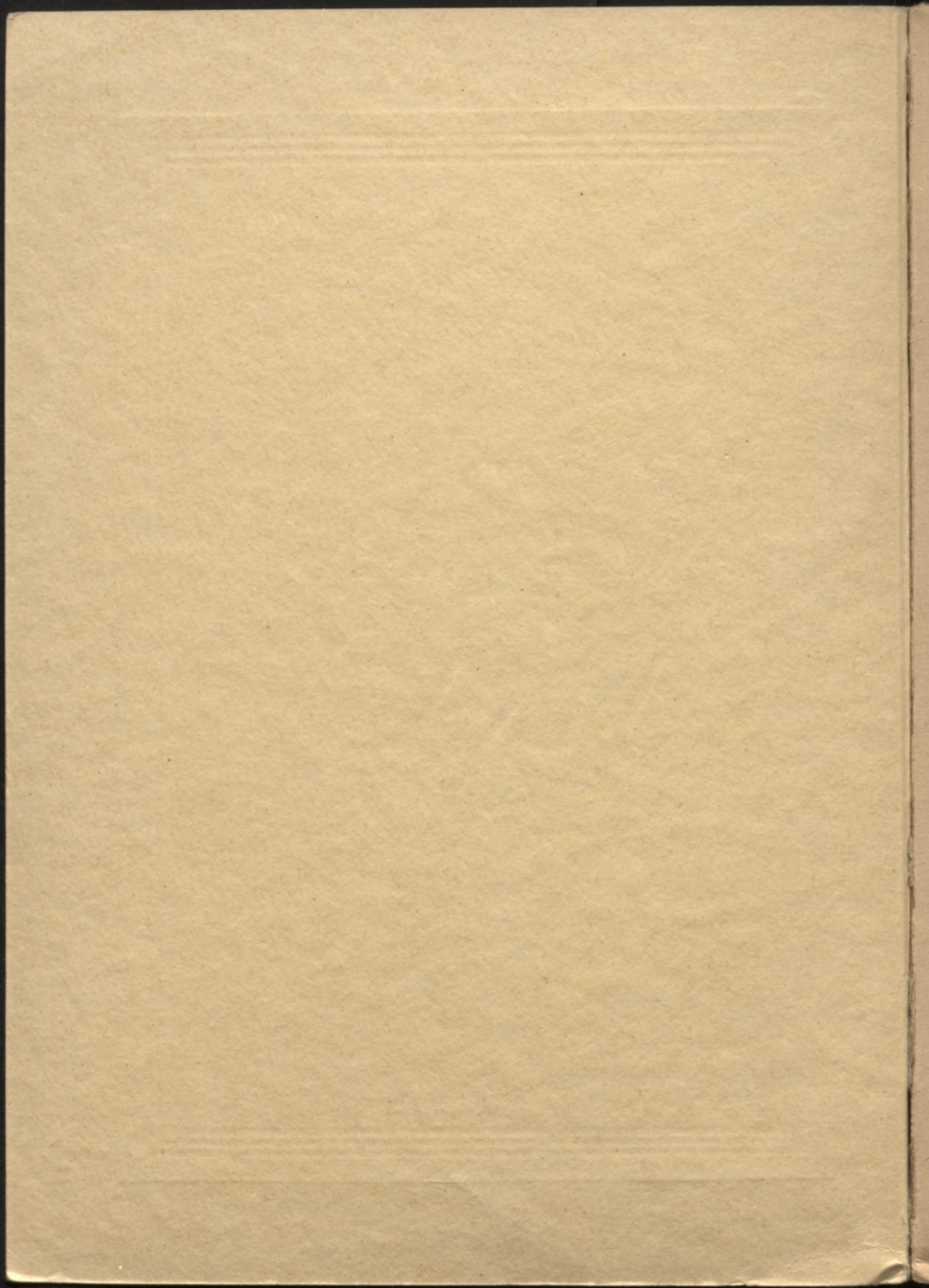
88-3

L 337

*Zenta
Maurina*

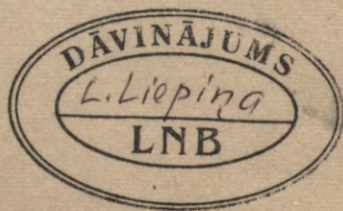
KULTŪRAS
SAKNES

KARLIS
RACINS

300090

88-3
L 337

Latvian National Library
KĀSTĪBNĪKA

L
P21

Zenta Mauriņa

KULTŪRAS SAKNES

K. RASIŅA APGĀDS
LITERATŪRA
RĪGĀ, 1944

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

0306028099

KULTŪRAS SAKNES

AfV. Nr. II/01897. Metiens: 2000. Papīrs:
Ostland-Faser GmbH, Rīgā 73 × 103 cm.
Iespiesta un brošēta spiestuvē «Rota»
Rīgā. Izdota: 1944 g. maijā. Atj. Nr. 5531.

DIVAS KULTŪRAS SAKNES

Esmu izceļojusi gadu simteņus, ciemojusies pie dižgariem, vērojusi dzīvi tuvumā un tālumā meklēdama atbildi, kas cilvēku atšķir no dzīvnieka, jo baiga ir cilvēka līdzība dzīvniekam. Kaŗa un katastrofu laikmeti atkailina cilvēku, viņa dižums, bet arī viņa nožēlojamība top tieši redzama. Izšķirīgās pārbaudījumu dienās pārdabīgā lielumā paceļas varoņi. Vēl vakar tie bija parasti cilvēki, bet šodien uz tiem tauta raugās ar lepnumu kā uz saviem īsteniem dēliem. Bet līdzās varonīgumam raugās arī cilvēku nožēlojamība un ļaunums, tik ķēmīgs, ka reizēm, vērojot dzīvi, liekas, mēs šķirstām nevis Dzīves grāmatas lapaspuses, bet Gojas Kapričos, kur mūķene gūst raganas tēlu, mūks izvirtuļa izskatu, un ēzeļi, cūkas un teķi nav šķījami no cilvēkiem. „Cilvēks pēc savas būtības ir mežonīgs, šausmīgs zvērs. Mēs to pazīstam galvenā kārtā savaldīšanas un rāmināšanas stāvoklī („im Zustande der Bändigung und Zähmung“), ko saucam par civilizāciju“ (Schopenhauer — Parerga und Paralipomena, II, 216. lpp.). Minētā grāmatā Šopenhauers cilvēku nosauc par vienīgo dzīvnieku, kas citiem sagādā sāpes bez iemesla, bez nepieciešamības (lib. cit 219.). Un Gobino (*Go-*

bineau — Des races humaines) cilvēku nosauc par izcili ļauno dzīvnieku — *l'animal méchant par excellence*. Aizejot tālāk pagātnē vēl varētu minēt Sofoklu, šo lielisko cilvēku pazinēju, kas ir teicis: „Kas dziļāk cilvēkā rokas, tas ļaunumu vienmēr atradīs.“ Un Servantess, kas, meklēdams bruņniecisku cilvēku, sastādījis cilvēka netikumu kalendāru, liek filozofam, sunim Sīpionam teikt: „Dziņa darīt ļaunu mūsos ir iedzimta, un tādēļ to iemācīties mums nenākas grūti“ (Parauga noveles, 400.). Un no mūsdienu rakstniekiem varētu minēt dzejnieka-filozofa Jūngera mācību par radikālo ļaunumu.

Mēs, kas pārdzīvojuši divus pasaules karus un Tvana gadu, zinām, ka tas tiešām tā ir: cilvēks ir izcili ļauns dzīvnieks. Bet par spīti tumsai, ko cilvēks sevī nes, viņā ir aizmetusies tā koka sakne, no kuņas izaug kultūras koks, plaši sazarodamies — mākslā, zinātnē, reliģijā, mīlestībā un draudzībā. Kas ir šī sakne, kas aizmetas vienīgi cilvēkā, to atšķirdama no dzīvnieka?

Kādu laiku biju pievienojusies franču domātājam Paskālam, kas, pārņemdam Plotina domu, apgalvo, ka cilvēka skaistākā rota ir domāšana: „Cilvēks ir niedre, kas domā.“ Nodzīvojusi kādu laiku Paskāla skurbajā un askētiskajā pasaulē, es tai palikt nevarēju: ja domāšana, sava stāvokļa apzināšanās cilvēku atšķir no visiem pārējiem radījumiem, tad tā cilvēku vēl nepadara par labu būti, par ētiski vērtīgu, par — lietojot latviešu terminoloģiju — baltu cilvēku. Domas var būt dievišķas, bet tās var būt arī velnišķas. Arī Mefistofelis domā, un domā, ka viss, kas pastāv, ir tikai vērts, lai bojā aizietu. Saprāts, šī cilvēkam dotā debesu gaisma, vēl cilvēku nepasarga

no lopiska stāvokļa: „Viņš to par prātu sauc, par gribu brīvo, bet lopiskāk par lopu dzīvo.“ Attīstot cilvēkā saprātu, mēs vēl viņā neattīstām ētiskas vērtības. Fausts beidzis vairākas fakultātes, Mefistofelis zina vēl vairāk par viņu, bet vai kāds teiktu, ka Mefistofelis ir ētiski vērtīga, kultūrāla būte?

Kādu laiku, noslēgusies no ār pasaules, dzīvoju krievu kristiānisma mistiķa Solovjova tumši mirdzošā klosterī. Solovjovs cilvēku nosauc par dzīvnieku, kas kaunas — животное стыдящееся.*) Un, pēc viņa domām, svarīgi ir nevis tas, ka cilvēks kaunas, bet no kā viņš kaunas: cilvēks kaunas savas dzīvnieciskās dabas, savu dzīvniecisko funkciju, ar šīm kauna jūtām pierādīdams, ka viņš savai dzīvnieciskai dabai, savām dzīvnieciskām funkcijām, kas viņu saista ar dzīvnieku, pacēlies pāri. Šī atziņa ir dziļa, bet pārāk lielā mērā noliedz esošo, dabīgās funkcijas, bioloģiskās prasības pārvērdama par kaunu un pašu cilvēku par pastāvīgu grēcinieku. Nepārtrauktas kauna jūtas attīsta cilvēkā visbīstamāko bacili, katras brīvas un krāšņas attīstības kaitēkli — mazvērtības izjūtu.

Atstādama Solovjovu, nogurusi mistiķu skurbumā, es meklēju tversmi Karaļauču milzī, visatskurbušākajā filozofā. Kants kā cilvēka atšķirīgo pazīmi min, cieņu, aizrādīdams, ka katrai lietai ir sava cena, vienīgi cilvēkam ir cieņa: „*Was einen Preis hat, an dessen Stelle kann auch etwas anderes als Äquivalent gesetzt werden, was dagegen über allen Preis erhaben ist . . . das hat eine Würde.*“**) Šī doma, kas pirmā mirklī

*) Вл. Соловьев, «Первичные данные нравственности».

**) Grundlegung zur Metaphysik der Sitten.

lielā mērā valdzina, beidzot tomēr neapmierina. Kants cilvēka cieņu dibina morālē, un morāli — cilvēka cieņā. Mēs esam ieslēgti domu aplī, kuŗā nav ne sākuma, ne gala.

Izceļojusi visdažādākos kontinentus, es atgriezos daiņu pasaulē. Tur es atradu heliocentrisko spēku — ētiskā cilvēka pirmšūniņu, kultūras sakni: bijību, kas mūsu daudz gadsimteņus veco daiņu pasauli vieno ar „Eiropas kultūras simbolu“ Gēti, — kā es to vēlāk raudzīšu aprādīt.

Lūkosim ieskatīties bijības būtībā.

Bijība ir ticība, ka cilvēkos un lietās iemīt dievišķs spēks un kārtība, kas visu saista un kuŗai visiem jāpadodas.

Bijība ir smalks spēks, kas spēj klusējot godināt. Tā slēpjas izjūtā, ka mūsu saprāta spēkiem, lai tie būtu diezcik smalki izslīpēti, novilktas robežas: dzīves, nāves un mīlestības noslēpums glabājas dzīlē, līdz kuŗai vēl neviens nav ieniris.

Dzīvnieks pazīst bailes, vienīgi cilvēks — bijību. Bailēs dzīvnieks trīs soda priekšā, bijībā cilvēks aiztur elpu apbrīnā. Dabiskajam, primitīvajam, dzīvniekam līdzīgajam cilvēkam jebkuŗa vara, pazīstama un nepazīstama, iedveš bailes, no kuŗām viņš lūko atkratīties, bet bijības pārdzīvojumā kultūrālais cilvēks pateicīgi jauš vienīgi viņam pieejamas bagātības. Bailēs slēpjas egoisms, bijība ir sociāla izjūta, vērsta pret otru individu.

Kas pazīst bijību, zina, ka skaistākās lietas par naudu nav pērkamas un dziļākās — vārdos nav izsakāmas. Bijības noskaņojums ir sviniģi līksma nopietnība. Simbolistiski bijība izteicas galvas noliek-

šanā, bijības pretstats — plecu paraustišanā vai arī roku sabāšanā bikšu kabatās.

Bijība jāšķīr no respekta. Respektu iedveš autoritātes un likums, bijību — izauklē sirds. Ar pavēlēm to nevar panākt tāpat kā nevienam nevar pavēlēt mīlēt.

Bijības būtība — godāt un saudzēt ne tikai to, kas ir derīgs, ne tikai to, no kā mums nāk praktisks labums. Kur godā tikai to, kas ir derīgs — brūk kultūra. Balstoties derīguma principā, mēs nekad nevarēsim saprast, kādēļ darbdienās tukšās baznīcas nevar izlietot par ēdienu veikaliem un plašās kapsētas par sporta laukumiem. Kultūra sakņojas apziņā, ka ir vajadzīgs arī tas, kas nav derīgs. Grieķu vāze glabājama, kaut viņā putru nevar izvārīt, un Brīvības piemineklis neaizkaņams, kaut arī trūkst akmeņu ceļu un māju būvei.

Kur bijība zūd — iestājas chaoss un nihilisms.

Bijība sakņojas distancēšanas izjūtā. Daba netaisni izdala savas dāvanas, un kultūras jēga ir, lai tie, kam izcilu dāvanu nav, tās palīdzētu sargāt tiem, kam šīs dāvanas ir. Pati daba ir gribējusi distancēšanu, tā atšķīr vienu būti no otras. Pati daba ir pret nivelēšanos. Kāda distance bišu stropā starp darba biti un māti! Māte ir neaizkaņama. Darba bite savu dzeloni lieto pret traniem, parazitātiem, bet nekad pret māti. Entomologi zina vēstīt, ka darba bite nekad neuzdrošinās būt par mātes slepkavu. Divas mātes vienā stropā nevar dzīvot, vienai jāaiziet vai jāmirst, bet tikai māte drīkst nogalināt māti. Bites tikai tādēļ spēj celt savas vaska pilis, ka ir hierarchijas atzinējas. No mašīnām var prasīt precīzi vienādus veikumus, bet nevis no dzīvām būtnēm. Ielūkojieties bišu

stropā: bišu māte cita nekā nedara, kā ļauj sevi barot un dzemdē pēcnācējus. Citi likumi vada darba bišu dzīvi. Ir darba bites, kas izstrādā vasku — simbolistiski runājot — gaismas radītājas, un atkal bites, kas vāc medu, un vēl citas ir arhitektes, matēmatiski aplēsto šūnu veidotājas. Entomologi izpētījuši, ka mātei dzimumorgani attīstīti uz smadzeņu rēķina. Darba bitēm smadzenes ir attīstītas uz dzimumorganu rēķina. Kas svarīgāk? Radīt pēcnācējus vai vākt medu, celt mājokli un radīt gaismu? Tā jautāt ir aplami. Svarīgi ir, lai katrs veiktu to uzdevumu, ko viņš vislabāk spēj.

Kas pazīst bijību?

Ir daži smalki stīgoti cilvēki, kas jau piedzimst ar bijības izjūtu, bet daudzi nomirst, to nejutuši. Kā piedzimst cilvēki, kuņģiem dabīga tieksme rokas salikt lūgšanā, tā ir cilvēki, kas piedzimst ar tieksmi pirkstus savilkt dūrē. Ir cilvēki, kas, neapmeklējuši augstas skolas, zina, ka Brāļu kapos nerunā par speķa cenām, un ir tādi, kam mājās pie sienas karājas vairāki iestikloti diplomi, bet viņi pie altāra svecēm aizkūpina papirosu. Bijība tāpat kā mūzikālitate lielā mērā var būt iedzimta, bet tas — izņēmuma gadījumos. Lielā mērā tā ieaudzina ģimenē un skolā. Ja sastopam cilvēku, kas dziļi prot noliekt galvu un neatrisināma noslēpuma priekšā klusē, mēs neviļus jautājam: kas bijuši viņa ceļa rādītāji, kur viņš audzis?

Lūkosim tagad skicēt, kādas pamatīpašības raksturo bijīgu cilvēku. Lai pārdzīvotu bijību, ir jāpazīst, pirmkārt, svētums, kaut kas augstāks nekā pats cilvēks. Ir cilvēki, kas par visu runā, it kā pašam Dievam būtu stāvējuši klāt sešās radišanas dienās.

No tiem gaidīt bijību nozīmētu to pašu, kā kurlam spēlēt Mēnesnīcas sonātu. Un otrkārt: bijību spēj izjust tikai spēcīgais cilvēks. Vājais, noliecot galvu, baidās, ka viņš pakritīs un vairs nespēs pacelties, bet spēcīgais zina, ka viņš, paklanoties dižgaram, pats izaugs lielāks. Un treškārt: bijīgs spēj būt tikai pateicīgais cilvēks, kas lielo un daiļo nesaņem kā kaut ko pašu par sevi saprotamu, bet kā dāvanu. Kā jau vairākkārt savos rakstos esmu aizrādījusi, bruņinieks Don Kichots ir pateicīgs, bet kalps Sančo Pansa šo pateicību nepazīst, un tāpēc — arī nepazīst bijību. Un ceturtkārt: bijība ir saistīta ar uzticību: nav jēgas būt uzticīgam tam, par ko paraustām plecus. Don Huans nepazīna uzticību, un vai kāds varētu teikt, ka Don Huans būtu bijīgs?

Ir divējādi bijības veidi: bijībā slēpjas vai nu apbrīns pret kaut ko augstāku, ko godinām, kam gribam kļūt līdzīgi, vai arī — līdzjūtība pret vārgāku, ko gribam aizsargāt un saudzēt. Kultūras cilvēkus un tautas var sadalīt divās grupās, atkarā no tā, vai viņos vairāk attīstīta tieksme pielūgt vai arī tieksme palīdzēt, vai nu noliekt galvu tā priekšā, kas ir dižāks nekā viņi paši, vai arī noliekties pie tā, kam klājas grūtāk nekā viņiem. Latviešu sirdij tuvāks pēdējais bijības veids. Mūsu tautas dziesmas pazīst bijību pret to, kas ir augstāks nekā pats cilvēks, bijību pret labo arāju, bāriņu aizstāvi, sirdsskaidrības sargātāju — balto Dieviņu, tāpat — pret likteņa licēju Laimu, pret Sauli, kuņas mīļums salīdzināms vienīgi ar mātes mīļumu. Senais latvietis, paēdis, padzēris, neaizmirst Dievam godu nodot, viņš zina, ka Dievam ienākot istabā, jāklusē, Dievu un Laimu gaidot, tīri jānoslauka ceļš:

„Protiet kaunu, jaunas meitas,
Lasat kokus no celiņa,
Dieviņš jāja, laime brauca,
Pakrīt laimes kumeliņi.“

(1073, 1).

Bet šais un līdzīgās dziesmās nav tās milzīgās distancēšanās — kādu vērojam pie citām tautām, ja tās dzied par Dievu — starp bijības jutēju un to, kam bijība veltīta. Latvietis Dieva un Saules vārdu lieto deminutīvā: tik tuvus un mīļus viņš tos jūt. Bijības veidam, kas godā to, kas ir varenāks nekā pats cilvēks, jāpieskaista arī bijība pret darbu, daiļumu un sevišķi dzīvību. Nav daudz tādu tautu, kas, Aizsaulē aiziedamas, turpinātu zemes virsū strādāto darbu. Laikam gan tikai senlatvietis arī aiz paradīzes vārtiem gana lopus, auž, sēj un aŗ. Senlatviešu ētikas principi ir apbrīnojami skaidri: labs ir tikai tas cilvēks, kas dara darbu, bet apbrīnojams tas — mēs šodien teiktu: personība — kas veic daiļu darbu. Ļoti liels ir to tautas dziesmu skaits, kur izpaužas bijība daiļuma priekšā, vienalga, vai tas būtu stāva, tērpa, dziesmas vai dabas daiļums. Ļauni cilvēki skauž, bet labi cilvēki kopā ar Dieviņu priecājas par „graznām dziesmām“ un baltām zeķēm, kas koši mirdz zem melnajiem lindrakiem. Un ja daiļais augums un daiļais tērps vēl saistās ar derīguma priekšstatiem (daiļais augums liecina par veselību, daiļais tērps — par čaklumu un bagātību), tad prieks par dziesmas skanīgumu, par naudā nepārvēršamo upes vizmaino sudrabu un zeltu visskaidrāk apliecina, ka daiļums senlatvietim bija vērtība sevī. Bet vēl poli-fōnāk nekā bijība darba un daiļuma priekšā, mūsu tautas dziesmās skan bijība dzīvības priekšā. Vie-

nīgi, cik man zināms, latviešu un leišu valodā vienam un tam pašam dzīves jēdzienam ir trīs apzīmējumi: dzīve, dzīvība un mūžs. Šī izteiksmes bagātība vien jau liecina, cik sīksti un bijīgi latvietis turas pie dzīvības: kam vislielāko vērību piegriežam, ko visvairāk mīlam, tam veltījam visdažādākos vārdus.

Citu godāšanu, kas izpaužas bijībā pret līdzīgu būti, mēs mūsu tautas dziesmās samērā reti sastopam, jo latvietim, savrupniekam, viensētniekam, kam iekšēja nepieciešamība dzīvot par sevi, darīt kaut ko par sevi, es — tu problēma, sociālā problēma, ir pasveša. Bijība pret tuvcilvēku izpaužas tais nedaudzajās dziesmās, kur labs labam krēslu dod, cits citam godu dod, novēl laburītu, Dievpāliģu:

„Puisis puišam godu deva,
Nosauņēma cepurīti.“

(6591.)

Vai arī:

„Es nebiju tiki lepns,
Kā tie citi tēva dēli,
Nosauņēmu cepurīti,
Līdz zemei klanījos.“

(13207.)

Bijība pret sev līdzīgu cilvēkā izpaužas brāļa labvēlībā pret māsu un otrādi. Brālis pats iet kājām, mātai atdevis savu zirgu, lai nesamirktu māsiņas ielociņi. Kopā izbraucis ar māsu, viņš aptur zirgu, lai māsiņa varētu pušķoties baltiem ievas ziediem. Brālis ir stiprāks par māsu, tādēļ viņš jūt pienākumu viņu aizsargāt un iepriecināt. Visskaistāk māsas godināšana izskan dziesmā:

„Protiet kaunu, sveši ļaudis,
Celieties kājiņās,
Nu ienāca mūs' māsiņa,
Kā ieviņa ziedēdama.“ (18893.)

Šo dziesmu pieminot, neviļus mostas jautājums, cik šodien ir tādu brāļu, kas aicina svešus ļaudis piecelties kājās tikai tādēļ vien, ka ienākusi māsa?

Senais latvietis pazīst arī bijību sevis paša priekšā, bet ne tik lielā mērā kā bruņinieku tautas, kur par goda aizkārumu maksāja ar dzīvību. Daiņās ir dziesmu virkne, kur apdziedāts pašu gods, goda dārgums, goda slava. Tautu meita, apzinādamās savu godu, lepmi saka:

„Runāj't, ļaudis, kā jums tik,
Es savā godiņā.“

Te bijība pret sevi, gods, ir neredzamais vainags, kas grezno tautu meitu. Tās ir skaistas atsevišķas dziesmas, kuņu motīvs nav daiņu vadmotīvs. Tāds ir nevis bijības veids, saistīts ar apbrīnu vai pašapziņu, bet bijības veids, saistīts ar līdzjūtību: smagos latviešu dzīves apstākļos uzplaukusi karitāte kā balta, skurbīgi smaržīga puķe melnajā meža ēnā. Runājot par kādas tautas tikumiem un netikumiem, jāšķir pirmatnējās īpašības no vēstures gaitā iegūtām. Lēnprātība ir arāja tikums, bet, vērojot tagadnes latvieti, nevarēs noliegt viņa nežēlību, gan pozitīvā, gan negatīvā ziņā. Nebūsim liekuļi un neaizvērsim acis faktu priekšā: čekistu vidū bija arī lat-

vieši. Latviešu nežēlība radusies biežos kaŗos, kad bija jābūt cietam un nežēlīgam, lai neaizietu bojā. Tā nežēlība, ko mēs šodien pazīstam latviešu tautā, daiņās nav apdziedāta. Asiņainus varoņdarbus, asinsupes, kas tik plaši plūst Kalevalā, mūsu tautas dziesmas nepazīst. Tautu dēls gan dzied: „Labāk mani kaŗā kāva, nekā ceļa maliņā,“ bet latvietis pazīst tikai aizstāvēšanās un nevis uzbrukumu kaŗu. Kaŗš latvietim nav patīkama nodarbība, nav raiba, tīkama dēku virkne, bet nopietns pienākums. Arklus pārkaļ zobenos, ja ienaidnieks apdraud tēvu zemi, bet tikko tas padzīts, zobenus pārkaļ atkal arklos. Tautas dziesmu sacerēšanas ziedu laiks noslēdzies 15. un 16. gadsimtā, un raksturojot latviešu tautu, pamatojoties uz daiņām, jāatzīst, ka līdz minētajam laikam nežēlība latviešu tautā nebija vēl viena no markantām īpašībām.

Un tagad lūkosim dziļāk ieskatīties īpatnēji latviskā bijībā, kas reizēm nav atšķirama no līdzcietības. Ja ruma ir par to, ka nav jālauž bērza galotne, tad te cieši saskaņas līdzjūtība ar bijību. Grūti teikt, vai vairāk cieš līdzī kokam vai arī izjūt cieņu pret koka košumu. Ja tautu meita lūdz, lai govīs gan ēstu, bet nesamītu zaļo zāli, ja viņa lūdz balto āboliņu neaugt ceļa maliņā, lai bajāri, gaŗām braucot, to nesakapātu pātagām, ja par negodnieci sauc tautu meitu, kas bitī met ūdenī, tad šais un līdzīgās dziesmās vēl varētu teikt, ka līdzjūtība dibinās derīguma principā — samīta zāle, sakapāts āboliņš vairs lāgā neder barībai, bites nāve mazina medus ražu — bet tīra bijība un līdzjūtība, bez jebkuŗiem utilitāriem motīviem, izpaužas tais tautas dziesmās, kas aizsarga nevienam nevajadzīgo melno vabolīti:

„Ai melnā vabolīte,
Pagriez ceļu arājam:
Arājam smagas kājas,
Pilnas smilšu piebirušas.“

Ir pazīstama kāda mandžūru teika, kas stāsta, ka bērni savus darbam vairs nederīgos vecākus ieliek ragavās un aizvelk dziļi mežā. Mūsu tautas dziesmas ir pretstats šai mandžūru pasakai. Līdzjūtība, dībināta bijībā pret bārenīti, nabagu un vecu cilvēku, ir motīvs, kas mūsu 60.000 tautas dziesmās visbiežāk atkārtojas. Bārenītes asaras maksā zelta gabaliņu, tās krīt Dieva klēpī. Labs cilvēks godā labo cilvēku, bet Dievs neaizmirst nabagu:

„Labs labam krēslu cēla,
Kas pacēla nabagam?
Dievs pacēla nabagam,
Ir nabaga bērniņam.“

(31224.)

Aizkustinošas ar savu ētisko cēlumu ir tās tautas dziesmas, kas dzied, ka vecais cilvēks jāņem pie rokas un jāved apkārt ne jau bezdibenim, bet peļķei, lai nesamirktu vecā cilvēka kājas, ka vecs cilvēks jāsēdina labākajā krēslā, ka vecam cilvēkam ienākot istabā, jāceļas kājās. Bijība pret vecu cilvēku saplūst kopā ar pateicības izjūtu:

„Atsēdies, atpūties,
Mana veca māmuliņa,
Gan tu bijī piekususi
Mani mazu auklējama.“

(3153.)

„Es vecam nesmējos,
Priekšā man tās dieniņas;
Nemu vecu pie rociņas,
Atsēdinu krēsliņā.“

(27276.)

Ja man būtu jāmin dziesma, kuņā vislielākā mērā izsakās latviešu tautas ētoss, dziesma, kas manī skanējusi rakstot Dzīves vilcienu un izveidojot galveno varoņu — Maijas un Dr. Alņa tēlus, tad es minētu sekojošo:

„Audz, māsiņa, gana skaista,
Nemin cita kājiņām.“

(5485.)

„Es sakūru skala guni
Liela ceļa maliņā,
Lai sildās tie bērniņi,
Kam nav tēva, māmuliņas.“

(4008.)

Kas citus samin kājām, pats sevi samin, tā iznīcinādams Dieva dāvāto daiļumu. Šī doma atradusi atbalsi mūsu tautā visvairāk iecienīto rakstnieku darbos. Kā smeldzīga melodija tā izskan Poruka dzejā, Skalbes pasakās tā ietverta gaišās impresionistiskās ainās, Raiņa mākslā tā ir kalta tvirtā atziņā: „Nesamini citus un tu celsies pats.“ Šis motīvs nav arī zudis mūsu jaunākajā lirikā: Zinaidas Lazdas pasaulē, kas „liega margo kā māsa“, dadzis, kode un ūdensblusa nav izslēgti no dzejas loka, ap sīkām, pelēkām, ikdienībā nonicinātām un noniecinātām lietām viz maza daiļuma varavīksna. Un Andrejs Eglītis — lai tikai minētu otru visvairāk iecienīto tagadnes liriski — savā Kantātē lūdz: „Neliec Dievs

asinīm asinis mazgāt no latviešu zemes.“ Latviešu pasaules uzskatā dižums nav vienojams ar asiņainību.

*

Lūkosim tagad dziļāk ieskatīties līdzcietībā, kas tik sakņaini saistīta ar latviešu bijības pārdzīvojumu.

Līdzcietība ikdienišķu cilvēku padara par dzejnieku, sveša pārdzīvojuma aizgrābts viņš to atveido vārdos un krāsās. Ja ir vārti, pa kuņģiem var ieiet otrā cilvēkā, tad tā ir līdzcietība, tā bagātina psiholoģiskās zināšanas vairāk nekā precīzi vērojumi, tā atklāj dvēseles norises tiešāk nekā visrūpīgākie pētījumi. Līdzcietība rada stiepuļes, pa kuņģam sveša cilvēka dvēseles pārdzīvojumi top mums zināmi. Bet jāšķir līdzcietība no žēluma: ubagu žēlojam, mceklim ciešam līdz. Žēlošana ir pasīva, līdzcietība — aktīva. Žēlošana ir ērta, līdzcietība uzliek pienākumus. Kristus nežēloja ļaudis, bet cieta tiem līdz. Lai mazinātu viņu ciešanas, viņš pats uz saviem pleciem ņēma ciešanu krustu. Viņš neraudāja, atnācis pie nomirušā Lācara, bet cēla to augšā no kapa, un tas ir īstās līdzcietības dižākais piemērs. Kristus atnākšana ir prieka vēsts. Kur viņš gāja, tur zuda ciešanas, tur piepildās augšāmcelšanās doma. Līdzcietība bez bijības vērsas žēlošanā.

Žēlošana pazemo. Žēlojot kādu cilvēku, mēs tam liekam sajust viņa bezspēcīgumu, paši juzdami farizejisku apmierinājumu, ka nelaime mūs nav piemeklējusi. Bet ciešot līdz, mēs apbrīnojam nastas nesēja spēku, bijīgi jautājot, vai mēs paši būtu spēcīgi tādu nastu nest. Uz žēlojamo noraugāmies augstprātīgi, bet tam, kam līdzī ciešam, tā priekšā dziļi noliecam

galvu. Žēlotājam tik mīksta sirds, ka viņš, nevarēdams raudzīties asinīs un strutās, ļauj ievainotajam labāk noasiņot nekā pārsien viņa vātis. Bet līdzī cie-tējs noliecas pie slimnieka, lai viņam palīdzētu arī tad, ja lipīga slimība apdraud palīdzības nesēju. Žēlotāji ar mīkstu sirdi izraudas filmā, kur attēlots Rembranta vai kāda cita dižgara ciešanu ceļš, bet, pārnākuši mājās, cieši aizslēdz durvis un slēgus, lai izsalkušie gaŗāmgājēji neredzētu viņu bagāti klātos galdus.

Daba nepazīst līdzcietības. Putni, dodoties uz dienvidiem, slimā biedra dēļ neatliek ceļojumu. Bengts Bergs, smalkais dabas novērotājs, dzejnieks un filozofs, kas putnus mīl vairāk par cilvēkiem, savā grāmatā par meža zosīm gan stāsta, ka slimā tēviņa dēļ mātīte, kas ar savu laulāto draugu nodzīvojuši laimīgu vasaru, atsakās no dienvīdus ceļojuma, bet tas ir izņēmums. Dabas likumība nepazīst līdzcietības. Interesantus piemērus no bišu dzīves stāsta Langstrots, Dž. Leboks un Meterlinks: ja bišu stropā kāda no darba bitēm atgriežas tik smagi ievainota, ka vairs nevar būt derīga darbam, viņu kā lieku bez žēlastības izdzen no stropa. Darba bites un tranī ir vienas mātes bērni, viņi uzaug vienā stropā, bet kad tranī savu pienākumu izpildījuši, darba bites savus brāļus vienaldzīgi un sistematiski nogalina. Izpildījušam savu pienākumu, tranam jāmirst. Tā ir bišu ētika: derīguma princips pacelts par likumu. Dzīvnieks ļoti asi uztver, kas apdraud vai veicina viņa labklājību. Desu vai pātāgu sava kunga rokā suns tūlīt pamana, bet nepamana sēru drānas, kuŗās viņa kungs ietērpies. Tikai cilvēks spēj pārdzīvot līdzcietību, bet ne katrs. Lai spētu līdzī ciest citu cilvēku

sāpēm, cilvēka dvēselei pirmkārt jābūt bijīgai. Otrkārt: aktīvai, gatavai uzsākt kauju pret ciešanām. Tai jābūt ar mieru, lai mazinātu ciešanas, uz saviem pleciem nest vienu nastas daļu. Līdzcietības apbalvoti rakstnieki nav baidījušies savas pārlicības dēļ iet trimdā un cietumā. Mums latviešiem vispazīstamākais līdzcietības apbalvotais varonis ir Antiņš, kuŗu mūsu teātri diemžēl parasti izrāda pārāk žēlīgu: bet Antiņš nav pasīvs žēlotājs, viņš neraud kalna pakājē par Saulcerītes mokām, bet uzņemas vislielākās grūtības — viņš uzjāj stikla kalnā — lai atbrīvotu Saulcerīti. Treškārt: nepieciešama fantazija, spēja iedomāties to, ko fiziskām acīm neredz, spēja pārdzīvot to, ko fiziski pats nesajūt savās miesās. Cilvēki bez fantazijas pielīdzināmi nepabeigtai mājai, kuŗas logi un durvis aiznagloti dēļiem: neviens šai mājā nevar ieiet un arī debesu gaisma tur ne dienu, ne nakti nevar iespīdēt. Cilvēku, kam nav fantazijas, iespaido tikai tas, ko var rokām taustīt, svērt un mērīt. Viens no iemesliem, kādēļ mūsdienu dzīve kļuvusi tik kaila kā betonēta, kokiem neapstādīta šoseja — ir fantazijas trūkums. Aplam domāt, ka fantazija vajadzīga tikai māksliniekam. Zinātne un praktiskā dzīve nonīkuļo bez fantazijas spārniem. Labam astronomam tā tāpat vajadzīga kā labam pavāram un labai šuvējai. Jau tādēļ vien, ka dzīvniekam fantazijas nemaz nav, tas nespēj pārdzīvot līdzjūtību. Varbūt, varētu pat teikt, ka cilvēks ir ar fantaziju apbalvota būte. Un ceturtkārt: lai izjustu līdzcietību, nepieciešama kopīga izjūta, kas cilvēkam liek solidarizēties ar viņam līdzīgām būtēm. Ja pūznim draud briesmas, tūlīt tiek izsludināta trauksme, skudras no visām malām skrien palīgā, bet, ieraugot savā ceļā beigtu

vai sakropļotu skudru, dzīvā, veselā skudra ne mirkli neapstāsies: mierīgi tā pārkāps pāri savas biedrenes līķim it kā tas būtu salmiņš. Tā — skudru ētika.

Garīgi neizsmalcinātais, primitīvais cilvēks līdzīgs dzīvniekam, viņš pazīst tikai tās sāpes, kas apdraud viņa personīgo eksistenci. Cilvēkam — sīkbūtei patīkami, sēžot siltā istabā, ērtā krēslā lasīt par kaŗa šausmām:

„Tik jauki nav nekas pa svētdienām,
Kā gudri triekt par briesmām un par kaŗiem,
Ka tāli turkos, tur aiz robežām,
Tie ļaudis kaujas lieliem bariem.
Pie loga atsēdies dzeŗ glāzīti,
Pa upi kuŗi lēni slīd uz ostu;
Tad vakarā nāc mājās priecīgi,
Un svētī mieru, sodi kaŗa postu.“

Kāda daļa gar tūkstoš bojā gājējiem, ja paša labklājība nav apdraudēta:

„Lai tie vai kaklus nolaužas,
Jeb vai uz pašas galvas stājas,
Ka tik pa vecam paliek viss še mājās.“

Pretstatā ar šo sīkpilsonisko prātvēderu skan Fausta fanfara: „Viss cilvēciskais posts man sirdi grauj,“ — kas savu atbalsi atrod Raiņa vārdos: „Es pasaules daļa, atbildīgs par visu.“

Caurmēra cilvēks jūt sāpes, kas apdraud viņa ģimeni, viņa draugus, un jo vairāk viņš attālinājies no sava senča — dzīvnieka, jo asāk viņš šīs sāpes izjūt. Radītājs cilvēks, dzejnieks, mākslinieks kā vāti savās

miesās jūt savas tautas sāpes. Isi pirms Atis Ķeniņš aizgājis mocekļa ceļu, viņš rakstījis:

„Un viss, ko es skumstu un raudu,
Tas cilvēces miljonos sāp.“

(Ceļi un likteņi, 13. lpp.)

Kas sevī jūt visas tautas sāpes — ir dzejnieks, kas jūt visas cilvēces sāpes — ir ģenijs.

Nepareizi būtu līdzietību saistīt vienīgi ar kristīgo ticību. Mēs jau teicām, ka daiņās, neatkarīgi no kristīgās ticības, izveidojusies līdzietība. Veco ķīniešu piecu pamatlīkumu vidū atrodam arī līdzietību (skat. Šopenhaueru — Parerga un Paralipomena II — 208. lpp.). Grieķu epos apdziedāti drausmīgi nežēlības darbi, bet pati nežēlība nekur nav slavēta. Plutarcha Morālījās lasām, ka pat jūgā jūgto dzīvnieku, kas cilvēkam labi kalpojis, nedrīkst vecuma dienās pārdot, bet tam jādod vecuma maize.

Sokrata mācekļi, atvadīdamies nāves stundā no sava lielā meistara, raud. Un ticami, ka Gēte, Faidona ietekmē, rakstījis pazīstamās rindas: „Ļaujiet man raudāt, raudošie vīri ir labi.“ Raudulīgā dzērāja asaras ir riebīgas, bet stipra vīra asaras ir labas. Nevis par žēlīgumu liecina asaras, bet par spēju būt iekšīgi dziļi aizgrābtam.

Iekām vēl kristīgā ticība bija iesakņojusies Somijā, sacerēta Kalevala, somu nacionālais epos, piesātināts ar vīrišķību, varoņgaru, atriebību un nežēlību. Bet Kalevalas galvenais varonis, somu pozitīvo spēku personificējums — vecais viedais Veinemeinens, no kuŗa dziesmu spēka klintis lidoja, un kas ar savas personības pārspēku vien, ne pirkstu nekustinot, uz-

varēja ienaidnieku — vairākkārt raud. Viņš raud aiz ilgām pēc dzimtenes (7. Rūnā), raud pats savas dziesmas spēka aizgrābts, un viņa asaras, ūdenī iekritušas, pārvēršas par brīnišķīgām zilganām pērlēm (41. Rūnā), viņš raud, zaudējis savu lielāko dārgumu, daļu savas dvēseles, savu brīnumkokli — savu kanteli (41. Rūnā).

*

Ja katrs kultūrāls cilvēks pazīst bijību, tad tās dzelmi — dižgari. Radīt spēj tikai tas, kas sevī saglabā lielu izbrīnu, kas iziet pasaulē kā Ādams izgāja Paradīzes dārzā, katru lietu ieraudzīdams pirmo reizi un tai dodams nosaukumu. Ar trulu zīmuli jūs nespējat rakstīt, ar notrulinātu garu vēl mazāk. Radīt var, ja dvēseli pilda svētais izbrīns par lietām un parādībām, kas pirms mums redzētas un aprakstītas neskaitāmas reizes. Un svētais izbrīns jau ir tikai cits vārds bijībai, ko vienādi var iedvest kā smilšu grauds tā zvaigzne, kā bērniņš šūpulī, tā Devītās simfōnijas radītājs.

Visur, kur mēs sastopam kultūru, mēs sastopam bijību kā centrālo pārdzīvojumu. Studējot dižgaru biografijas, mēs pārliccināmies, ka viņi izauguši apbrīnojot kādus citus dižgarus, tā Dostojevskis — apbrīnojot Puškinu un Balzaku, Gēte — senos grieķus, mūsu Poruks — Vāgneru, Gēti un Šēkspīru, Rainis izauga Gētes aktīvā apbrīnā, un mūsu jaunākā dzejnieku paaudze — Poruka un Raiņa apbrīnā.

Rakstniekus var sadalīt divās grupās, atkarā no tā, vai viņu radītā kosma saule ir līdzcietība vai arī bijība. Šopenhauera filozofijā līdzcietība ir ētikas pamats.

„Das Mitleid . . . die wahre Quelle aller echter Gerechtigkeit und Menschenliebe“ (lib. cit. 221.). Cilvēkā paslēpies plēsīgs zvērs, kas tikai gaida iespēju, lai varētu iztrakoties un samīt to, kas viņam stājas ceļā. Šo plēsīgo zvēru var savaldīt, sevī izkopjot līdzcietības tikumu. Taisnība Šopenhaueram, kas ieteic, sastopoties ar cilvēku, nejaudāt par viņa vērtību un cieņu, par viņa saprāta veiklumu un veikumiem, bet lai par cilvēku pareizi spriestu, jājaudā — kādas ciešanas viņš izcietis, kādu postu, kādas bailes, kādas sāpes, kādu vientulību. Tā jaudājot, jutīsim cilvēkā sev radniecīgu būtī un nicinājuma vietā mūsos modīsies līdzcietība, un siena, kas atdala cilvēku no cilvēka — kritīs (lib. cit. 206./7.).

Filozofam Paulsenam ir pretējs uzskats. Savā ētikā (*System der Ethik II. Band, Berlin, 1906.*), apskatot tikumus, kas cēlušī kultūras ēku, viņš noliedz, ka viņu vidū varētu būt arī līdzcietība. „Das Mitleid ist die natürliche Grundlage für die soziale Tugend des tätigen Wohlwollens, aber keineswegs ist sie selbst eine Tugend.“ Paulsens aizrāda uz līdzcietības briesmām, apgalvodams, ka līdzcietība aptumšo sprieduma skaidrību, apdraud ķirurga drošo rīcību. Aizrādot uz līdzcietības briesmām, Paulsens runā par „Wehleidigkeit“ un „Gefühlsduselei“, ko mēs saucam par žēlošanu, un kas tiešām ir viena no visriebīgākām sadzīves parādībām: to piekopjot cilvēki, ceļos nometušies, raud pie aizgājēja kapa, bet kad aizgājējs vēl bija dzīvs, tam katru dienu uzkrāva jaunu nastu.

Gēte ir bijis nāves soda principiālais atzinējs. Ekermana sarunās mēs lasām, cik vienaldzīgi viņš noklausījies vēsti par mīļo cilvēku nāvi. Viņš nav pakustinājis skropstu, saņemdamš ziņu, ka viņa vie-

nīgais dēls Romā pēkšņi miris. Bet trīs dienas vēlāk viņš vemj asinis un smagi saslimst, zaudēdams sešas mārciņas asiņu. Kas uzrakstījis Harfista dziesmu, kas pazinis bezmiedzīgas izmisuma naktis, kas Faustam licis izsaukties: „Viss pasaul's posts man sirdi grauļ!“ un „Ak nebūt dzimušam ir labi!“ nevarēja būt bez līdzcietības. Bet tā nav viņa mākslas vadmotīvs tādā veidā, kādā tas skan Dostojevska grāmatās. Cik lielā mērā Gētem attīstīts bijības kults, tik lielā mērā Dostojevskim — līdzcietības kults. Gēte uzskatāms par cilvēku pārstāvi, kuŗa pasaules uzskatā līdzcietība nav dominante. Viņš, kā zināms, par zemes bērna augstāko laimi atzinis personību. Un tā ir būte, kas ne tik lielā mērā cieš līdz, kā būte, kas izjūt trejādu bijību un sevi piepilda zemes šaurajās formās. Vilhelmā Meistarā Gēte, iztirzādams bijības būtību, izveido bijības kultu. Viņš izšķir trejādas bijības. Vispirms bijība tā priekšā, kas ir augstāks nekā mēs, to iedveš vecāki, skolotāji, un beidzot — Dievs. Otrkārt: bijība tā priekšā, kas ir zemāks nekā mēs. Šo bijības veidu Gēte atzīst par grūti sasniedzamu. Tas, pēc viņa domām, iespējams tikai īsti kristīgam cilvēkam, kas arī nabadzību, postu, ciešanas un izsmieklus atzīst par dievišķiem. Vidū starp šiem bijības veidiem ir trešais bijības veids — bijība tā priekšā, kas mums ir līdzīgs. Šai bijības veidā apvienojas visi labie, viedie un gudrie cilvēki, visi filozofi — un filozofs Gētem bija tas, kas atrod līdzsvaru starp debesīm un zemi. Ja šie trīs bijības veidi, bez kuŗiem neviena reliģija un kultūra nav domājama, ir sasniegti, tad katra cilvēka augstākais mērķis ir — bijība sevis paša priekšā. Tas ir Gētes bijības mācības kodols, viņa mākslas saule. Mēs te tikai skic-

veidīgi varam aizrādīt, cik bagāts bija Gētes bijības pārdzīvojums, viņš juta bijību pret seno Grieķiju, sevišķi pret Sokratu, kas viņam likās vairāk nekā cilvēks, dievišķs. Viņš juta bijību pret sava laika cilvēkiem, kā tas skaisti dokumentējas Herderam rakstītās vēstulēs. Viņš juta bijību pret cittautu dižgariem: „Lai mēs teiktu ko teikdami par Šēkspīru, viss tas ir nepietiekami“ (skat. Zum Shakespeare-tage). Viņš juta bijību pret tiem, ko viņa tautieši uzskatīja par maldniekiem: pat atbrīvošanas kara laikā viņš nezaudē cieņu pret Napoleonu. 1813. g. 22. aprīlī viņš Kernerā (Körner) mājā, nacionāli sajūsminātā sabiedrībā, nebaidās izsaukties: „*Schüttelt nur an euren Ketten! Der Mann ist euch zu groß: Ihr werdet sie nicht zerbrechen.*“ — Žvadziniet vien savām ķēdēm! Šis vīrs ir jums pārāk liels. Jūs tās nepārrausit. — Gēte juta bijību pret dabu, mākslu, mīlestību, nāvi, un arī pret ciešanām. Vai citādi viņš būtu rakstījis: „Ļaujiet man raudāt, raudoši vīri ir labi.“ Viņš juta bijību pagātnē, neizprotamā likteņa, nepārkāpjamo robežu priekšā. Cēlā pateicībā Gēte vecuma dienās atceras visas savas mīlestības un visas savas draudzības, vienalga, vai tās viņam nesušas vairāk ciešanas vai prieku. Astoņdesmit gadu vecumā viņš fon Šteina kundzei, kas viņu bija izsmējusi un publiski nozākājusi, veltī skaistu dzejoli — Lidai. Iztirzājot Gētes bijību, sevišķi būtu jārunā par viņa bijības spēku un drosmi. Gētem bija bijība pat tā priekšā, ko viņš neatzina par pilnīgu: Ekermanam viņš izsakās, ka Frīdrichs Šlēgels neciešami rakstījis par Euripīdu: Euripīds esot tik liels, ka viņam kādu kļūdu vai trūkumu drīkst pārmest tikai tas, kas viņa priekšā noņemties ceļos. Bijības pārdzīvojums tik varens un

stingsrs Gētes pasaulē, ka, neieejot tās dzīlēs, var likties, līdzjūtībai tur nav vietas.

Iztulkotāji, kas netver kāda filozofa kopceltni, bet, iegājuši vienā istabā, to jau uzskata par visu ēku, kas izlieto citējumus, nerūpēdamies, vai atsevišķais teikums arī reprezentē filozofa pasaules uzskatu — Nīčši nosaukuši par nežēlīgu filozofu, bet viena no dziļākām problēmām Nīčšes mākslā ir līdzcietības metafizika. Runājot par līdzcietības problēmu Nīčšes darbos, vispirms jāšķir divi posmi: jaunības, Šopenhauera ietekmē radītos darbos viņš glorificē līdzcietību, bet vēlākos darbos viņa vadmotīvs kļūst — „Topi ciets, vienīgi viscēlākais ir ciets.“ Un otrkārt: kas grib izprast Nīčši, tam jāzina, ka katrai viņa rakstos izteiktai domai varam atrast pretstatu. Un tikai tas, kas Nīčšes pretrunas sevī spēj līdzsvarot, var teikt, ka sevī nojautis Nīčšes lielumu un īpatnību, kā to ir darījis Ernsts Bertrams savā lieliskajā grāmatā. Nīčše ir dioniziskā prieka slavinātājs, bet viņš arī ir visdziļākais vācu kultūras sāpju tulks. Viņpus labā un ļaunā Nīčše gan teicis, ka līdzcietība ved uz nihilismu, viss, ko mēs saucam par augstāko kultūru, dibinās nežēlības apgārošanā un padziļināšanā (§ 229.). „*Fast alles, was wir „höhere Kultur“ nennen, beruht auf der Vergeistigung und Vertiefung der Grausamkeit — dies ist mein Satz; jenes „wilde Tier“ ist gar nicht abgetötet worden, es lebt, es blüht, es hat sich nur vergöttlicht.*“ Bet Nīčše vērsās ne tik daudz pret iežēlu un līdzcietību, kā pret mīkstčaulību, kas tiešām ir katra cēluma apdraudētājs. Viņa nežēlība ir vispirms nežēlība pret sevi pašu. Tā ir nežēlība patiesības meklējumos: patiesības un augšupgaitas labā jānoliedz tas, pēc kā sirds saistās, jā-

novēršas no tā, pie kā labprāt kavētos. Dimanta tvirtuma slavinātājs Nīcše 1870. gadā raksta Deuse-
nam: „*Mitleid wird uns eine wahrhaft vertraute
Empfindung.*“ — Līdzcietība top mūsu draudzīgā un
patiesā izjūta. Šī vēstule mums arī skaidri liecina,
kāda veida nežēlību slavinājis Nīcše: pret atsevišķu
cilvēku jāizturas līdzcietīgi un piekāpīgi, bet, izveido-
jot savu pasaules uzskatu, mums jābūt tik bargiem,
cik bargs bija vecais romiešu tikums: „*Dem einzelnen
Menschen gegenüber seien wir mitleidig und nach-
gebend, im Aussprechen unserer Weltanschauung —
starr wie die alte Römertugend*“ (161. lpp.). Un
sešus gadus vēlāk, 1876. g. 14. aprīlī, viņš raksta
Malvīdai fon Meizenbūgai, ka vīrietis, lasot viņas
memuārus, nokaunēsies par savu nevīrišķību, jo
rets vīrietis pazīst to, ko viņa labākā draudzene
pazīst tik pilnīgi — mīlestību, kas vienmēr gatava
kalpot. Viņš pateicas viņai, ka tā viņam atklājusi
vienu no augstākajiem motīviem: mātes mīlestību,
nedibinātu fiziskās saitēs. Šo bioloģiski nepamatoto
mīlestību viņš nosauc par vienu no lieliskākajām
karitātes atklāsmēm.

Nevis pret līdzcietību, bet pret līdzcietības izvīr-
tību saslejas Nīcše, pret gaudošanu, žēlošanos un
bezmugurkaulainību. Viņš pazina lielu upuņu svētū-
mu un līdzcietības mistisko gaismu. Drīzi pēc tam,
kad bija noslēdzies viņa mūža visproduktīvākais
gads — 1888. gads, šis gads, kuŗā uzliesmoja visas
viņa radošās potences, uzliesmoja, lai pašu lāpas ne-
sēju sadedzinātu un ieģrūstu tumsā, viņš, kuŗa dzīve
bija liels upuris, raksta Burkhartam 1889. g. 6. jan-
vārī: „*Man muß Opfer bringen, wie und wo man
lebt.*“ — Jānes upuri, lai kur un kā mēs dzīvotu. —

Baigi simbolistisks ir viņa gara sabrukuma brīdis: 1889. gada 3. janvārī Nīče Turīnā atstāj māju, lai dotos parastajā gaļajā pastaigā. Nonācis laukumā Carlo Alberto, viņš redz, ka kāds brutāls ormanis neželīgi sit savu veco, nogurušo zirgu. Viņš piesteidzas zirgam klāt, šņukstēdams apķerās tam ap kaklu un sabrūk. Šai baigajā ainā īstenība saplūst ar sapņa murgu. Pīšļu, putekļu, zirnekļu tīmekļu, puvuma un mitrās pustumsas naidnieks Nīče sadedzināja savas dzīves šķīstītājā ugunī visus vecos altārus, lai spilgtajā patiesības un pusdienas saulē celtu jaunus — drosmīgi cildenajam cilvēkam, kam nereibst galva ejot gar pašu bezdibeņa malu, un kas arī izmisuma brīdī zina, ka viņam pieder kaut kas, ko nevar ne atrast, ne zaudēt: tā ir bijība sevis priekšā, *die vornehme Seele hat Ehrfurcht vor sich (Jenseits von Gut und Böse § 287.)*.

Tieši tie rakstnieki, kas labi pazīst dzīves neželību, vienalga, vai nu savā fantazijā vai pieredzē, ir lielākie līdzjūtības glōrificētāji. Viens no neželīgākiem vēstures laikmetiem ir renesanse, un renesanses divas varenākās figūras — Servantess un Šekspīrs — ir reizē visdrausmīgāko neželību tēlotāji, kā arī līdzjūtības karoga nesēji. Servantess, cīnītājs par bruņniecisko cilvēku, proti, par cilvēku, kas aizstāv vājos un bez žēlastības ir pret varmākām, ne tikai savam Don Kichotam, bet arī saviem gudrajiem suņiem — Bergansam un Sīpionam — liek nostāties pazemoto pusē. Servantesa neželīgā māksla katru lietu nosauc īstā vārdā, nevairīdamies no naturāliem aprakstiem. Parauga novelēs izvirtība, neželība, mēlnesība mījas ar glēvumu, stulbumu un mantrausību. Un tomēr — Parauga noveles, kā visa klasiskā māksla, ir ideālis-

tiska māksla: pāri netikumam dūksnājiem lidinās Servantesa līdzcietīgais gars. Viņa Don Kichots zina, ka no divām cilvēkam dotām rotām — taisnības un līdzcietības — līdzcietībai Dieva acīs skaistāks mirzdums. Un arī Servantesa suņi, šie cilvēka cieņas sargi, nostājas sāpju piemeklēto pusē.

Nav asiņainākas traģēdijas par Ričardu III. Šēkspīrs bija tik stiprs, ka viņam nežēlības priekšā nevajadzēja aizvērt acis, kā to dara glēvie pseudoideālisti un hysteriskie pasaules lāpītāji. Viena no brīnumainākām vietām ne tikai Hamletā, bet, varbūt, visā Šēkspīra mākslā ir Hamleta sastapšanās ar aktieņiem (II. cēliena 2. ainā). Aktieris, deklamējot par Hekubas sāpēm, raud. Iedomājoties Hekubas sāpes, viņas izmisumu, aktieris nobāl, viņa balss aizlūst: „Un viss tas nieka dēļ! Hekubas dēļ. Kas viņam ir Hekuba, un kas viņš viņai, ka viņas dēļ var raudāt?“ Hamlets sevi, salīdzinot ar šo aktieri, nosauc par blēdi un zemu vergu. Viņa tēvs noslepkavots un viņš mierīgi tālāk dzīvo, runājas, smejas un smaida, bet aktieris pat Hekubas dēļ spēj raudāt! Te spēja līdzī just ir iekšējā cēluma termometrs.

Lai nepaliktu tikai filozofijas un literatūras lokā, minēšu savas domas padziļināšanai kādu piemēru no glezniecības: Miroņu dejas klasiskais autors Hanss Holbeins visnežēlīgāk gleznojis Kristu. Viņš, laikam gan, vienīgais gleznotājs, kas uzdrīkstējies gleznot Kristu trūdu varā. Holbeina Bāzeles Kristus nežēlīgo tēlojumu dižmeistars Dostojevskis uzskatījis par labāko gleznu, kas viņu iedvesmojusi daudziem darbiem. Vienīgi lai ciemotos pie šās gleznas, Dostojevskis savos ceļojumos uzmeklēja Bāzeli. Romānā Idiots lasām: „Gleznā attēlots Kristus, nupat no

krusta noņemts... Parasti gleznotāji tēloja Kristu neatvairāmi skaistu, skaistumu viņa sejai piešķir pat visšausmīgāko moku brīdī, bet Holbeina gleznā no šī skaistuma nav ne vēsts. Tur, vārda tiešā nozīmē, cilvēka likis, kas izcietis bezgalīgas mokas... Seja šausmīgi sasista, uzpampusi, ar drausmiem, asiņainiem, ziliem plankumiem, acis atvērtas, acu zīles pārgrieztas.“ Bet Holbeins, tāpat kā ar savu naturālistiski, bez žēlastības gleznoto Kristu, ir slavens ar savu Darmštates Madonnu, maigo jaunavu — māti, trauslo ziedu cilvēku vidū.

*

Ja ir rakstnieki, kuņos vairāk akcentēts līdzjūtības motīvs, un atkal tādi, kuņos vairāk akcentēts bijības motīvs, tad ir arī nedaudzi rakstnieki, kuņos bijība un līdzjūtība skan vienādi spēcīgi. Ciets kā klints un lepns kā viņa dzimtenes dievnami ir Dante Aligjēri. Viņš, kas labāk kāpa pa stāvajām trimdas kāpnēm un ēda rūgto trimdas maizi, labāk mira svešatnē nekā atteicās no sava pasaules uzskata — ir līdzcietības un bijības virtuōzs. Savām acīm to redzējis tas, kam ir bijusi laime skatīt Orkaņas fresku baznīcā San Maria Novella: Dante, rokas salīcis lūgsnā, galvu atliecis atpakaļ, raugās tālumā, mūžīgās gaismas avotā. Lielas ciešanas viņa sejā iezīmējušas asus vaibstus. Viņa lielajās, tumšajās acīs, šķiet, spoguļojas visas pasaules ciešanas, un viņa sejas asie, tvirtie vaibsti liecina, ka viņam pašam tās nav pagājušas secen. Bet tomēr viņš sevī rod spēku salikt rokas lūgsnā. Viņā bija iedzimta tieksme pielūgt un godināt. Viņš ir devis visgrandiōzāko godināšanas

piemēru. Pat ellē viņš pateicas savam skolotājam Bruneto Latīni — savam garīgajam tēvam, kas viņu iavedis garīgās pasaules bagātībā. Dante ticēja Dieva absolūtajai taisnībai, Dievam pienākas viņu, Bruneto Latīni, par viņa sodomista grēkiem sodīt, bet Dante jūt tikai pateicību pret savu skolotāju. Laikam vienīgi Dante ir bijis spējīgs pat ellē locīt celi. Dievišķajā dziesmā viņš min vai visus savus draugus un skolotājus, pat ellē viņš jūt bijību pret tiem, kas viņam dzīvē bijuši dārgi.

Un tikpat kaisli kā bijību viņš izjūt arī līdzcietību. Klasiskajā piektajā dziesmā viņš Frančeskas mīlas sūpēm tik intensīvi jūt līdz, ka zaudē samaņu: „Es nokritu, kā miroņi mēdz krist.“ Te līdzcietība ārkārtīgi izsmalcināta. Vajadzēja būt liela stila mīlētājam, lai Frančeskas un Paolo sūpēm tik intensīvi justu līdz. Frančeska un Paolo, abi pārkāpuši laulību un tādēļ ievietoti ellē. Viņiem nav uzliktas pārmērīgas ciešanas, viņi nav šķirti viens no otra, viņi lido elles tumsā cieši viens otram piekļāvušies. Bet doma vien, ka tik skaistas un skaidras būtes var nonākt ellē, Danti satricina līdz sirds dziļumiem. — Dante rauc ne tikai sastopoties ar pašnāvniekiem elles septītā lokā, ne tikai ieraugot zilētājus ar sejām apgrieztām pret muguru (19. dziesmā), bet viņš raud pat sastopot vēdera grēcinieku, rīmu un negaušu Čako, kas zemes virsū bija plostojis pie lukuliski klātiem galdiem un kam tagad jāmirst slapjdraņķī. Viņu ieraugot, Dante izsaucas: „Tavs lielais posts man as'ras raisa.“ (Sestā dziesmā, 59.). Dantem asaras izraisa ne tik lielā mērā paši grēcinieki kā doma par to, ka cilvēks — pasaules kronis — var nonākt tādā postā. Danti gaismo atziņa: „Jo pilnīgāks ir cilvēks tapis pats, jo dziļāk

jāizjūt tam sāpes, prieks.“ Raugoties elles grēciniekos, Danti pārņem nevis riebums vai ļaunprieks, bet dziļa līdzcietība. Viņš nevairās naturālām krāsām tēlot šausmas, gan tās, ko viņš redzējis fiziskām acīm, un vēl vairāk tās, ko redzējis garīgām acīm, bet vienmēr viņš stāv pāri šausmām, nav varas, kas spētu viņam nolaupīt cilvēciskumu. Elles tumsu gaismo Dantes dievinātās zvaigznes, kas uzlec katras daļas beigās: „Tā mīla ir, kas sauli ved un zvaigznes.“ Dantes, mana mūžīgā pavadoņa, dvēsele bija katedrāle, kuņā šalca un dunēja divi vareni zvani: bijība un līdzcietība. Šie zvani viņam lika degt un liesmot, tie dievišķojuši viņa dziesmu, padarīja viņu par dižu mācekli un lielu meistaru. Šīs zvanu skaņas viņu pavada elles tumsā, šķīstīšanas kalnā, tās viņu aizved līdz pašai debesu rozei.

*

Mūsu dienās, kad ļaunais no cilvēkiem raujas ārā gan nožēlojamības, gan zvēriskuma veidā, mūsu dienās, kad reizēm vienā maktī droša māja var vērsties drupu kaudzē, laimes vainagotais tapt par Ijabu, draugs par nodevēju, brālis par naidnieku, cilvēkam jāraugās, lai viņš nepazaudētu savu dvēseli. Kas dienu sākot un noslēdzot sevī dzird zvanām bijības un līdzcietības zvanu, tas savu iekšķīgo cilvēku pasargājis no bojā ejas.

Kaņam frontē ir sākums un beigas, kaņš kultūras laukā — nekad nebeidzas. Kultūras kaņš prasa visu heliocentrisko spēku mobilizāciju. Lai aizsargātu kultūras saknes, ir jānes lieli upuņi, ir vajadzīgi brīvprātīgie un varoņi.

DAIMONS, MEFISTOFELIS UN HOMUNKULS

DAIMONS

Vārds, nosaukums — nav vīns, tas tikai vīna etiķete, bet parādības, nosauktas vārdā, top skaidrākas, tās kļūst plastiskākas, uzskatāmākas. To apzinoties, lūkosim apskatīt dažas vispār, bet sevišķi mūsu dienās raksturīgas parādības kultūras dzīvē, kuŗas simbolistiski apzīmēsim ar vārdiem: Daimons, Mefistofelis un Homunkuls.

Daimonu jau pazina senie grieķi. Sengrieķu rakstnieki — Homērs, Hēsiods un citi, bieži runā par Daimoniem. Moira (liktenis) un tychē (nolēmums) ir ciešā sakarā ar Daimoniem, kuŗu vara vada pat dievu lēmumus. Bet jau senā Grieķijā Daimona priekšstats pārdzīvoja dažādas metamorfōzes: ar ģaiku izveidojās ticējums, ka katram cilvēkam ir savs personīgais Daimons, analogi tam, kā kristīgā ticība māca, ka katram cilvēkam ir savs sargeņģelis. Cilvēkam piedzimstot, viņam tiek piešķirts Daimons uz visu mūžu. Šis personīgais Daimons var būt labs vai ļauns, atkarā no tā, vai cilvēks dzimis zem labās vai ļaunās zvaigznes.

Sokrats Daimona tēlu padziļinājis, saprotot ar Daimonu providenciālo spēku, kas atsevišķos gadījumos griežas pie cilvēka arī ar ārēji redzamām zīmēm un dzirdamām skaņām. Sokratam Daimons bija cilvēka tulks un sūtnis dievu priekšā, bet arī dievu tulks un sūtnis, kas iegriežas pie cilvēkiem. Dzīrēs Diotima Erotu nosauc par lielo Daimonu.

Sokratam Daimons bija dievišķs spēks, kristīgā izpratnē tas velnišķs spēks, bet dievišķs vai velnišķs — katrā ziņā spēks — pārkāps par cilvēkiem un neizprotams tiem.

Ticējumā Daimonam slēpjas atziņa, ka dabā un cilvēkos mīt ar prātu neizdibināmi un nevaldāmi spēki, kas nosaka cilvēku dzīvi. Un ja Daimons ir spēks, kas stāv ārpus prāta robežām, tad saprotams, ka varēja rasties doma Daimonu saistīt ar ārprātu, ar ārprāta mikstūru, bez kuņas Seneka nevar iedomāties nevienu izcilu cilvēku: „*Non est magnum ingenium sine mixtura dementiae.*”

Ir bijuši gadsimteņi tuvi Daimonam, un atkal tādi, kas lielā mērā no viņa attālinājušies. Visos intelektuālisma laikmetos — kā apgaismes laikmetā, kad saprāts bija pacelts Dieva tronī, vai arī dabas zinātniskā laikmetā — 19. gadsimta otrā pusē, kad ne tikai dabu, bet visu kultūru ieslēdza kauzālītātes likumā, kā arī lietišķības laikmetā, kas sekoja skurbajam ekspresionismam, kad aizgrābtam būt nozīmēja nepieklājīgam būt, kā arī kubisma laikmetā, kad cilvēki tika atdvēseļoti un cilvēku sejas padarītas līdzīgas kvadrātiem un rombiem — Daimons sakļāva savus spārnus un bēga no cilvēkiem, kas vienādi sveši bija gan zemei, gan debesīm.

Daimona varu pazinuši vai visi radītāji gari, bet

Daimona problēmu jaunākos laikos sīkāk iztīrājis Gēte. Varētu pat teikt, ka Gētes pasaules uzskats nesakņojas ne pagānismā, ne kristiānismā, bet daimonismā. Runājot par Gēti sintētiskā skatījumā, jārunā par viņa daimonoloģiju. Viņa autobiografijas (Dzeja un patiesība) sākumā plosās dabas jeb šausmu Daimons, un beigās — mīlestības Daimons. Šie divi Daimoni cieši ieslēdza Gētes dzīvi. Viņam bija seši gadi, kad zemes trīcē Lisabonā iznīcināja 60.000 cilvēku. Dievs, kam mazais zēns līdz šim bija ticējis kā visa radītājam un uzturētājam, pret cilvēkiem nebija izturējies tēvišķi: viņš vienādi bija iznīcinājis kā taisnīgos tā netaisnīgos, bija atraisījusies dabas bezrobežainā patvaļa („*So behauptet von allen Seiten die Natur ihre schrankenlose Willkür*“). Dzeja un patiesība I.). Ārkārtīgais notikums satricināja zēna dvēseli tik dziļi, ka tas atbalsojās vēl sirmgalvja stilā. Lisabonas zemes trīce ir Gētes autobiografijas pirmais akords, un tās pēdējais ir — šķiršanās no Līlijas. Sirmuma gados, atcerēdamies visu savu dzīvi, viņš Ekermanam izsakās 1830. gada 5. martā, ka Līlija bijusi pirmā sieviete, kuŗu viņš dziļi un patiesi mīlējis, un arī pēdējā. Visas viņa pārējās mīlestības, salīdzinot ar mīlestību pret Līliju, bijušas tikai vieglas un paviršas. Gēte, kas citādi savos epitetos tik skops, sirmuma gados, atcerēdamies Līliju, to ietin epitetu mākonī. Viņa ir: mērena, mīla, saprātīga, daiļa, krietna, vienmēr sev uzticīga, pieklāvīga un bezkaislīga reizē (Dzeja un patiesība, XVII. gr.). Viņš nevarēja bez viņas dzīvot, un arī viņa mocījās, šķirta no Gētes, un tomēr — viņiem bija jāšķīrās: mīlestības Daimons to tā gribēja. Katrā mīlestībā darbojas trīs faktori: abi mīlētāji ir tikai mīlestības divas trešdaļas,

trešā trešdaļa ir Daimons, „kas mēdz pavadīt katru kaislību un mīlestībā atrod savu īsteno elementu“ (Saruna ar Ekermanu 1830. g. 5. martā). Gēte visu mūžu cīnījies ar Daimoniem, bet sevišķi 1775. gadā, ar kuŗu arī noslēdzas viņa autobiografija. Pats sevi citēdams, viņš savai autobiografijai liek izskanēt Egmonta vārdos: „Kā neredzamu garu pātagoti, laika saules zirgi satrakoti drāžas uz priekšu ar mūsu vieglajiem likteņa ratiem, un mums nekas cits neatliek, kā drosmīgi turēt grožus un uzmanīties, lai riteņi neuzbrauktu kādam akmenim ne pa labi, ne pa kreisi, un neapgāztos. Kurp mēs dodamies? To nezinām, tāpat kā neatceramies, no kurienes nākam“ (Dzeja un patiesība, 20. gr.).

Gēte zināja, ka no Daimoniem pilnīgi atbrīvoties nav iespējams, bet nepieciešami ir tos stingri savaldīt. Kam tas nav pa spēkam, to Daimoni izposta drausmā kārtā.

Jaunībā, kad Gētem vēl nebija varas pār Daimoniem, viņš vairījās par tiem runāt: apskurbušais nespēj analizēt skurbumu, iemigušais nespēj iztīrīt miegu. Bet kad Daimoni (Gēte šo vārdu lieto gan vienskaitlī, gan daudzskaitlī) bija pārvērtušies par viņam paklausīgu Pegazu, viņš kavējās pie tiem savos sirnuma darbos: gan Gara radniekos, gan Vilhelmā Meistarā, gan Fausta otrā daļā, bet sevišķi dziļi Dzejā un patiesībā, kā arī Sarunās ar Ekermanu.

Rābe ir sarakstījis plašu grāmatu par daimonisma problēmu Gētes darbos (*August Raabe — Das Erlebnis des Dämonischen in Goethes Denken und Schaffen, Berlin, 1942.*). Bet Rābe tik sarežģīti, izplūstoši un daudzvārdaini ķeŗas problēmai klāt, ka nekā būtiska nenoskaidro. Kas grib ar Gētes daimo-

noloģiju iepazīties, tam jālasa Dzejas un patiesības pēdējās grāmatas, kā arī Sarunas ar Ekermanu — sākot ar 1828. g. 24. martu. Savas dzīves pēdējos piecos gados Gēte, Sarunās ar Ekermanu, pieskaņas daimonisma problēmai kādas divdesmit reizes!

Daimoniskais Gētem bija ar prātu un saprātu neatrisināma vara (Sarunas ar Ekermanu, 1831. g. 2. martā).

Cilvēks pielūdz daimonisko varu apzinādamies, ka to nevar izskaidrot (Sarunas ar E. 1831. g. 17. februārī). Tā ir vara, ko visi pazīst un ko neviens filozofs nav bijis spējīgs izskaidrot. Daimons ir liktenīgais spēks, kas pirmā mirklī reizēm šķiet ļauns, bet vēlāk bieži izrādās kā veicinātājs.

Gēte pazīst daudzus un dažādus Daimonus. Fausta otrā daļā mēs sastopamies ar Rūpju Daimonu un Sarunās ar Ekermanu viņš piemin Hipocondrijas Daimonu. Viņš arī runā par kavētājiem Daimoniem (*retardierende Dämonen*, 1828. g. 23. oktobrī), kas gādā, lai pasaule nenasniegtu mērķi tik ātri kā mēs to vēlētos. Posts un kauns, pazemojums, tautā modina daimoniskus spēkus sacelties pret naidīgo varu un nokratīt to (1830. g. 6. martā). Reizēm Daimoni, lai cilvēkus kaitinātu, nepilnīgajā pasaulē nostāda vienu otru pilnīgu tēlu, kas tik lielā mērā vilina, ka katrs cenšas kļūt tam līdzīgs, un kas ir tik liels, ka neviens to nespēj sasniegt: tāds bija Rāfaels, Mocarts, Šēkspirs, Bairons un sevišķi Napoleons (1829. g. 6. decembrī), kuŗu viņš citā vietā nosauc par pusdievu.

Daimona vara visskaidrāk izpaužas jebkuŗa veida produktivitātē. „Katra augstākā veida produktivitāte, katra liela doma, kas nes augļus un kuŗai ir

sekas, nestāv nevienu varā un paceļas pāri visiem zemes likumiem. Cilvēkam klājas tos uztvert kā negaidītas dāvanas no augšas, kā Dieva tīros bērnus... Radīšana stāv daimoniskā varā, kas pārvarīgi rīkojas ar cilvēkiem kā tai labpatīk, un kuŗai cilvēks neapzinīgi atdodas ticēdams, ka viņš rīkojas paša gribas dzīts. Tādos gadījumos cilvēks uzskatāms kā augstākās pasaules kārtības darba rīks, kā trauks, atzīts par cienīgu, lai uzņemtu dievišķo ietekmi“ (Sarunas ar Ekermanu 1828. g. 11. martā).

Daimoniskais spēks valda dzejā, sevišķi neapzinātā, kas ar prātu un saprātu nav izdrāžama, tāpat visaugstākā mērā mūzikā, „jo tā stāv tik augstu, ka tai ar saprātu nevar piekļūt klāt, un no viņas izplūst ietekme, kas visus pārvalda un kuŗas varu neviens pilnīgi neapzinās“ (*Von der niemand imstande ist sich Rechenschaft zu geben.* 1831. g. 8. martā).

Savos svarīgākos dzīves posmos, savas dzīves izšķirējos brīžos Gēte jutis daimonisma varu. Ar prātu vien nav izskaidrojams, kādēļ viņš ar Šilleru nav sadraudzējies ne agrāk, ne vēlāk, bet taisni tai laikā, kad viņš, Gēte, bija atgriezies no Itālijas un Šillers bija noguris no savām filozofiskām spekulācijām, proti, viņi iepazinās tai posmā, kad šī iepazīšanās abiem varēja būt visauglīgākā (1828. g. 24. martā). Jo augstāk cilvēks stāv, jo vairāk viņš ir padots Daimoniem, un viņam labi jāuzmanās, lai viņa vadītāja griba to nenovestu uz neceļiem (1828. g. 24. martā).

Cilvēkam sīvi jācīnās, lai viņš Daimoniem neierādītu vairāk vietas nekā tiem pienākas. „Šausmīga ir daimoniskā vara, ja tā kādā cilvēkā ir pārsvarā,“ — tā Gēte saka Dzejas un patiesības XX. grāmatā. Turpat viņš arī aizrāda, ka daimonisma apsēstiem

cilvēkiem ir neticama vara pār visiem radījumiem, jā, pat pār elementiem. Sevišķi masu viņi pievelk. „Viņus nekas nespēj pārvarēt kā vienīgi pats universs, ar kuŗu viņi stājas cīņā.“ No saviem laika biedriem Gēte kā visdaimoniskāko cilvēku min Napoleonu: viņš bija cilvēks, kas varēja iet tikai šo un nevienu citu ceļu. Savādi, ka viņš nemin Bēthovenu.

No saviem varoņiem Gēte par daimonisku raksturu nosauc Egmontu, „kas nepazīst briesmas un lielākās briesmās kā akls drāžas iekšā“. Autobiografijā, ar tēvišķu mīlestību lūkodamies savā dēlā Egmontā, no kuŗa viņu šķiŗ 40 gadi, viņš saka, ka tā zīmīgākās īpašības bijušas: „Neizmērojams prieks dzīvot, bezrobežaina uzticība pašam sev, spēja visus cilvēkus pie sevis saistīt.“ Šīs īpašības raksturo ne tikai Egmontu, ne tikai pašu Gēti Vētras un dziņu laikmetā, bet visus daimoniskos cilvēkus, kuŗos iemīt kaut kas bezmērīgs, bezrobežains, kas savā hiperbolismā ir bīstami, kas sevi un citus var aizraut bezdibenī, bet arī augstāk kalngalā.

Šopenhauers, kas visdziļāk apcerējis ģenija būtību, jau teicis, ka ģenijs tuvāks ārprātam nekā caurmēra inteliģencei. „*Das Genie steht dem Wahnsinn näher als der Durchschnittsintelligenz.*“ Gandrīz viss, ko Šopenhauers saka par ģeniju, attiecināms uz Daimona apsēsto cilvēku. Bet atšķirība ir milzīga: psihopats ir bojā gājējs, ģenijs — pasaules uzvarētājs. Ģenijs valda pār daimoniskiem spēkiem, bet psihopats atrodas daimonisko spēku neaprobežotā varā.

Gēte, un tāpat viņa māsa, bija Daimona apsēsti. Gēte, savus Daimonus uzvarēdams, tapa par Fausta dzejnieku, bet viņa māsas gars aptumšojās, un viņa mira vēl jauna būdama. Ja ģenijā mīt Daimons, šī

mixtura dementiae, kā to jau teicis Seneka, tad, no otras puses, ģenijā ir arī spēks — kuŗa caurmēra cilvēkam trūkst — Daimonus savaldīt. Daimona apsēstais cilvēks tātad var gan būt minus-cilvēks, proti psīchopats, gan plūs-cilvēks, proti — vērtību vairo-tājs, ģenijs.

Daimoniskie spēki, savu izpausmi atraduši lielos mākslas darbos, vai arī lielās politiskās vai saimnieciskās idejās, lielās uzvarās, vienalga, kaŗā vai kultūras frontē, nevēršas pret pašu spēku nesēju, bet ja tas tā nav, cilvēks neglābjami zudis. Bismarks, būdams students, tik zīmīgi teicis: „*Ich werde entweder der größte Lump oder der erste Mann Preußens.*“

Caurmēra cilvēks un tāpat arī vesela cilvēks pielāgojas, šur tur piekāpjas, no pārāk grūtām situācijām izvairās, ar pacietību un kompromisiem viņš prot sevi saglabāt, ap sevi radīt omulību, bet daimonisma apsēstais iet tikai savu ceļu, vienalga, vai tas ved kalnā vai bezdībenī; no domas, kas viņu sagrābusi savā varā, viņš nespēj atteikties. Studējot dižgaru biografijas, mūs, vēl vairāk nekā viņu ciešanas, satricina neatvairāmā doma, ka šīs ciešanas šķiet neizbēgamas. Vienalga, vai tie būtu tagadnes vai sirmās senatnes dižgari, viņu dzīves ceļš iet caur dadžu biezokņiem. Skolotāji viņus neatzīst, skolas biedri izsmej, vecāki viņus atstumj, darba biedri — nesa-prot. Ar saviem labvēļiem viņi sastrīdas, vai visas slimības viņus izraudzījušas par savu apmešanās vietu, nabadzība viņus vajā, sieviešu mīlestība no viņiem novēršas, un tomēr viņi iet tālāk savu ceļu, ko no normāla, no caurmēra cilvēka viedokļa nekādā gadījumā nav izdevīgi, nav prātīgi iet. Sekojot viņu dzīves gaitai, mēs dusmojamies par viņu neprātu, bet

reizē aprīnojam viņu spēku. Kas vainīgs viņu ciešanās? Protams, daļa vainas apkārtņē, cilvēku stulbumā un skaudībā, bet tikai daļa. Lielākais viņu ciešanu iemesls dus viņu pašu krūtīs, ir viņu Daimonu izraisīts.

Visi ģeniji ir bijuši Daimona varā, daži mazāk, daži vairāk. Daudzus Daimons ir iedzinis ārprātā, kā Nīčī, Ņutonu, Taso, Kleistu, Strindbergu, no gleznotājiem — Van Gogu, no mūziķiem — Hugo Volfu, un daudzus citus. Citi mūža otrā pusē atraduši izlīdzieni, savaldījuši savu Daimonu, to padarīdami par paklausīgu Pegazu, tā Gēte sava mūža otrā pusē, tā Dostojevskis savas dzīves pēdējos desmit gados.

Daimonisma elements ir tas, kas ģeniju atšķir no talanta; kā to jau aizrādījis Krečmers savā pētījumā par ģeniāliem cilvēkiem (*Geniale Menschen von Ernst Kretschmer, Berlin, 1931.*). Krečmers par Daimona būtību uzskata ģenijā iemītošo neizskaidrojamo spēku, izcilo garīgo veikumu, neparastas idejas, neparastas kaislības. „*Zu der einfachen Begabung muß beim Genie noch das Daimonion hinzukommen . . . Dieses Dämonische, was das scheinbar Unerklärliche, die geistige Sonderleistung, die ungewöhnlichen Ideen und die ungewöhnlichen Leidenschaften als das Wesen des Genies umschließt*“ (24. lpp.).

Daimona apsēstā cilvēkā ir protests pret tradīcijām, pret iemītām tekām. Viņu raksturo garīga labilitāte, pārāk liela iekairinātība, lieli kontrasti, lieli spriegumi, pastāvīgi iekšējs nemiers.

Ja ģenijs sava veikuma noslēpumu varētu atklāt, tad citi to varētu atkārtot, tad varētu rasties ģeniju skola, ģeniju pēcnācēji. Bet tas ir neiespējami. Mākslas darba nemirstība ar prātu nav tverama. Vai

visi ģeniji nodevuši liecību, ka labākais darbos radies neapzināti. Protams, darba uzrakstīšana, atsevišķu daļu izstrādājums prasa garu pacietību, bet paša mūžīgā darba piedzimšana tikpat noslēpumaina kā dzīvības piedzimšana.

Anatols Franss ir teicis, ka talants ir pacietība. Uz talantu vēl šis definējums attiecināms, bet arī tikai pa daļai, turpretī uz ģeniju — nekad.

Mocarts, jautāts kā viņš komponē, atbildējis: „*Woher und wie — das weiß ich nicht, kann auch nichts dazu*“ — no kurienes un kā, to nezinu, un ne jau mans nopelns tas ir. Un to pašu arī izsaka Nīčše, tikai viņa atbildē menuets vēršas par pusnakts simfōniju. Savu filozofiju radot, Nīčšem licies, ka viņš uzraksta tikai to, ko kāds neredzams tēls viņam diktē. „Ir tikai jāklausa, nav jāmeklē; ir tikai jāņem — nav jājautā, kas dod; kā zibsnis uzliesmo doma, ar neatvairāmu nepieciešamību, forma rodas bez vilcināšanās — nekad man nav bijusi izvēles iespēja.“ Reizēm domas viņam uzbrukušas ar tik pārdabīgu spēku, ka viņš nekā savā apkārtņē nav ne redzējis, ne dzirdējis, viņa ķermenis kratījies kā drudzī, un rakstot viņš raudājis. „Viss notiek augstākā mērā nebrīvprātīgi“ — „*Die Unfreiwilligkeit des Bildes, des Gleichnisses ist das Merkwürdigste: man hat keinen Begriff mehr, was Bild, was Gleichnis ist.*“

Daimoniskā cilvēka pretstats ir puscilvēks, kas nevienu ceļu nenostaigā līdz galam, šis nožēlojamais radījums, no kuŗa Ibsens novēršas, riebumā izsaukdamies: „Kas gribi būt, tas esi viss, ne šodien putns, rīt rāpulis.“

Daimoniskais spēks dzīvē un mīlestībā ir tas pats, ko es jau savos agrākos rakstos esmu nosaukusi par

irracionalitāti un ko Nīče savos rakstos apzīmējis ar vārdu fātums.

Daimons, saprāta naidnieks, pastāvīgi uzglūn cilvēkam. Istenība un pieredze grib, lai cilvēks sevi atzītu par ierobežotu, par puteklīti kosmiskā kārtībā, bet Daimons viņu pavedina domāt, ka viņš ir neaprobežots savā varā. Daimona valsts sākas tur, kur beidzas saprāta vara.

Taisnība seniem grieķiem: katram cilvēkam tiešām savs Daimons: cilvēkā iemīt noslēpumaina balsis, kuŗu viņš reizēm vairāk, reizēm mazāk uzklausa, kas to vada un tam liek tā un ne savādāk rīkoties, reizēm par spīti pašuzturēšanas dziņai, reizēm spītējot ģimenes, radnieku un sabiedrības tradīcijām.

Uz primitīvās pakāpes daimoniskais cilvēks ir instinktu cilvēks, uz augstākās pakāpes — intuīcijas cilvēks, uz visaugstākās — radošais cilvēks, vienalga, kādā nozarē, bet vienīgi ģenijs ir Daimona pavēlnieks.

Daimonismā slēpjas pozitīvais un negatīvais spēks reizē. Ja daimoniskie spēki izpaužas produktīvā darbā, tad daimoniskais cilvēks ir — runājot Aspasījas vārdiem — „no Dieva apžēlots, no velna mīlēts“ (Zem vakara zvaigznes 120. lpp.). Bet ja daba viņam nav dāvājusi produktīvitātes, tad viņš ir Dieva izstumts, velna nepieņemts.

Daimoniskais cilvēks ir Dieva un velna apsēsts cilvēks, kas, ja viņā gara uguns liesmo spēcīgi, sevi sadedzina velnu, lai visai cilvēcei teiktu dievišķus vārdus, pats pa lielākai daļai neapzinādamies, ko saka.

Daimonam ir bezgala skumja seja, tādu to arī glez-

nojis Vrubels savās mistiskajās gleznās: acīs nakts, lūpās zināšana par nenovēršamo likteni.

Daimoniskā cilvēka pretstats ir kā mefistofeliskais, tā arī homunkuliskais cilvēks, kuņģiem tagad pievēršisim savu uzmanību.

MEFISTOFELIS

Mefistofelis ir Vakareiropas velna ietvērums, pazīstams jau no viduslaikiem, bet par īsteni dzīvu tēlu tapis Gētes Faustā; tagad savu dzīvi dzīvo neatkarīgi no Fausta, parādīdamies tūkstoš veidos un sejās. Lūkosim viņa būtībā ieskatīties drusku tuvāk.

Vispirms viņš ir velns, viņš ir bijis klāt pie pasaules radīšanas, viņš ir pasaules līdzradītājs, viņam kosmisks pirmsākums. Viņa sākumi sakņojas pašā kosma sākumā. Kā kosmā ir gaisma un tumsa, tā ir arī Dievs un Mefistofelis. Un ja Dievs ir radītājs, kas saka — lai top, tad Mefistofelis ir postītājs, kas saka: „Un tiešām, viss, kas rodas un kas zeļ, ir vērts, ka atkal nebūtībā grūtu.“ Ja Dievs ir dzīvības apliecinātājs, tad Mefistofelis — dzīvības noliedzējs: „Es esmu gars, kas visu liedz un peļ.“ Dievam, pasaules cēlējam, stāv pretī Mefistofelis, pasaules postītājs. Tāpat kā kosmā ir diena un nakts, tā arī cilvēka krūtīs plosās divas dvēseles: dievišķā, kas augšup sauc, un mefistofeliskā, kas aicina: „Ar visu būti lejup trauc“. Tumsas ļaunums, lejuptrauksme ir Mefistofeļa vispār velnišķīgās īpašības, kopīgas ar visiem velniem, ar Dantes Lūciferu un Miltona Sātānu. Iekām raksturojam Mefistofeļa specifiskās īpatnības, proti tās, kas viņu atšķir no pārējiem vel-

niem, jāsaka, ka Mefistofelis, pēc savas būtības, ir svešs latviešu velnam, kas nav tik daudz ļauns, cik muļķis. Latviešu velns, ko zaķis var noskriet un zemnieks piemuļķot, ir īsts zemnieku velns, kas absolūto ļaunumu nepazīst. Zemniekam nav ziemas, kuŗai nesekotu pavasaris. Zemnieks nepazīst varas, kas spētu iznīcināt zemes svētību, tādēļ arī Mefistofelis maz ietekmējis mūsu literatūras tēlus. Mūsu lielākais Gētes cienītājs, Poruks, noraidīja Mefistofeli pārlicībā, ka Gēte Mefistofelim izdarījis pāri. Ja visa esošā jēga ir pārvērtība, tad kādēļ Gēte, kas licis Faustam mainīties no ļaunuma uz labo, nav arī licis pārvērsties Mefistofelim? No mūsu rakstniekiem vienīgi Akuratera mākslā sastopam Mefistofeļa cilts atvases. Akuraters bija viens no nedaudziem latviešu rakstniekiem, kas pazina ļaunā skaistumu. Akuratera tumsas tēliem — Daimonam, Lūciferam un Sātanam — nav nekā kopīga ar latviešu pamuļķīgo, neglīto, labsirdīgo velnu, tie ir Mefistofeļa brālēni.

Ja Mefistofelim ir kosmiskas saknes, ja viņš darbojas pasaulē kopš pašiem sākumiem, tad viņam jābūt arī kādam attaisnojumam, viņa esmei — kādai jēgai. Mefistofelis ir tumsas daļa, bet tā tumsas daļa, kas dzemdē gaismu. Viņš ir daļa tā spēka, „kas ļauno vienmēr grib un labo vienmēr nes“. Kā viņš pats, ļauns noliedzējs būdams, spēj labu nest? Pirmkārt viņš ir šaubu gars, pretrunu gars, un cik lielā mērā katrā dzīves nozarē, bet sevišķi zinātnē šaubas ir auglīgas, uz priekšu virzītājs spēks, tik lielā mērā arī Mefistofeļa darbība ir auglīga. Viņš neļauj fantomiem augt un muļķībai zelt, pašdievināšanai plaukt, viņš ir atskurbinātājs.

Viņš ir arī progresa gars, kā to liecina viņa nicinā-

juma pilnais jautājums Faustam: „No jauna vārda tieci traucēts? Tik tas tev dzirdēt tik, pie kā tu jaucēts? Lai tevi netraucē nekas, Tev brīnišķīgas lietas parastas.“

Mefistofeli raksturo ass saprāts. Ne velti mēs runājam par velnišķīgu loģiku. Mēdz gan runāt par dievišķām patiesībām, bet nekad nav dzirdēts, ka kāds runātu par dievišķo loģiku, un tā Mefistofelis ir intelektuālisma augstākais izpaudums. Viņu kā īstu intelektuālistu neraksturo viedums, bet ass prāts un asprātība. Viņš visu prot, visu zina, nekas viņam nav neiespējams. Viņš Faustu saved kopā ar Grietiņu. Viņš Faustam rāda ceļu uz noslēpumainām mātēm — visa pirmsākumu, bet pats pie tām nenolaižas. Viņš, kas pats sevī nekad nav pārdzīvojis vientulību, zina, ka pirms Fausts sasniegs mātes, viņam būs maldīties tukšā vientulībā: „Nav ceļa! Neietā, ne ejamā, nav ceļa nelūgtā, ne pielūdzamā.“

Viņš ir raksturojumu un definīciju lielmeistars. Ne Grietiņa, un pat ne Dievs nespēj dot tik zīmīgu Fausta raksturojumu, kā to dara Mefistofelis:

„No debess prasa zvaigznes skaistākās,
Visaugstos priekus, kādus zeme rada.
Viņš aptveņ tuvumu un tāles mēro,
Bet dziļi triektās krūtīs mūžam sēro.“

Un nepārspēts ir viņa cilvēka nožēlojamības raksturojums, kas noslēdzas ar to, ka cilvēks tiecas iebāzt degunu katrā netīrumā: „Šis mazais zemes Dievs, tas paliek mūžībā, Tāds savādnieks kā pirmās dienas spožumā. Viņš drusku labāk būtu dzīvojis, Ja tu tam debessgaismu būtu atrāvis. Viņš to par prātu

sauc, par gribu brīvo, Un tomēr lopiskāk par lopiem dzīvo.“ Kā ledus cepures, kas visu sastindzina, viņš lietām un cilvēkiem uzspiež savus definējumus. Viņš spīguļo asprātīgiem aforismiem. Visasprātīgāko aforismu autors ir Mefistofelis. Cik lieliski viņš raksturo Dieves-mātes: „Sēd dieves troņos cēli vientulīgi, Ne laiku nepazīst, ne izplatumu.“ Un: „Jo tur, kur cerē atrast mīļāko, pat nezvēri ir patīkami.“ Vai arī: „*Du glaubst zu schieben und wirst geschoben,*“ — „Un bīda tevi, kur tu domā citus bīdām“. Viņš neskopojas intelekta raķetēm. Bet Mefistofelis ir ne tikai intelektuālisma augstākais kalngals, viņš arī reprezentē intelektuālisma izvirtību. Nav tādas lietas, ko viņš, vārdiem žonglējams, nespētu pierādīt, ja tas pašreizējā situācijā ir izdevīgi. Viņš visus pazīst un visu zina, bet nekur neienirst dzīlē, un šai nozīmē viņš ir žurnālisma tēvs; viņš visu analizē, viņš visām lietām zina cēloni un sekas, viņš izspiego visu, ne lielā, ne mazā pasaulē viņam nav noslēpumu — viņš ir psihoanalizes tēvs. Ar Dievu viņš runā tikpat familjāri kā ar raganām. Mefistofelis ir smīnētāju un ciniķu krusttēvs. Cik lielā mērā Mefistofelim ir attīstīts intelekts, tikpat lielā mērā viņam nav sirds. Grietiņa ar savu sievišķīgo intuīciju ļoti pareizi saka, ka Mefistofelim uz pieres rakstīts, ka viņš „pret dzīvu dvēseli nevar just mīlestību“, ka viņam viss ir vienaldzīgs, ka Grietiņa, kas citkārt nepazīst naidu un nicinājumu, novēršas no Mefistofeļa. Viņa nicīgais smīns tai derdzas. Visgudrā sfinga Mefistofelim saka to pašu, ko vientiesīgā Grietiņa, tikai citiem vārdiem: „Par sirdi nerunā! Tev nava tādas: vecs sarucējis maks no ādas, tas tevīm vairāk pienāksies.“

Grietiņa, Mefistofelim klāt esot, nevar Dievu lūgt, un ir tiešām tādi cilvēki, kuŗu klātienē lūgsna sastringst. Mefistofelis pazīst Dievu, bet ar viņu runā kā ar sev līdzīgu būti. Viņš nepazīst svētumu, nepazīst, ka kas varētu būt augstāks par viņu. „Pa laikam mīlu tā ar veco tikties, Un sargājos ar viņu sanīsties.“ Kur bijības vietā stājas familiāritāte, tur vērojam cinismu, to cinismu, ar kuŗu Mefistofelis uzrunā pasaules radītāju. Vienalga, vai viņš runā ar Homunkulu, ar Grietiņu vai ar raganām, viņa tonis nemainās.

Viņš par visu zobojas, par Dievu, par pasauli, par cilvēku un arī pats par sevi.

Mefistofelis ir nemirstīgs un dažādā veidā parādās dažādos laikmetos un dažādās tautās. Sevišķi daudz Mefistofeļa dēlu un mazdēlu vērojam posmā pēc pasaules kaŗa, kad intelektuālisms svinēja savu uzvaras gājienu, kad Seidas tēls tika atplīvurots un cilvēkam šķita, ka viņš ar savu prātu uzvarējis zemi, ūdeni un debesi, bet aizmirsa, ka viņš ir zaudētājs, ja nav pats sevi uzvarējis.

Tāpat kā katrs cilvēks sevī nes dievišķo sēklu, tā katrs sevī arī nes Mefistofeļa sēklu, tikai dažā labā tas izpaužas asāk un citā atkal mazāk, dažā pozitīvā, citā negatīvā nozīmē. Pie Mefistofeļa ciltskoka pieder visi intelektuālisti, visi medaļas otras puses rādītāji, entuziasma bendes, atskurbinātāji un ciniķi.

Atvadīdamies no Mefistofeļa, minēsim dažus lielā formāta rakstniekus — intelektuālistus. Tāds krieviem ir Amfiķiatrovs, frančiem — Anatols Franss, vāciem — Tomass Manns, itāļiem — īpatnējā dienvidus variācijā — D'Annuncio. Arī latviešiem pēc-kaŗa rakstniekos atradīsim intelektuālistus, bet mefi-

stofeliskais intelektuālisms latviešu struktūrai būtiski tik svešs, tik nesaskanīgs ar organisko latviešu pasaules uzskatu, tik lielā pretrunā ar latviešu tradīcijām un daiņām, ka tas mūsu mākslā devis vairāk izmežģījumus un tikai vienu otru, vērā liekamu konstrukciju.

HOMUNKULS

Vārds Homunkuls ir deminutīvs no latīņu vārda homo, tātad — burtiskā tulkojumā — cilvēciņš, vīrelis. Homunkulu mēs jau pazīstam no viduslaikiem, kad alķīmiķi bija pārliecināti par iespējamību cilvēku radīt mākslīgi, bez dabīgās mātes, no ķīmikalijām un minerāliem, kristalizēšanās procesā. Homunkula iespējamība lielā mērā nodarbinājusi Paracelzu. Savā grāmatā *De generatione rerum naturalium* viņš min recepti, pēc kuņas iespējams mākslīgā ceļā izgatavot cilvēku. Ja izdotos tādu Homunkulu izpreparēt, tad tas, pēc Paracelza domām, būtu visai gudra būte, kas zinātu visas noslēpumainās un slepenās lietas, citiem cilvēkiem nepieejamās. Arī Pretorijam (Prātorius) doma par Homunkulu nedeva mieru. Viņš apgalvo, ja reiz izdotos — un zinātnei arvienu progresējot tam reiz jāizdodas — izgatavot Homunkulu, tad tas būšot visgudrākā būte, kas nemācījusies zina visas mākslas un mākas, jo pats taisīts vismākslīgākā veidā. Kas radīts tikai smadzeņu ceļā, tā smadzenēm problēmu risinājumā nebūs robežu.

Isti dzīvs Homunkuls kļuva tikai Fausta otrajā daļā. Literātūrzinātnieki šo Gētes tēlu visdažādāk tulkojuši, un, kaut gan no tā piedzimšanas pagājuši vairāk kā simt gadu, savos spriedumos nav varējuši

vienoties. Par Homunkulu sarakstītā literātūra ir nepārskatāma. Jau Strēlkes (Strehlke) Gētes Faustam veltītā vārdnīcā 1892. g. atrodam divpadsmit dažādus, pretrunīgus Homunkula tulkojumus. Gētes pētnieki Homunkulu uzskatījuši gan kā izsmieklu par materiālistiem, gan kā mākslīgās, nedzīvās dzejas satīru, gan kā neauglīga zinātniskuma simbolu. Hercs (Hertz) Homunkulu saprot kā satīru par nedzīvo, antīkvārisko vēstures zinātni. Vitovska (Witowski) izpratnē Homunkuls ir sitiens, tēmēts prātvēderiem (Vielwisserei). Arī Komerelam (Kommerell), lai tikai minētu vienu no visjaunākiem Gētes pētniekiem, Homunkuls ir satīra par neauglīgiem zinātniekiem. Gluži pretstatīgas domas pēdējā laikā izteicis Emrichs (Emrich*), Homunkulu uzskatīdams par Euforiona un Minjonas īstenieku. „Homunkuls, līdzīgi Euforionam un Minjonai, ir tīrā, ģeniālā iespējamība, bez papildījuma“ (303. lpp.). Viņš pat runā par Homunkula „pārnormālo, ģeniālo produktivitātes spēku“.

Homunkulam gadījies, kā tas dažkārt gadās literātūras simbolistiskiem tēliem: viņu iztulkojumiem nav novilkta robežas. Agrākos gados, lasot Fausta II., man Homunkula tēls vienmēr palika neskaidrs. Komentāri un literātūrzinātnieku pētījumi vairāk nogurdināja nekā ierosināja. Bet pagājušā vasarā,

* No nepārskatāmās literātūras par Homunkulu minēsim te tikai dažus izcilus, sevišķi jaunlaiku darbus: Strehlke Wörterbuch zu Goethes Faust, Stuttgart 1892, Max Kommerell Geist und Buchstabe der Dichtung, Goethe — Schiller — Kleist — Hölderlin — 1942. Vecākos Homunkula pētniekus savā plašajā darbā izmanto, pa daļai viņiem pievienodamies, pa daļai ar viņiem polemizēdams — Emrichs — Wilhelm Emrich Die Symbolik von Faust II, Junker und Dünnhaupt Verlag Berlin 1943.

domājot par kultūras būtību kā arī tās sakroplojumiem un trumiem, es atkal pāršķirstīju Fausta II. Un nu Homunkuls man pēkšņi likās tik skaidrs un pazīstams. Katra viņa jaunā parādīšanās man izraisīja smaidu — tā smaidām sastopoties ar vecu, kaut arī jokainu paziņu, par kuņu labi pazīstamajiem untumiem mēs bieži esam smējušies. Atstājot pie malas literātūrvēsturnieku sarežģītos iztulkojumus, lūkošu pateikt, kā es saprotu Homunkulu, šo mazo vīreli, kam, kā man liekas, ir daudz radinieku gan mūsdienų zinātniekos un māksliniekos, gan arī ikdienas cilvēkos

Lai iepazītos ar kādu varoni vai tēlu, mēs parasti jautājam pēc viņa dzimtenes un vecākiem.

Homunkula dzimtene ir putekļainā, ķīmiskā laboratorija. Mātes viņam nav. Viņš tikai pa pusei dzimis (*nur halb zur Welt gekommen*). Viņa tēvs ir fāmuls Vāgners, ar kuņu mums, ja gribam izprast Homunkulu, jāiepazīstas mazliet tuvāk. Fausts fāmulu Vāgneru nosauc par vistukšāko no visiem zemes bērniem. Fāmuls Vāgners ir filistra iemiesojums. Viņa raksturs un būtība skaidri atklājas viņa attiecībās pret Faustu. Viņš nav ne Fausta skolnieks, ne arī viņa mācekļis, bet viņa fāmuls, nožēlojams radījums, kas kopā būdams ar dižu cilvēku, sīki ievēro, kā tas splauj un krekšķina. Fāmuls Vāgners tiecas vairot savas zināšanas, bet līdz atziņai viņš nekad neizaug. Viņam ir izglītība, bet nav nevienas savas domas. Viņš tiecas uzturēties lielu cilvēku tuvumā nevis, lai bijībā pārdzīvotu dižgaru lielumu, lai tos cienītu un aprīnotu, bet lai kaut ko no tiem mantotu, lai kaut ko iemācītos. Viņš ir abstrakts, sauss teorētiķis. Grieķu traģēdija viņam ir skaistas deklamācijas priekšmets. Daiļuma

mistērija viņam tikpat sveša kā dzīvības noslēpums. Un nu šis fāmuls Vāgners ir Homunkula tēvs. Fāmuls Vāgners, kļuvis par profesoru, neko nespēj radīt jaunu, bet tikai šo to kombinēt un izpreparēt. Vaiga sviedros nopūloties, viņam beidzot izdodas izgatavot ķīmisku cilvēciņu — Homunkulu. Viņu, pilnīgi sterilu cilvēku, aizvaino doma, ka cilvēks līdz šim ir radies līdzīgi dzīvniekam, un ir gaužām lepns, ka mazo vīreli ir varējis izpreparēt aplēses ceļā, pacietīgā darbā. „Kā citkārt radīt parasts bija, Še sen par tukšām blēņām saucas.“ Homunkula tēviņa ir laboratorija. Viņa dzimtene ir fiola, stikla retorte. Ar stikla sienu viņš visu savu pastāvēšanas laiku atdalīts no zemes, no cilvēkiem, no visas pasaules. Tikko Homunkuls stikla retortē sācis kustēties, viņš Mefistofeli uzrunā kā savu brālēnu. Un tiešām, katram Homunkulam rados ir kāds velns.

Šis mazais, nīprais vīrelis ļoti lietišķs un kustīgs. „Reiz esmu, tad ar vajag darboties.“ Viņš ļoti veikls: Fausts savas idejas lāgā vēl nav izdomājis, viņš savu domu neapzinās, bet Homunkuls to jau formulē un iztulko. Gēte Homunkulu nosauc par „artiges Männlein“. Un tiešām, visi Homunkuli, retortē dzīvodami, ir pieklājīgi, viņi netiecas pārkāpt robežas, netiecas nokāpt pie mātēm, nejūtas saistīti pie nebijušā, neilgojas neiespējamā. Protejs, ieraugot Homunkulu, izsaucas: „Tāds spīdošs ukriņš!“ Homunkuli ir maza formāta cilvēki. Ne ļaunumā, ne labumā viņi nepazīst lielas dimensijas. Viņu ārējais un iekšējais tēls zīmēts sīkām līnijām. Ir uzglabājies uzmetums Fausta otrai daļai, kur arī Vāgners aizceļo uz klasisko Valpurģu nakti, Homunkulu paņēmis līdz vestes kabatā. Filozofs Tāless, vērojot Homunkulu, izsakās Prote-

jam, ka Homunkuls, laikam gan, esot hermafrodīts, proti — sievišķīgs vīrietis — vīrišķīga sievietē. Tādi arī ir mūsdienu Homunkuli: vīri bez mugurkaula, sievietes — bez šarma. Homunkulam tīk daiļums. Viņš Faustam rāda ceļu uz Helēnu, viņš tiecas nokļūt un arī nokļūst pie skaistās jūras nāras Galatejas troņa, bet viņa daiļuma tieksmes ir paviršas un pretstatīgas Fausta nepiesātināmām, kosmiskām daiļuma ilgām. Lētie ideālisti, neproduktīvā, artistiskā aistētisma pārstāvji savu senci var saskatīt Homunkulā. Viņš arī ir nedzīvā formālisma reprezentants: no bezformīgas vielas viņš kļūst par tīrīgu un pareizu, bet bezdvēseles formu.

Tikpat zīmīga kā cilvēka piedzimšana ir arī viņa nāve — cilvēku būtības atklājēja. Homunkulam, kuŗa dzimtene nav zeme, bet retorte, un kas tik viegli sver, ka vestes kabatā aiznesams, debesis tikpat svešas kā zeme. Kad viņa dienu skaits nobeidzies, viņš neapguļ zemē, savienojoties ar to, viņš nepaceļas debesīs. Laboratorijā izgatavots, viņš beigās izkūp: pie Galatejas spīdošā troņa sašķīst viņa stikls, spīgodams un zvīgodams viņš pazūd jūras putās. Putu cilvēks, tā es kādā savā agrākā esejā jau esmu nosaukusi Homunkula līdzinieku. Un ja Ortega savās esejās runā par apmierinātu jaunkungu, reprezentatīvu parādību pēc pirmā pasaules kara, tad arī tas ir Homunkula atvase.

Vērojot mūslaiku dzīvi gan mākslā, gan zinātnē, gan sabiedrībā, jāsaka, ka Homunkulu netrūkst. Tie ir cilvēki, kas sakņaini nekur nav ieauguši, putas bez kodola; būtes, kas kādā mūsdienu lugā bija nosaukti par vienaldzīgiem. Homunkuli ļoti jauni gados beidz augstskolu, konservatoriju, mākslas akadēmiju. Viņi

nekad nav ne īsteni jauni, ne veci, no viņiem neizplūst jaunības arōmats, no viņiem neizstaro sirmuma viedums, tāpat kā tāda nav fabrikā izgatavotām stikla retortēm un citām pērkamām precēm. Ja viņš ir mūziķis, viņa kompozīcijās nav melōdijas. Ja viņš ir gleznotājs, peizažists — viņš glezno plakātveidīgi, bez dziļuma perspektīvas, ja viņš ir portretists — viņš glezno sejas kā izkārtnes. Ja Homunkuls ir dzejnieks, viņš prot dzejojot visos pantmēros, nekur nekļūdāmieš, bet viņa dzejas lasot, neviena acs nekļūst valga, viņa dzeja nav ne izdziedama, ne komponējama, tā neieglaužas atmiņā, bet kam sīksta pacietība — to var iemācīties no galvas. Savā dzīves dārzā viņš neaudzē stādus, bet izgatavo papīra puķes. Viņa dzīvības koks ražo tikai kaltētus augļus, bez sulas un arōmata. Sieviešu kārtas Homunkuls, arī pieaudzis būdams, rotaļājas ar lellēm, nespēdams tās atšķirt no dzīviem bērniem.

Būdams politiķis, Homunkuls ir vienis prātis ar visām valdībām. Viņš ir tik veikls, ka katrai jaunai valdībai sagatavo apsveikšanas pantu.

Homunkuls nedzīms kādā laikmetā, viņu izpreparē dienas prasības. Mākslīgais vīrelis, kam gudrības vietā veiklība, domu vietā konstrukcijas — dzīvo bez sirds. Tur, kur citiem cilvēkiem ir sirds, viņam ir tukša bedre nulles formā. Pats viegls būdams, Homunkuls neuzņemas dzīves grūtības. Ciešanu tāpat kā radīšanas mistēriju viņš nepazīst. Stikla retortē izpreparēts, stikla siena viņu atdala no pasaules. Viņa pašā Es ir neatrodams: putām, kā zināms, nav kodola. Homunkuli sveši dabai. Viņi zina amerikāņu upju un pilsētu nosaukumus, bet nepazīst puķes, kas aug dzimtā plavā. Viņi prot vienu vai arī divas, trīs

svešvalodas, bet neprot atšķirt čakstes saucienu no lielā un mazā dzeņa. Ja viņš reizēm arī skatās dabā, viņš nekā neredz. Tai ziņā viņam radniecīgs ir Mefistofelis, bet tikai ar to atšķirību, ka Mefistofelis ir liela formāta būte, bet Homunkuls — vestes kabatā aiznesams. Viņš nepazīst ne kaislības, ne instinktu valodu. Visvarenākais instinkts ir nevis dzimuma vai pašzurturēšanās instinkts, bet — kā dabas zinātnieki to pierādījuši — dzimtenes instinkts. Visi dzīvi radījumi, sākot ar skudru un beidzot ar cilvēku, pārvar vislielākos šķēršļus, riskē ar savu dzīvību, lai gandarītu dzimtenes instinktām. Nav varas, kas spētu dzīvā būtē iznīcināt dziņu atgriezties savās mājās, savā lizdā, savā stropā, savā pūznī. Skudra šķērso dziļas aizas, spītē nāvei, lai atgrieztos savā pūznī. Bengts Bergs saviem labākajiem draugiem — putniem — veltītās grāmatās vēstī, kādas briesmas pārvar putni, lai atgrieztos savā lizdā. Vēl nepierādīta, bet ļoti interesanta ir viņa doma, ka jau embrijā ir apslēpta dziņa atgriezties mājās. Viņš stāsta, ka no Gotlandes salas pārvedis meža zoss olu. Tā tikusi izperināta Zviedrijā, bet kad zosis rudenī lidojušas uz dienvidiem, tad šī viena zoss, kuņas dzimtene bijusi Gotlande, nelidojusi ar pārējiem biedriem uz dienvidiem, bet viena pati aizlidojusi uz Gotlandi. Tur tā tikusi nošauta, un pēc kājas gredzena pazina, ka tas ir Bengta Berga putns. Viņam to aizsūtīja atkapaļ — un tā viņš dabūja zināt par savas zoss spēcīgo dzimtenes instinktu.

Dzīvnieku lizdas instinkts cilvēkā vēršas dzimtenes mīlestībā, varenā irracionālā spēkā, kas Odisejam neļauj palikt pie skaistās karaļmeitas Nausikas, liek viņam spītēt Skillas un Haribdas briesmām, pat pa-

zemē, mirušo valstī, viņš atceras sava ceļojuma gala mērķi un tas viņu vieno ar viedo, veco Veinemeinenu, kas labāk savā zemē ūdeni dzeļ no vecas vīzes, nekā svešā zemē medu ēd no zelta trauka, un ar mūsu tautas dziesmu sacerētāju:

„Kas kaitēja nedzīvot
Ierastā vietīnā,
Uz kalniņa — tīra maize,
Lejā — skaidrs ūdentiņš.“

Mēs dzīvojam cīņu laikmetā. Ciešanu zemestrīcē saplīst stikli. Nav vairs iespējams ieslēgties retortē un dzīvot nesaskaņoties ne ar zemi, ne ar tautas likteni. Ja cīņa iet par dzīvību un nāvi, tad nevar cīnīties par fabrikā izgatavoto, lēti iegūstamo stikla retortī, nevar cīnīties par visās zemes malās vienādo, putekļaino, no vienas vietas uz otru viegli pārceļamo laboratoriju, bet gan par kalnu, kur aug tīra maize, tā pati maize, ko ēduši mūsu senči, kas, tāpat kā mēs, dzīvojuši mūžam apdraudēti, un kam bija jāiztur, varbūt, vēl lielākas ciešanas nekā mums, — var cīnīties par leju, kur tek skaidrs ūdens, tas pats skaidrais ūdens, ko dzēruši mūsu tēvi un mātes, mūsu tēvutēvi un mātesmātes savās neremdināmajās brīvības slāpēs, skaitīdami to pašu lūgsnu, ko šodien skaita katrs no mums, ja ne lūpām, tad sirdī, vai nu tiem pašiem vientiesīgajiem vārdiem, vai arī izrotātiem vārdu vijumiem, bet kodols paliek mūžam tas pats:

„Ik rītiņu Dievu lūdzu:
Nešķir mani no dzimtenes,
Nešķir mani no dzimtenes,
No mīļiem ļautiņiem.“

KOPĪBA UN VIENTULĪBA

Kāds vecs sakāmvārds saka, ka tikai Dievs un dzīvnieks spēj baudīt vientulību, bet vai tas pareizi teikts? Vai Dievs tiešām vientuļš? Visu ticīgo cilvēku lūgšanas tiecas uz viņu, un visu zemju katedrāļu zvani zvana viņam, visa radītājam un visa uzturētājam par godu. Un dzīvnieka vienīgā dzīves jēga ir atrast partneru un izpildīt pienākumu pret pēcnācējiem. No dabas zinātnes mēs zinām, ka daudzi kukaiņi tikai tik ilgi dzīvo, kamēr atraduši savu partneru. Absolūta vientulība un dzīvība ir *contradictio in adjecto*. Nē, pareizāk būtu teikt, ka pat Dievs un dzīvnieks nespēj vientulībā dzīvot. Romiešu imperators un filozofs Marks Aurelijs savos Desmit baušļos saka: „Mēs esam cits citam radīti, bet izejot no kāda cita viedokļa es esmu nostādīts citu priekšgalā kā auns, kas vada aitas, vai arī kā vērsis, kas vada ragu lopus. Bet uz šīm attiecībām var lūkoties arī no vēl augstāka viedokļa: ja viss ir ne tikai atomu jūklis, bet daba ir visa esošā valdniece, tad zemākās būtes ir padotas augstākām, un augstākās atkal saistītas savā starpā“ (XI. grāmata, 18. nodaļa). Cilvēki nav izkaisīti kā smiltis tuksnesī. Domājot par cilvēkiem, es tos redzu sastājušos uz milzīgām kāpnēm. Uz zemākām kā-

pēm, kas veido piramidas plato pamatu, stāv bara cilvēks, tad seko indivīds, īpatnis, aiz viņa — tur, kur piramīda kļūst stipri šaurāka — personība, un pašā augšā, pašā smailē, kā augstākā cilvēku ciltij dotā iespēja — ģenijs.

Indivīds nav brīvs, no visiem likumiem atraisīts, sevī dusošs radījums. Ar visu savu eksistenci viņš ir tautas ķermeņa daļa, tās funkcionālais eksponents. Indivīds, piepildīdams sevi, nedzīvo morāliskā patvaļā, bet ar pašgribētu norobežošanas un pašsavaldīšanas lūko sasniegt augstāko, viņam iespējamo kāpi un tieši vai netieši kalpot tautai, kuņai pieder. Katrs indivīds, lai cik pilnīgs tas būtu, nav domājams bez tautas. Katrs cilvēks nes sevī ne tikai savas personīgās īpašības, bet arī, gribot negribot, vienu daļu savas tautas vēsturiskā mantojuma, kuņ viņš var atzīt vai arī neatzīt, ar kuņ viņš var lepoties, pret kuņ var kaņot.

Tāpat kā neviens cilvēks sev nevar izraudzīt savus vecākus, tāpat neviens indivīds ar brīvu gribu nevar izraudzīt piederību tautai. Viņš pie tās ir liktenīgi saistīts. Bērns var lepoties ar saviem vecākiem, var būt tiem pateicīgs, viņš var nīcināt savus vecākus un novērsties no tiem, bet izraudzīties citus īstenus vecākus nav iespējams. Tāpat nav arī iespējams noliegt tautas klēpi, kas dzemdējusi individu. Indivīds ir lapa pie tautas koka. Katra lapa patstāvīgi elpo, uzsūc saules enerģiju, tiecas pretī gaismai, bet lai cik liela un skaista būtu lapa, ja aizcērt koku, novīst lapa. Jo nemierīgāki laiki, jo asāk indivīds pārdzīvo savu saistību ar kopību. Tumsas gadā mēs skaidri jutām, ka katrs cilvēks atsevišķi par sevi neko nenozīmē. Lai indivīds būtu cik vērtīgs un cēls pats sevī,

tumsa un baigums, sāpes un izmisums, kas ķēra visu tautu, ķēra arī katru tās locekli. Lielos satricinājuma brīžos tēvija, dzimtene, valoda no abstraktās idejas vēršas par vistuvāko īstenību, par dienišķo maizi. Skaitot tēvreizē „mūsu dienišķo maizi dod mums šodien“, mēs, izrunājot vārdus „dienišķo maizi“, domājam: tēvija, brīvība. Nebrīvā tautā nav iespējama individa pilnskanīga dzīve.

Paliksīm pie lapas simbola. Kā zināms, dabā nav divas pilnīgi līdzīgas lapas. Katra lapa, lai tā pirmā mirklī liktos diezcik līdzīga visām pārējām māsām, tomēr ir vienreizīga. Un tā arī individs ir vienreizīgs, saistīts ar visiem tautas locekļiem un tomēr atšķirīgs no tiem. Uz jo augstākas kultūras pakāpes stāv individs, jo vienreizīgāks viņš kļūst.

Kultūra individuālizē un diferencē, tā ir kultūras būtiskā pazīme, kas to atšķir no civilizācijas, kas standartizē. Kultūras un civilizācijas atšķirību rotaļīgi izteicis kāds asprātīgs Francijas rakstnieks. Lūkodams fiksēt Amerikas un Francijas resp. civilizācijas un kultūras atšķirību, viņš salīdzina amerikānieti un francūzieti. Amerikāniete tikai tad jūtas laimīga, ja viņai ir gluži tāda cepure kā visām pārējām sievietēm, bet francūziete jūtas tikai tad laimīga, ja viņas cepure nelīdzinās nevienai citai. Un latviete?

Kultūra padara individu iekšķīgi bagātāku un laimīgāku tādēļ, ka vienīgi iekšķīgās bagātības neviens mums nevar atņemt, pat ne cietumā un ne trimdā, vienīgi iekšķīgās bagātības ir neaizkaņamas. Bet iekšķīgās bagātības padara individu arī nelaimīgāku: jo nelīdzīgāks individs ir citiem, jo vientuļāks tas kļūst, jo grūtāk tam lauzt vienpatības loku, no kuŗa ārā tiecas visas dzīvās būtes. Individa pilnīgi

savrupēja dzīve nav domājama. Dzīvojot viņš jau uzņēmies atrisināt divas problēmas, ko viens pats nekādi nevar atrisināt, proti — mīlestības un darba problēmu, bez kuņģam šādā vai tādā variācijā neviena dzīva cilvēka dzīve nav iespējama. Un darba un mīlestības problēma jau ir kopības problēma. Atrisinot kopības problēmu, mēs atrisinām svarīgākās individuālās un sociālās problēmas. Neurozes, pašnāvības, žūpības un dažādu citu netikumu atrisinājumi atkarājas no tā, cik lielā mērā mēs ieskatām, ka cilvēks nespēj un nedrīkst dzīvot tikai savu dzīvi vien. Tāpat kaŗa un miera, nāves soda jautājumi, medicīnas un jurisprudences jautājumi ir sociālās dabas kopības problēmas sazarojumi. Kopības problēmas kodols ir, lai cilvēks iemācītos sevī līdzsvarot atteikšanos un uzdrīkstēšanos. „Uzvarēs, kas atteiksies“ — šos vārdus ir teicis viens no lielākiem individuālistiem — Ibsens, bet man gribētos teikt: uzvarēs, kas uzdrīkstēsies un izturēs. Tas, kas savu dzīves ceļu iet atteikdamies, sevi piepilda kā svētais; tas, kas savu dzīves ceļu iet uzdrīkstēdamies un izturēdams, sevi piepilda kā varonis. Protams, dzīvē mēs tīrā veidā nesastopam ne varoņus, ne svētos: varoņiem ir pazīstama arī atteikšanās māksla un svētiem — uzdrīkstēšanās tikums. Bet kopībā pareizi iekļausies tas, mīlestībā, draudzībā un darbā vismazāk konfliktu būs tam, visaugstākos veikumus sasniegs tas, kas prātīs vienādi atteikties kā arī uzdrīkstēties un izturēt.

Kopība, kuŗā indivīdi iekļaujas, stingri jāšķīŗ no kolektīva, no masas, no bara. Masa ir mechanisms, kopība — organisms, kur visas daļas, cieši saistītas savā starpā, tiek barotas ar tām pašām asinīm un kalpo tam pašam dzīves likumam, izpildīdamas savas

vienreizējās funkcijas. Masas locekļi visi ir vienādi kā fabrikā izgatavoti ritenīši, kur vienu var aizstāt ar otru, bet kopība pastāv no individiem kā mežs no kokiem, kam katram savs augšanas likums. Individs pazīst atbildības izjūtu, masas loceklis, turpretī, spēj tikai akli pildīt pavēles.

Iesaistoties kopībā, individam nav jāizdzēš savs Es. Sava Es izdzēšana ir raksturīga tieksme austrumu filozofijai, bet Eiropas filozofiju visos laikmetos iezīmē patstāvīgs individs, kas attīstās līdz augstākai pakāpei, lai bagātīgi varētu kalpot kopībai. Jo vairāk kādam ir, jo vairāk tas spēj dalīt. Karalis dala karaliskas dāvanas, ubags — ubaga skrandas. Viss, ko mēs teicām par individu, attiecināms vēl lielākā mērā uz personību — individa mērķi. Personība ir kalnā kāpējs, augstāko vērtību nesējs, kas vienādi prot kā atteikties, tā uzdrīkstēties un izturēt, personība kāpj kalnā, nevis lai pats baudītu tālo, skaisto skatu, bet lai no turienes viņa gara lāpa gaismotu ceļu ielejā palikušiem. Personība no vienas puses, kalnā kāpdama, atdalās no kopības, bet atdalījusies no tās, kalpo tai. Personībai, lai nesadegtu sevī, jāizstaro gaisma, bet reizēm ielejā palikušie aizver acis pret šo gaismu. Un bieži es sev esmu jautājusi, kas gan ir grūtāk: dzīvot tumsā vai dzīvot apziņā, ka sakrātā gaisma nevienam nav vajadzīga?

Es teicu, ka Eiropas kultūra iezīmē personības profilu, bet šis profils zīmēts skumjām līnijām. Ilgāku laiku skatoties dižgaru ģimetnēs, liekas, ka viņi visi pieder vienai ciltij, un tas, kas viņiem visiem ir kopējs, ir vientulības izraisītā bezgalīgā melanholija. Šo melanholiju dižgaru sejās jau vērojuši senie grieķi.

Aristotelis teicis: „*Omnes ingeniosos melancholicos esse*“; — arī Gēte to zinājis:

*„Darum behagt dem Dichtergenie
Das Element der Melancholie.“*

Šopenhauers ģeniju salīdzinājis ar Blanu, kuŗa virsotne parasti segta mākoņiem, bet kad no rītiem mākoņu plīvuri irst, tad kalngals debesu zilgmē žilbinoši mirdz.

Dižgara izstarotā gaisma, agri vai vēlu, sasniedz ielejā palikušos, un reizēm daudz agrāk nekā pati sabiedrība to apzinās. Nav jau tādas sabiedrības, nav tādas tautas, kas nebūtu barojusies ar savu dižgaru politiskām, saimnieciskām, kultūrālām domām. Reizēm dižgara gaume un ētiskās mērauklas uz gadu desmitiem nosaka viŗa tautas gaumi.

Bet izstarotā gaisma pašu gaismas nesēju nesaida.

*

Tagad lūkosim noskaidrot, kādēļ personība, un jo sevišķi ģenijs, kas ir izaudzis no kopības un no kuŗa gara kopība barojas, nesaprotas ar kopību?

Pirmkārt: kopība ir konservatīvais spēks, personība — revolucionārais. Kopība cenšas saglabāt esošo, personība sadragā veco, lai tās vietā radītu jauno, kas pēc gadu desmitiem vai simtiem atkal kļūst vecs un sadragājams. Personība ir dinamīts, pret kuŗu kopība, cik ilgi vien spēj, aizsargās. Personība viena aptver to, ko gadu desmitiem vai simtiem vēlāk aptvers visa kopība.

Ja, pirmkārt, ģeniju no kopības atdala izcilas spē-

jas, viņa lielums, viņa garīgais dinamīts, tad otrkārt: no kopības to atdala slimības. Mediķi ir izdarījuši interesantus pētījumus un sastādījuši satricinošu statistiku. Mēbiuss (Paul Möbius) ir pirmais, kas rakstījis patografijas, proti, dižgaru slimību vēstures. Viņa un pārējo patografu materiālus izlieto Brauns (Braun) savā interesantajā grāmatā „*Krankheit und Tod im Schicksal bedeutender Menschen*“ (Ferdinand Enke Verlag, 1940, Stuttgart). Vecie biografi kā Tacits un Plutarchs ideālizējuši dižgarus, retušējuši viņu sejas, bet jaunlaiku biografi atklāj dižgaru dzīves postu, nemazinādami viņu dižumu. Ģenijs atlēta ķermenī nav lāga domājams, tikai jāargās apgriezti šo teicienu, nav lielākas aplamības kā apgalvot, ka katrā slimā cilvēkā jau slēpjas kaut kas ģeniāls. Slimība nav radīšanas cēlonis, primārais ir talants, slimība diemžēl — tā biežais pavadonis. Patografijas liecina, ka dižgari bieži slimojuši ar nedziedināmām silmībām: Flobērs, Dostojevskis, Pēteris Lielais, — ar epilepsiju; ar karcenomu — Napoleons, pasaku karalis Andersens, Brāmss, Strindbergs, indiešu dzīves filozofs Ramakrišna. Tuberkuloze izbeigusi daudzu lielu cilvēku dzīvi dažkārt vēl iekām tie sasnieguši vīra vai sirmuma gadus: te jāmin Novaliss, Šillers, Šopēns, Nīls Pēterss Jākobsens, Čehovs, Leopardi un ļoti daudzi citi. Bēthovens jau 20 gadus pirms nāves ieslēgts viņam visnežēlīgākā vientulības cietoksnī — kurlumā. Šis pats cietoksnis savā drausmajā varā sagrāba arī čehu komponistu Smetanu desmit pēdējos dzīvības gados. Vai vēl minēt ģeniālos cilvēkus, kas miruši ārprātā? Vācu kultūras pārstāvji: Helderlīns, Nīčše, Šūmans; franču — Bodlērs, angļu — humorists Svifts, somu dras-

tiskā humora meistars — Aleksis Kivi, italiešu — romantiķis Taso, krievu — reālists Gogoļs, mūsu Poruks un daudzi citi. Ir bijuši tādi dižgari, kuŗus vai visas slimības izraudzījušas par savu uzbrukuma vietu. Mocarts zemes virsū nodzīvojis tikai 36 gadus. Viņš slimojis ar slimībām, kas, liekot vērā toreizējo medicīnas stāvokli, parasti pilnīgi izpostīja cilvēku: ar bakām, ar šarlaku un daudzām citām slimībām. Bet svarīgāks nekā fakts, ka dižgari bieži slimojuši ar grūtām slimībām, ir tas, ka šie dižgari, par spīti savām slimībām un postam, ir veikuši nemirstīgus darbus. Ikdienišķu cilvēku jau iesnas padara par nespējnieku, bet Grīgs ar vienu plaušu vēl nodzīvojis daudzus gadus un rakstījis mūziku, kuŗai bija tāds spēks, ka tā viņa karalim iekāvoja pavalstnieku tūkstošus visās pasaules malās.

Slimības kāpina dižgara iedzimto sensibilitāti. Pazīstams ir Bodlēra izteiciens, ka ģenijs ir sensibilitātē. Jau viens no veselākiem ģenijiem, Gēte, ir teicis, ka izcilam talantam ir nepieciešama izcila izsmalcinātība, lai redzētu, justu un ciestu to, ko citi neredz, nejut un necieš, lai pārdzīvotu „retas sajūtas un dzirdētu debešķīgo balsi“. Šī pati izsmalcinātā organizācija, kas māksliniekam palīdz radīt nemirstīgus darbus, viņu atveŗ arī slimībām un postam. Viņš ir vairāk iekairināts nekā ikdienišķs cilvēks un tādēļ ar viņu nesalīdzināmi grūtāk sadzīvot nekā ar ikdienišķu cilvēku. Sarežģījumi, kuŗiem ikdienišķs cilvēks viegli tiek pāri, dižgaru sakaitina, apvaino, reizēm noved līdz izmisumam. Nenoliedzami, ka vieglāk ir būt par kāda Jāņa vai Pēterļa sekretāri, līgavu, sievu un draugu nekā par Jāņa Poruka sekretāri, līgavu un sievu. Mākslinieks, bez visiem tiem

organiem, ar kuņiem apbalvots katrs cilvēks, vēl ir apbalvots ar organu, kas caurmēra cilvēkam trūkst, proti, ar garīgās radīšanas organu. Garīgā plāksnē, ar viņu salīdzinot, citi cilvēki ir eunūchi. Tāpat kā caurmēra cilvēkam ir nepieciešami elpot, ēst un dzert, lai dzīvotu, tā radītājam ir jārada — lai dzīvotu. Radīšana jau ir viņa dzīve. Ja radītājs dzīvo apstākļos, kas radīšanu kavē, viņš nikuļo. Radot mākslinieks sajūt vieglumu, radīšanas pauzē — moka. Par to liecinājuši vai visi radītāji. Daudzo piemēru vietā citēsim Kjerkegordu (Sören Kierkegaard): „Tikai radot es jūtos labi. Tad es aizmirstu visas dzīves likstas, visas ciešanas, kopā ar savām domām es jūtos laimīgs. Tikko es dažas dienas nekā nedaru, tūlīt saslimstu, kļūstu nevarīgs, depresīvs, galva ir smaga un dulna.“

Anna Brigadere kādā vēstulē man raksta: „Man ir gripa, rakstot to nejutu, bet tikko darbu nolieku pie malas, slimība man jo nikni uzbrūk.“

Caurmēra cilvēkam darba pauze ir atpūta, bet māksliniekam radīšanas pauzē uzbrūk visas likstas, pret kuņām viņš radot bruņojies ar savu darbu. Lai cik liels būtu cilvēka gars, nepārtraukti nevienam nav iespējams radīt. Nāk stundas, kad no kalna galiem jānolaizās ielejā. Un cik lielā mērā kalnu stundas ir svētlaipe, tik lielā mērā ielejas stundas ir mocības, kuņas ikdienišķam cilvēkam tikpat grūti iedomāties kā radīšanas skurbumu. Dr. med. Brauns radītāja stāvokli salīdzina ar sievietes stāvokli labās cerībās. Spēcīga, vesela sieviete labi jūtas gaidot bērnu, liels mākslinieks — iecerot, gatavojot darbu (skat. lib. cit. 5. lpp.). Arī Gēte mākslas darba radīšanu salīdzinājis ar bērna piedzimšanu. Un šis pašas

domas atrodam apstiprinātas arī Gloknera filozofijā (*Glockner: „Das Abenteuer des Geistes“*).

Ja izcilas spējas un slimības neļauj dižgaram ienirt kopības straumē, tad trešais iemesls, kas to aizkavē, slēpjas nevis pašā dižgarā, bet kopībā, tai caurmēra cilvēka īpašībā, kas tikpat veca kā cilvēce pati, un kas vislielākā mērā aizkavējusi kopības un dižgara auglīgo mijiedarbību — skaudība. Mēs labprāt latviešiem ir vairāk skaudības nekā citām tautām? Lūkojoties vēsturē, jākonstatē, ka mums gan bijuši apstākļi, labvēlīgi skaudības attīstībai, bez tam: jo mazāka telpa, jo vairāk katrs asums duļķas acīs, un jo grūtāk no tā izbēgt. Nenoliedzami, ka latviešiem piemīt skaudība, bet nekultivēsīm mazvērtības izjūtu. Neaizmirsīsim, ka jau pirmajā leģendā par cilvēkiem runā par skaudību: aiz skaudības Kains nosita savu brāli Ābelu, aiz nespējas panest brāļa pārkumu. Caurmēra cilvēki, proti, cilvēki bez fantazijas, iespēj apbrīnot tikai to, ko arī paši spētu veikt. Taisnība Periklam, kas savā, Tukidida uzrakstītā, runā izteicies, ka vienīgi mirušos cilvēks spēj bez atlikuma un skaudības apbrīnot, jo neviens nevēlas būt miroņa vietā. Grieķijā mēs parasti iegriežamies, ja gribam sameklēt cēluma un dižuma piemērus, bet kas pazīst Grieķijas kultūras vēsturi, zina, ka tur varam atrast kā cilvēka cēluma tā arī zemuma un nožēlojamības piemērus: cilvēka nožēlojamība tikpat nemirstīga kā cilvēka dižums. Velns, sīkais un lielais, tikpat sirms kā Dievs.

Aristīds Taisnais ostrakisma ceļā tiek izraidīts no dzimtenes. Kad viņš kādam zemniekam, kas viņu nepazinis, jautājis, kādēļ arī tas balso par Aristīda iz-

raidīšanu, tas atbildējis: „Mani kaitina, ka viņu mūžam dēvē par taisnīgo.“

Un ceturtkārt: dižgars ir patiesības teicējs, un ikdienišķam cilvēkam trūkst drosmes ielūkoties sniegtajā spogulī. Patmīlība, ģļēvums, mazvērtības izjūta traucē cilvēku ieskatīties savas un savas tautas kļūdās. Caurmēra cilvēkam patīk portreti, kas glaimo modelim. Cilvēku ķēmīgo īpašību virtuozais pazinējs, kuļa vārdos izteiktos portretus var salīdzināt vienīgi ar Rembranta portretiem — Gogoļs — savās Mirušās dvēselēs 7. nodaļā tik lieliski saka, ka laimīgs vienīgi ir rakstnieks, kas glaimo publikas gaumei.

Laimīgs ir rakstnieks, kas, paiedams gaļām gaļaičīgiem, pretīgiem, savā īstenībā nomācīgiem raksturiem, tēlo cildenuma paudējus, un kas... no ikdienas tēlu atvara izraugās tikai nedaudz izņēmumus, viss nogrimis savos no zemes atrautos un skaistinātos tēlos... Divkārt apskaužams ir viņa jaukais liktenis... Ar kvēpināmiem dūmiem viņš apmīglo ļaužu acis, lieliski viņiem paglaimo, noslēpj dzīves skumjas, rādīdams viņiem vienīgi daiļo cilvēku. Viņa vārdu vien pieminot, sāk trīsēt jaunas, kvēlas sirdis. Viņu pat ieceļ Dieva kārtā, bet vai tam rakstniekam, kas uzdrīkstas izraut uz ārpusi visu, ko neredz vienaldzīgas acis, visu drausmīgo sīkumainības purvu, kuļā iestigusī mūsu dzīve, visus ledaini aukstus, saskaldītus, novazātus raksturus. „Viņš nedzird tautas suminājumus, viņš neredz atzinīguma asaras.“ Viņu pieskaita cilvēces apvainotājiem, viņam pašam pieraksta viņa tēloto varoņu īpašības un noliedz viņa talanta dievišķo lielumu. „Atstāts bez atbalss, bez līdzjūtības, viņš ir kā ceļotājs bez pajumta un bez ģimenes, atstāts ceļa vidū. Skarba ir

viņa dzīve, un rūgti viņš sajūtīs savu vientulību.“ Taisnība Gogoļam: tāpat kā publika visvairāk ciena fotografu, kas retušē ģīmetnes, kas noslēpj neglīto kārpīņu, kas acis padara lielākas un degunu mazāku, tāpat arī publika visvairāk mīl tos rakstniekus, kas retušē varoņus, bet to nav darījis neviens liela stila rakstnieks. Vienalga, vai tas būtu Dante vai Šēkspīrs, Servantess vai Tolstojs, Frenzens vai Blaumanis (cik drūms ir Pazudušais dēls!), viņi, alkdami cilvēka pilnību, nebaidās nokāpt ellē, modinādami lasītājā tās šķīstīšanas alkas, ko paši nes savās krūtīs. Te vēl jāpiemin, ka tāpat kā bez patiesības alkām, arī bez šķīstīšanas alkām nav domājams neviens liels rakstnieks. Dižgara izcilās spējas, viņa īpatnējā fiziskā un garīgā organizācija no vienas puses, caurmēra cilvēka skaudība un nespēja ieskatīties patiesībā — no otras puses, dara neiespējamu dižgara un kopības saprašanos.

Lai cik dažādas būtu dižas personas, nav tādas, kas nebūtu pazinusi vientulību, tāpat kā nav tādas, kas neilgotos pēc atbalss, neilgotos, lai izstaroto gaismu kāds arī saņemtu. Bet cilvēces zvaigznājiem gadās tāpat kā kosma zvaigznājiem: viņiem jānoiet savs liktenīgais ceļš, un viņu gaisma tikai pēc ilgiem gadiem sasniedz zemes bērņus.

Pie Eiropas kultūras šūpuļa stāv Prometejs. Viņš ir Eiropas kultūras un reizē arī personības vientulības un traģisma simbols. Ka Zevs Prometeju piekala pie klints, ir saprotami: neviens Dievs negrib, lai tiranns tam kļūtu līdzīgs. Bet iedziļinoties Prometeja traģēdijā, mani vienmēr satricinājusi doma, ka tie, kam Prometejs ir nesis gaismu, nenāca viņu atbrīvot. Šī doma viendienas radījumiem, kuŗus Prometejs no

tumšām alām bija izrāvis debesu un sirdsgaismā, pat neiekrita prātā. Prometeja dāvāto gaismu viņi izlietoja sev, bet nevis lai atbrīvotu savu atbrīvotāju. Tas notika mītoloģiskā senatnē. Ir pagājuši vairāk kā 2000 gadu. Es atveçu Raiņa grāmatu:

„Neatsaucas manam saucienam neviens,
Nav ne debesīs, ne zemē kāda balss.“

(8. sēj. 217.)

To Rainis rakstījis nevis kā iesācējs, bet tad, kad viņš pēc ilgas trimdas bija atgriezies dzimtenē un kad viņa lielākie darbi jau bija iznākuši.

„Tu dzīvoji, lai mums ir maizes, —
Nu ir, — nu mirsti! Tu vairs nevaj'dzīgs!“

Vai tas pāri 2000 gadiem neskan kā atbalss no Prometeja laikiem?

„Tu dzīvoji, lai mums ir gaisma, —
Nu ir, — nu mirsti! Tu vairs nevaj'dzīgs!“

Grūti teikt, kad Rainis ir bijis vientuļāks, vai tad, kad viņš vēl cīnījās pret anonimitāti, kad viņam, lai izdotu Faustu, bija vajadzīgs Aspazijas vārds, vai arī trīsdesmit gadus vēlāk, kad viņš jau bija latviešu tautai dāvājis visus savus nemirstīgos darbus un savā dienas grāmatā atzīmē sāpīgu faktu: viņš braucis no jūrmalas uz Rīgu, iekāpis pārpildītā trešās klases vagonā, un neviens nav piecēlies viņam atdot vietu.

Vientuļš ir dižgars, cīnoties ar anonimitāti un, varbūt, vēl drausmīgāka kļūst viņa vientuļība, kad tas slavens, tad distance un svešums starp viņu un kopību vēl lielāks.

Pie kailas klints piekaltais Prometejs, kuŗa grēks bija kalpošana kopībai, ir diŗgara dzīves simbols.

Kopŗ pazīstam personības lielumu, pazīstam vientulību. Apbrīnojams tautas vadonis, apbrīnojams politiķis, mākslas iedvesmotājs un sargs, lielākais sava laika kaŗavadonis, cilvēks ar kvēlu sirdi — Perikls, dzīvoja augsti kultūrālā vidē un tomēr nebija pasargāts no vientulības traģēdijas. Viņa liktenī mums skaidri atklājas personības un kopības bezdibens, par kuŗu vēl ŗodien, pēc divi tūkstōŗ gadiem, mēs neesam bijuŗi spējīgi pārmest tiltu. Kad Atenas kaŗoja ar Spartu, tauta, kuŗai viņŗ tik bezgala daudz laba bija darijis, viņam izteica neuzticību: viņam jāatsakās no valdības, viņam draud ar nāvi, viņu notiesā. Un arī no ļaunām valodām viņŗ, kas bija fanātiski stingrs pret sevi, nebija pasargāts. Plutarchs savā biografijā stāsta gadījumu: reiz Perikls gājis pa ielu, un kāds viņam sekojis, visu laiku to ļauni aprunādam. Perikls tam nepiegriezis vērību, bet nekŗitrais runātājs turpinājis skaitīt savus apmeloŗanas monologus. Pat kad Perikls sasniedzis savas namdurvis, ļaunais cilvēks nav atkāpies. Metās jau tumŗ. Perikls savu apnicīgo apmeloŗāju varēja nosist, varēja likt viņu apcietināt vai piespriet kādu citu sodu, bet ko darija Atenu diŗākais dēls? Viņŗ lika savam vergam ar aizdedzinātu skalu rokā pavadīt mēlnesi uz mājām, kā tais laikos mēdza pavadīt cienījamu viesi. Mēlneŗa vārdu neviens neatceras: Plutarchs ŗo anekdotu atstāsta, nevis lai atcerētos mēlnesi, bet lai pierādītu Perikla rakstura cēlumu.

No Perikla līdz Raiņa laikiem vientulības traģēdija atkārtojusies visdaŗādākos veidos un variācijās. Un ja ir kāds leņķis, zem kuŗa varētu apvienot visas

dižo vīru dzīves, tad tas būtu vientulības leņķis. Ja vienā lielā sējumā sakopotu lielu radītāju biografijas, tad šis sējums sauktos „*Sub specie solitudinis*“. Šopenhauers tik pareizi ir teicis, ka ģenija galva nepieder viņam pašam, bet pasaulei, citiem vārdiem: jo lielāks kāds, jo vairāk viņš jūtas saistīts ar kopību, pats reizēm to nemaz neapzinādamies, bet jo lielāks kāds, jo grūtāk nākas kopībai to saprast, jo plašākas vežas viņa vientulības iespējas. Ja vientulību pazīst visi dižgari, tad sapratēju trūkumu visasāk pārdzīvo sociāli noskaņotie.

Isti vientuļš nejutīsies savrupnieks, kas pats sevi uzskata par labāko sabiedrību, tāpat arī ne teorētiskās struktūras cilvēks, kas vairāk nekā pie cilvēkiem jūtas saistīts pie domām un idejām. Vai arī panteistiskais cilvēks, kas savu prieku izgavilē, savas sāpes izraud dabā. Visdziļāko vientulības traģēdiju pazīst sociāli akcentētais cilvēks, kam cilvēks ir saule, ap kuŗu griežas pārējās planētas. Antropocentriskais pasaules uzskats visciešāk saistīts ar vientulības traģēdiju.

Visā kultūras vēsturē mēs nepazīstam sociālāku tēlu par Kristu, kuŗa esme bija kalpot cilvēkiem, vienalga, kādas tautas, kādas šķiras tie bija. Mīlestību sludina arī citas reliģijas, bet nekur tā tik lielā mērā kā kristiānismā no metafiziskās idejas nav tapusi par empīrisko īstenību (skat. Dr. Biezais „Kristiānisms laikmetu maiņā,“ 1943. g.). Kristiānisma jēga ir ideālā kopība, mīlestība pret katru cilvēka vaiga nesēju. Vārdus — mīlēt, ziedoties un kalpot — Kristus padarīja par sinonīmiem. Un ja Kristus arī bija cilvēka dēls, tad es uzdrīkstos teikt, ka viņš, sociālā cilvēka pirmparaugs, bija arī visvientuļākais cilvēks

visā Eiropas kultūras vēsturē. Iekām viņu Golgatā sita krustā, viņš jau bija sists vientulības krustā. Lielākās mokas Kristus izcieta nevis Golgatas kalnā, bet Eljes kalnā, kad pārbaudījuma stundā viņa mācekļi — un tie neskaitījās tūkstošos, bet bija tikai divpadsmit izraudzīti cilvēki — nespēja ar viņu dažas nakts stundas palikt nomodā. To nespēja Pēteris, kas savam Meistaram bija zvērējis: „Kungs, es esmu gatavs ar Tevi iet cietumā un nāvē“ (Lūk. 22, 23.) — To nespēja arī pārējie. Tikko Kristus no saviem mācekļiem bija novērsies akmens metiena tālumā, viņa mācekļi tai laikā, kamēr viņš nāves bailēs cīnījās un kamēr viņa sviedri kā asins lāses pilēja uz zemi, bija aizmiguši (Lūk. 22, 45). Kristus tai brīdī izcieta visdrausmīgākās ciešanas, kādas jebkāda dzīva būte zemes virsū izcietusi. Tie, kas iemīga, nebija plaša masa, tie bija viņa mācekļi, kam vajadzēja viņa mācību tālāk nest visai pasaulei. Tie, kas viņam bija tuvāki par māti un tēvu, bija tik nožēlojami vienalīdzīgi, tik noziedzīgi miegaini, ka spēja iemigt, kaut gan ticēja, ka tas, kas viņus mācīja un lūdza būt nomodā, ir vairāk nekā cilvēks — ir Dieva dēls. Mīlestības evaņģelija nesējam pretī raudzījās iemigušas sejas. Pat Dievs savus mācekļus nespēj turēt nomodā.

Tā pati tragēdija, kas sakņojas vientulībā un kopības antagonismā, ko nupat siluetējām kristiānisma nodibinātājā, mums veļas pretī bezkristiānisma ētikas nodibinātājā, nevis mīlestības, bet protesta lāpas aizdedzinātājā — Nīcšes personībā, kas vienādi saslējās pret veco tuksneša Dievu, kā arī pret Golgatas mistēriju, Prometeja pēcnieks un līdznieks, kas radījis jaunu, titāniski apskaidrota cilvēka leģendu, ekstatiski slavējis draudzību, bet, sava daimona ap-

sēsts, bija piespiests izciest visus septiņus vientulības lokus, kā Dante izcietis visus septiņus elles lokus.

Viņa ticības apliecinājums, Zaratustra, sākās ar vientulības un kopības problēmu. Zaratustra atstāja savus dzimtenes ezerus un aizgāja kalnos, kā no cilvēkiem aiziet katrs, lai atrastu sevi un, bagātāks kļuvis, atgrieztos, sava gara medu dāvādams visiem izsalkušiem. „Viņš baudīja savu garu un savu vientulību un nepagura no tiem desmit gados. Bet beidzot pārvērtās viņa sirds, un kādu rītu viņš uzcēlās līdz ar rīta blāzmu, nostājās saules priekšā un runāja uz viņu: „Tu lielais spīdekli! Kas būtu tava laime, ja tev nebūtu kam spīdēt.“ Viņa gars bija saules uguns pilns, bet šī saule bija pārāk spīlgtā: laika biedri aizsedza acis, lai neapžilbtu. Un tikai kad bija pagājis kāds gadu desmits pēc viņa nāves, šī gaisma likās izturama, un kad bija pagājuši vairāki gadu desmiti, tā tapa nepieciešama.

Viņš radījis jēdzienus — zvaigžņu draudzību (Sternenfreundschaft) un kalnu vientulību (Bergeinsamkeit) un pielādējis tos ar sava gara dinamītu, pielējis ar savu ciešanu asinīm. Viņš, kas vācu valodu pārvērtis mūzikā, reizēm, kad vārdu veidoli viņam likās pārāk šauri, savas domas izteica skaņās. Viņš ir komponējis trīs himnas: dzīvībai, draudzībai un vientulībai, un visa viņa dzīve bija himna, dziedāta draudzībai un vientulībai. Kā briedis kliedz pēc svaiga ūdens, tā viņa dvēsele kliedza pēc drauga. Un kad to nevarēja atrast, tad skurba vientulībā, bet nekad nesamierinājās ar to. „Es viņu (vientulību) gribu tvert visā viņas drausmā skaistumā,“ tā viņš vēstulē raksta Rōdem.

Nīcšes rakstos, viņa filozofiskos apcerējumos, tā-

pat kā viņa vēstulēs un dienas grāmatās, ir divi vārdi, kas liesmo gaišāk par visiem pārējiem, kas top it kā par dzīvo būtēm, un šie divi vārdi ir: draudzība un vientulība. Viņa četrdesmit sējumos sakopotie raksti satur skaistāko, kas jebkad par draudzību ir teikts, bet ja mēs pazītu tikai trīs Nīčes draudzības slavinājumus, mums būtu tiesība Nīčši saukt par draudzības evaņģelistu. Un šie svētie, draudzībai veltītie citējumi ir:

1) Vēstulē Rōdem viņš 1869. gada 7. oktobrī raksta:
„Ārā aiz loga staro domu pilnais rudens dzidrajā, maigi siltajā saules gaismā, ziemeļu rudens, ko es tik ļoti mīlu kā savus labākos draugus, jo viņš ir tik nobriedis, bez vēles un sevis neapzināts. Auglis krīt no koka bez vēja pūsmas. Un tā tas ir arī ar drauga mīlestību: bez atgādinājuma, bez satricinājuma, klusi tā nolaižas pār mums un aplaimo. Nekā tā neiekāro sev un visu, kas tai pieder — atdod.“

2) 1883. gadā rakstītie Zaratustras vārdi:
„Lai draugs tev būtu zemes dzīres un pārcilvēka nojauta.“

3) 1885. gadā rakstītais dziedājums: „No augstiem kalniem“, nodaļa grāmatai, „Viņpus laba un ļauna“:

„O Lebens Mittag! Feierliche Zeit!

O Sommergarten!

Unruhig Glück im Stehn und Spähn und Warten: —

Der Freunde harr' ich, Tag und Nacht bereit,

*Wo bleibt ihr, Freunde? Kommt! 's ist Zeit, 's ist Zeit!**

*) Ai, dzīves dienas vidus! Svētku laiks!

Kā ziedi kaisās!

Man laime nemierā un gaidās raisās:

Pret draugiem tiecos dienu, nakti spraiģš.

Kur kavējaties draugi? Nākt jums laiks!

Šo dziedājumu jau tādēļ vien nav iespējams pārtulkot, ka katrā rindā vairākkārt sastopamā revolūcionārā, uz priekšu ritošā, skarbā un skaudrā r - skaņa rauj uz augšu un uz priekšu un tulkojumā šo skaņu gleznojumu saglabāt nāktos grūti. Šo dziedājumu vienīgi var salīdzināt ar Raiņa Kalnā kāpēju: tik augstā kalnā arī Rainim nevar sekot neviens draugs, ledus vairogs sedz viņa krūtis, bet Nīčše pat tur, kur tikai klintis un glečeņi, vēl aicina draugus, lai tie nāktu ar viņu svinēt svētkus, jo dzīvot viņam nozīmē radīt, un dzīvais cilvēks nespēj radīt klintīm un glečeņiem. Dzīvais cilvēks var radīt tikai draugiem.

Visu mūžu Nīčše nodzīvo šai drausmīgajā spriegumā: no vienas puses ilgas pēc drauga, no otras: skaidra zināšana, ka īstu draugu nav iespējams atrast. *Ecce homo* viņš raksta, ka jau kopš sava 7. dzīvības gada zinājis, ka neviens cilvēka vārds viņu nerasnīgs. Un blakus tam pārliecība, ka radītājs gars var attīstīties tikai domu biedru starpā (*unter Gleichgesinnten, Gleichgewillten*).

Ne īsteni radi, ne tie, kuņus viņš uzskatīja par saviem draugiem, ne sievietes, ne izdevēji, ne zinātnes vīri, ne auditorija, ne arī viņa laika dižgari to nesaprata.

Māte viņu labi kopa, kad viņš bija slims. Māsa, kad viņš bija miris, uzrakstīja cildinošas grāmatas par savu brāli, un lieli nopelni viņai Nīčšes archīva iekārtošanā, bet dionizisko filozofu nesaprata ne māte, ne māsa. Smagu iespaidu atstāj mātei rakstītā vēstule, kur viņš tai, aizsūtot savu grāmatu „Morgenröte“, piekodina to nelasīt un nevienam to neaizdot. Tā būšot labāk. Ilgi viņu nomāca nepārdomātais un

varbūt afektā izteiktais mātes lāsts, ka viņš ar savu mācību nozaimojot tēva kapu. Gauzām sāpīga viņam bija māsas apprecēšanās. Kad mātai bija jāizšķiras starp Nīcī un līgavaini, brālim nesimpatisku cilvēku, viņa izšķīrās par pēdējo.

Nīcse — gara aristokrats, dāsns devējs, attiecībās pret cilvēkiem pateicīgs un pazemīgs, prata būt draugs, bet katra viņa grāmatas iznākšana tam no-laupīja draugu: tik ātri neviens nevarēja kāpt stāvā kalnā.

Pret saviem jauniem draugiem — pret Rōdi un Overbeku viņš smalkjūtīgi neizrādīja savu gara pārākumu. Vēstulēs Rōdem, kas no viņa aizgāja, kad bija apprecējies, ir pilnas pazemīgas draudzības. Gluži neticami, kā viņš reizēm savus draugus lūdzis, kā pat ubagojis, lai tie viņam pateiktu kādu labu vārdu, lai tie pie viņa atbrauktu: „Es lūdzu Tevi kā slimnieks lūdz: atnāc“ (vēstule Rōdem 15. II. 1870.). Viņam bija nepieciešama domu izmaiņa, nepieciešama apziņa, ka viņam ir draugi. Viņš, kas bija tik stiprs, ka salauza visus vecos galdiņus, viņš, kas uz-driktējās ar Radītāju runāt kā ar kādu, kā kļūdas jālabo, vēstulē Rōdem raksta, ka viņš tikai dzīvojot caur saviem draugiem: „*Eigentlich lebe ich ja durch Euch, ich gehe vorwärts, indem ich mich auf Euch stütze.*“ Viņš drausmīgi cieš, ja jūt, ka viņam neveltī simpatijas jūtas. Vēstulē Gastam 1880. g. 20. augustā viņš raksta, ka kāds simpatijas apliecinājums spēj satricināt visu viņa filozofiju. Ir brīži, kad viņam šķiet, ka kāda dzīva cilvēka simpatija ir vairāk vērta nekā viņa filozofijas konsekvences. Vēstulē mātei viņš raksta: „Vajadzētu, cik vien bieži iespējams, cits citam pateikt labu vārdu vai arī izdarīt ko labu, lai

no visas dzīves kaut kas tiktu (1880. g. 24. novembrī). Viņa dzīvē bijuši posmi, kur viens uzmundrinātājs vārds, sirsnīgs rokas spiediens viņam būtu sniedzis vislielāko veldzi (*das Labsal aller Labsale*). Bet ne tikai viņa jaunie draugi aizgāja no viņa, kad viņš auga tik ātri, ka nevarēja viņam sekot, arī tā laikmeta dižākie cilvēki viņu nesaprata. Renesanses pētnieks Jakobs Burkharts, izlasījis viņa Zaratustru, viņam atbild ļoti vēsi, un dod Nīcšam padomu rakstīt drāmas. Drausmu vilšanos viņš pārdzīvo Vāgnerā, kam viņš bija visuzticīgākais, vispadevīgākais cilvēks (Nīcšes vēstule Gersdorfam); kad viņš Vāgneram aizsūta savu grāmatu „Menschliches Allzumenschliches“ ar sevišķi sirsnīgu veltījumu 1878. g., Vāgners viņam nemaz neatbild un ir pietiekami arrogants izteikties, ka viņš aiz draudzības pret Nīcši šo grāmatu nelasīšot. Bet visdrausmīgāk viņa draugi viņu noliedz, kad viņš cīnījās Eljes kalnā. Nīcšes vissubjektīvākā un visspēcīgākā grāmata ir viņa *Ecco homo* — viņa iekšējā biogrāfija, kur viņš sevi tik tieši izteicis, kā, laikam gan, neviens cits rakstnieks to nav uzdrīkstējies. Viņš to rakstīja 1888. gadā, šai baigajā gadā, pēdējā gaismas gadā, kad viņa gars, drudžaini strādādams, meta zibšņus uz visām pusēm, divpadsmit mēnešos radīdams piecas grāmatas, no kurām katra ir domu ekstrakts (*Der Fall Wagner, Götzendämmerung, Wille zur Macht, Nietzsche contra Wagner* un *Ecce homo*). Nevienas grāmatas iznākšanu Nīcše tā nav steidzinājis, ne pie vienas tik družaini nav strādājis — to uzrakstīdams dažās nedēļās. Jau korrektūras loksnes viņš sūtīja angļu un franču tulkotājiem, nevarēdams sagaidīt brīdi, lai viņa vārds taptu dzirdams visā

pasaulē. Bet tikko viņš šo grāmatu bija beidzis, viņam uzbruka mūžīgā nakts, un kad viņa labākie draugi šo grāmatu — viņa garu un dvēseli pārvērstu burtos — dabūja rokās, viņiem likās, ka viņi Nīčsem to ir parādā, lai šī grāmata neiznāktu atklātībā. Tā nebija masa, tas nebija pūlis, kas atraidīja Nīčses intimāko grāmatu, tie bija viņa skolnieki, viņa mācekļi, kas iemīga, kamēr viņš cīnījās nāves cīņā tai gadā, kad viņš savas vēstules parakstīja — Krustā sistais. Tā Ecce homo arī iznāca tikai vairākus gadus pēc Nīčses nāves.

Bet arī viņa pārējām grāmatām nav klājies labāk. Kad bija iznākusi viņa pirmā grāmata — *Geburt der Tragödie* — Šveices laikraksts „Grenzboten“ raksta, ka Nīčše esot internacionāls un tādēļ uzskatāms par Vācijas ienaidnieku, ka Bāzeles universitāte kompromitējusies, angažējot par profesoru tādu cilvēku. Tā klājies viņa pirmai, viņa pēdējai un arī viņa pārējām grāmatām. Ar izdevēju noslēdzot lēsi par *Menschliches Allzumenschliches*, izrādās, ka gaidīto tūkstoš eksemplāru vietā pārdoti tikai 120. „Šī šausmīgā neveiksme“ (*abscheulicher Mißerfolg*) viņu gaužām nomoka. Kad 1884. gadā pabeigts Zaratustra, viņš grib svinēt svētkus, bet trūkst svētku dalībnieku. „Draugs Nīčše, tagad tu esi gluži viens,“ viņš izmisis izsaucas. Viņš apzinās, ka viņam nav neviena mācekļa, un neatrazdams tos tagadnē un tuvumā, meklē tos nākotnē un tālumā, apgalvodams, ka gadu tūkstoši zvērēs uz viņa vārdu. Bet — vai viņš pats tam ticēja?

Draugu viņam nav ne mācekļos, ne lasītājos, ne izdevējos, tāpat arī ne zinātniekos.

Ļoti jauns viņš Bāzelē bija kļuvis par profesoru,

bet viņam nebija kontakta ar klausītājiem. Parasti bija tikai kādi desmit vai divdesmit klausītāji. Un reiz — 1876. gadā pat gadījies, ka viņš savu lekciju nolasija vienam vienīgam klausītājam (Ludvigam fon Šefleram), kas savās atmiņās šo gadījumu atstāsta. Veselības stāvoklis viņu piespiež atteikties no profesūras Bāzelē. Bet kad pēc dažiem gadiem izrādās, ka pārāk grūti dzīvot tikai no nelielās pensijas, viņš 1883. gadā lūdz Leipcigas universitāti viņam piešķirt katedru. Bet šī iecere nepiepildās. Viņam paziņo, ka ne tikai Leipcigas universitāte, bet neviena vācu universitāte neuzdrīkstētos viņu angažēt. Kā noraidījuma iemeslu min Nīčšes negatīvo iztūrēšanos pret kristiānismu.

Viņš dzīvo kā mūks vai strādnieks otrās un trešās šķiras viesnīcās, nožēlojamās, nekurinātās mēbelētās istabās, meklēdams labāku gaisu, kas nomierinātu viņa satrauktos nervus. Kā pātagas cirtiens Eiropas labākai noglazētai sabiedrībai skan viņa jautājums vēstulē: vai tad visā Eiropā nav neviena bagātnieka, kas viņam uzceltu ne jau pili vai lepnu vasarnīcu, bet mazu mājiņu ar divām istabām, lai viņam mūžam nebūtu jānīkst balsinātās, nekurinātās, lēti mēbelētās istabās. Katrs Nīčšes kopotu rakstu sējums šodien ienes tik daudz, ka tādu mājiņu varētu uzcelt, bet kamēr viņš bija dzīvs, neradās neviens, kas šo aplēsi izvestu.

Reizēm gadās, ka jaunu vārdu visdziirdīgāk uztver sievietes. Raiņa neparasto un latentu talantu pirmā pamanīja Aspazija. Sievietes bija tās, kas pirmās un visdziļāk saprata Kristus mācību, bet Nīčšes vientulības traģēdijā sievietes neienesā savu apmaigotāju gaismu. Sieviete, kas viņam intimi bija tuva, bija

krievu ģenerāļa meita Lu Zalomeja, dažu nenožīmīgu romānu un eseju autore. Šai laikā, 1882. gadā Nīčses sirds vai aizžņaudzas no vientulības. Viņu moka „*eine herzzuschnürende Einsamkeit*“. Entuziastiski viņš pieķeras šai intelektuālajai pesimistei, cerēdams, ka viņa būs viņa filozofijas mantiniece un tālāk virzītāja („*eine Erbin und Fortdenkerin*“, vēstulē Malvīdai 1882. gada 22. jūnijā). Bet jau pēc pieciem mēnešiem nāca vilšanās un galīga šķiršanās. Viņu atbaida Lu Zalomejas egoisms, viņas kaķenes laupītājas daba un tā laikmeta krievu sievietēm bieži raksturīgais nihilisms (*jenes Lebensgefühl im Nichts*), kā viņš pats raksta kādā viņai neaizsūtītā vēstulē.

Tikai septiņpadsmit gadus viņam bija lemts radīt (viņam bija 27 gadi, kad iznāca viņa pirmā grāmata, un 44 — kad iznāca viņa pēdējā), un šais septiņpadsmit gadus viņš, mūžīgi slimību un nāves apdraudēts, kā no nezvēra rīkles izrāva savus darbus, bet labie ļautiņi, baidīdamies ugunsgrēka, tos atraidīja, un ar katru jaunu darbu pieaug viņa vientulība. Viņš pats savu slimību identificē ar savu vientulību. Reizēm viņam likās, ka viņa vientulība ir visu viņa slimību cēlonis. Glābties no slimības nozīmētu glābties no vientulības, bet viņš labi zina, ka tas nav iespējams („*für mich Einsamen gibt es keine Genesung*“, vēstulē mātei 1879. g.). Un gandrīz desmit gadus vēlāk māšai: „Katrs atrod savu mazo ganāmpulku un kopību, tikai visneatkarīgākais to neatrod. Tas paliek gluži viens — kā tas man gadījies, par spīti tam, ka es nederu tik radikālai vientulībai“ (1887. g. 28. maijā). To viņš raksta tad, kad jau bija iznākušas visas trīs Zaratustras daļas. Un tai pašā, 1887. gadā Malvīdai fon Meizenbūgai: „*Ich fühle mich zu meiner*

Einsamkeit und Burg verurteilt. Da gibt es keine Wahl mehr. — Es jūtu sevi notiesātu uz savu vientulību un cietoksni, tur izvēles vairs nav nekādas.

Viņš bija vientuļš nevis tādēļ, ka gribēja būt viens, bet tādēļ, ka viņam nebija līdzīga, un uz kompromisu viņš nebija spējīgs. Daudziem un dažādiem vārdiem viņš raksturo savu vientulības pārdzīvojumu: *Einsamkeit, Vereinsamung, Einsiedlerei*.

Sokratam nāves kauss bija jāizdzeļ isā brīdī, Nīcšam tas bija jādzeļ lēni. Viņš to dzēra pilienu pa pilienu visus septiņpadsmit radīšanas gadus.

Purva sūnas aug cieši saķērušās, bet kalnu galotnes stāv vientuļas kā ģeografiskā tā cilvēku ainavā.

Dionīziski apreibušais draudzības alcējs, savā daiļmonības cietoksni ieslēgts, skaidri zināja, kādēļ viņš nevar atrast ilgoto ceļu uz kopību: *„Je mehr ein Wesen zukunftsbestimmend ist, um so größer seine Leiden; die gestaltenden Kräfte stoßen sich.*“ — Jo vairāk kāda būte veido nākotni, jo lielākas ir tās ciešanas. Veidotāju spēku sadursme ir neizbēgama.

Tāpat kā sociālā cilvēka pirmparaugs, tāpat arī lielākais individuālists, draudzības evaņģelists, bija sists vientulības krustā.

Tikai izņēmuma gadījumos dižgars atrod līdzsvaru starp vientulību un kopību.

Viens no tādiem izņēmumiem bija lielākais 19. gadsimta pagāns, kuŗa acs bija pašas dabas acs, kam juteklība un gars nebija pretstatī, visuma skatītājs un apbrīnotājs — Gēte. Viņš pirmais kopību — toreiz šā vārda vietā lietoja vārdu sabiedrība — pielīdzinājis organismam. „Organismu attīstībai atbilst sabiedrības attīstība. Bites no sava vidus rada karalieni, tauta — varoni.“ Ja no Gētes kopotiem rakstiem

izrakstām sabiedrībai resp. kopībai veltītos vārdus, tad var rasties doma, ka cilvēks ir līdzīgs bitei: bite, izolēta no stropa, nevar dzīvot, kaut arī viņai sagādātu vislabvēlīgākos apstākļus — gluži to pašu temperatūru, gluži to pašu barību kā stropā. Pēc Gētes domām cilvēku uzdevums ir, sevī savaldot daimonu, ieaukt kopībā, kalpot tai, bet saglabāt pret to neatkarību, lai sasniegtu augstāko, ko cilvēks zemes virsū vien spēj sasniegt, un ko viņš izolēts nekad nespētu sasniegt: „*Der isolierte Mensch kommt niemals zum Ziel.*“ Tikai tas, kas citiem kalpo, tikai tas, kas kalpo kopībai, attīstās pats. Neviens nevar augt caur sevi vien, augt var tikai saskaņoties ar citiem, vai nu apkaļojot citus, vai arī atbalstot tos, vai arī no viņiem saņemot balstu un atbalsi. Laikam nav cita piemēra visā kultūras vēsturē, ka kāds izcils gara darbinieks vienam un tam pašam priekšniekam kalpojis piecdesmit gadus, nekad nesajuzdams rūgtumu pret šīm saistībām un nekad nepūlēdamies no tām atkratīties. Gēte ne tikai nesajuta rūgtumu pret Veimaras hercogu Kārli Augustu, bet viņam vēl veltīja pateicības dzejoli. Fausta jēga ir kalpošana kopībai. Žurnālā *Propyläen* 1798. g. Gēte raksta, ka māksla rodas nevis māksliniekā vienā pašā, bet mākslinieka un publikas mijiedarbībā. Pat nobrieduma dienās radītājs bez publikas nevarot iztikt. Lai arī rakstnieka uzdevums nav citus pamācīt, tad tomēr viņš par savu iekšienes pasauli vēlas stāstīt visā pasaulē izkaisītiem domu biedriem. Šo pašu domu atrodam arī Dzejā un patiesībā, tāpat arī Vilhelmā Meistarā, proti, visos Gētes sirmuma darbos. Visi darbīgie un izcili krietnie cilvēki jāuzskata par saviem likteņa biedriem. Cilvēka pienākums ir: just cieņu pret katra veida dievkalpo-

jumu un valdību, tuvību un cieņu pret ķeizariem un visiem valdniekiem (*Der Bund der Wanderer*).

Un dažus mēnešus priekš savas nāves — 1832. gada 17. februārī, viņš sarunās ar Ekermanu atgriežas pie savas iemīļotās temas, atzīdamies, cik dziļi viņš — gigants — bija saistīts kopībā. Apmierināts ar paveikto, viņš atskatās uz saviem darbiem un saka, ka tie nav ekskluzīvi viņa nopelns vien. Viņš tikai esot ražojis, ko citi sējuši. Un ražot var tikai, ja iepriekš kāds sējis. „Par maniem darbiem nav jāpateicas manam viedumam vien, bet tūkstoš lietām un personām, kas man derēja par materiālu.“ (*„Ich verdanke meine Werke keineswegs meiner eigenen Weisheit allein, sondern tausenden von Dingen und Personen außer mir, die mir dazu das Material boten . . . ich hatte weiter nichts zu tun, als zuzugreifen und das zu ernten, was andere für mich gesät hatten.“*)

Gēte nebija vienaldzīgs pret atsauksmēm ne jaunības, ne sirmuma dienās. Strādādams gar Egmontu, viņš ilgojās, lai beidzot visas tās domas un tie tēli, kas viņu tik ilgi nodarbinājuši, „tiktu iespiesti un apbrīnoti“ (*„es gedruckt, es bewundert zu sehen“*), kā viņš ar vienkāršību un atklātību, kas piemīt tikai pavisam lieliem cilvēkiem, atzīstas Dzejas un patiesības XIX. grāmatā. Egmontu viņš rakstījis jaunībā, bet līdz mūža beigām vēlējās, lai viņa darbi tiktu iespiesti un apbrīnoti. Rakstot savu autobiografiju, viņš cer, ka viņa tautieši šo darbu labvēlīgi uzņems.

Bet lai cik Gēte bija saistīts kopībā, viņš bija neatkarīgs no tās un to neideālizēja. Viņš zināja: lai tai varētu kalpot, reizi pa reizei pilnīgi jāatraujas no tās. Viņš pazina gan vientulības svētību, ko mums, lat-

viešiem, savās grāmatās visdziļāk atklājis Konstantīns Raudive, un arī vientulības sūrmi un baigumu, ko mums visdziļāk vārdos tēlojis Rainis. Saistīts sabiedrībā kā bišu stropā, Gēte tomēr šad tad izraujas no tās, lai uz esošo un savu apkārtni noraudzītos, stāvēdams vientuļā kalnā. Kad fon Šteina kundzes mīlestība, kas reiz viņam bija zvaigžņu izausta, top par Nesa kreklu, viņš nekļūst par mocekli, bet, atbrīvodamies no saistībām, bēg uz Itāliju. Kad nīprā Kristjāne viņu ieslēdz pārāk šaurajā ģimenes lokā, viņš atstāj ērti iekārtoto māju un ģimeni Veimarā un noīrē sev Jēnā mazu dzīvoklīti, kur bieži nodzīvo gada lielāko daļu. Šilleram viņš raksta: „*Denn dabei bleibt es nun einmal, daß ich ohne absolute Einsamkeit nicht das Mindeste hervorbringen kann.*“ Kalpojot kopībai, viņš prata sev saglabāt radītāja garam nepieciešamo neaizkaņamību. Bet viņš pazina arī vientulības sīvumu, brīdi, kad vientulība vēršas vienpatības izjūtā. Savas dzīves rīta pusē viņš tai stājas pretī cinīdamies, savas dzīves vakarā viņš par to mierīgi pasmaida kā par nenovēršamu faktu. Izteikto domu ilustrēsim dažiem piemēriem: Gecu viņš bija spiests ne tikai izdot, bet pats pirka papīru, pats meklēja iesējējus, un — kas, laikam, bija visgrūtāk — lūdza draugus, lai tie taču pārdotu dažus eksemplārus. Un ka viņa attiecības visu mūžu ar izdevējiem nav bijušas spožas, liecina viņa izsauciens dažus gadus priekš nāves — 1829. gadā: „Izdevēji — velna bērni, tiem būtu jāizgudro sevišķa elle!“ Varbūt tikpat interesanti kā pētīt Gētes rakstus, ir pētīt viņa slavas vēsturi, kas mūs pārlicina, ka pat tik neapšaubāmu, tik līdzsvarotu lielumu kā Gēti kopība neuzņem tā, kā tas šķistu pareizi. Verters laika bied-

ros modināja gan sajūsmas asaras, gan niknumu. Lesings, kas Gecu bija nosaucis „*ein regellose Drama*“, lai glābtu sabiedrību no kaitīgām ietekmēm, bija apņēmies uzrakstīt romānu — „*Werter der Besere*“. Kritiķi Verterā ietulkvoja to, ko pats autors nemaz nebija domājis, bet ko viņiem neviens nevarēja aizliegt domāt un ietulkot. Daļa sabiedrības pret Gēti saslējās tādēļ, ka viņš Verterā slavinājis pašnāvību. Pārspīlēto negatīvo un pozitīvo spriedumu sakaitināts, Gēte Vertera otrā izdevuma ievadā raksta: „Esi vīrs un neseko man,“ šais vārdos izteikdams savu lielo sašutumu par sabiedrības stulbumu. Romānu Gara radinieki kritika nosauca par nemorālisku darbu. Ne tikai Gētes, bet visas vācu literatūras dižākais darbs — Fausts — piedzima, ja tā varētu teikt, nelaikā: 1808. g., t. i. divus gadus pēc Jēnas kaujas, kas iezīmēja vācu valsts beigu cēlienu. Toreiz patriotisms bija lielais trumpis un centrā — politiskie notikumi. Fausts nebija laikmetīga grāmata, laikmetīgi bija Kocebū un Arndts, bet kas vēl šodien ārpus Vācijas robežām pazīst šos autorus? Toreizējais gaumes noteicējs bija, vai pareizāk sakot: iedomājās esam, Štutgartes literāts Volfgangs Menclis (Menzel). Par Gētes Faustu viņš sprieda tā: „Ja Fausts par to, ka viņš Grietiņu pavedis, izpelnījās debesis, tad katra cūka, kas izvalsta puķu dobi, nopelna, lai to ieceltu par dārznieku.“

Vientuļš Gēte bija arī ar savām simpatijām pret Napoleonu. Tai laikā, kad mode prasīja ienīst Napoleonu, viņš prata saglabāt cieņu pret sava laika dižāko cilvēku, ko uzskatīja par daimonisko personību un pusdievu.

Atbrīvošanas karā Gētem pārmeta, ka viņš nedzejo

patriotiskas dzejas līdzīgi Arndtam, Kerneram un citiem. Kad Ekermans divus gadus pirms Gētes nāves beidzot uzdrīkstējās pieskarties šim sāpīgajam tematam, Gēte atbil: „Visi nevar tēvijai kalpot tai pašā veidā, katrs veic vislabāko, ja dara to, ko Dievs tam licis“ (1830. g. 14. martā). Šos vārdus citēju, lai pierādītu, ka Gēte, kopībā saistīts, visu valdību un likumu absolūts atzinējs, tomēr katram cilvēkam, un sevišķi radošam, prasīja savu individuālo brīvību.

Lai cik cieši Gēte bija saistīts kopībā, viņš to neideālizēja. Dzejas un patiesības 16. grāmatā lasām: „Ja gudra galva publikas uzmanību uz sevi vērsusi ar kādu vērā liekamu darbu, tad sabiedrība dara visu iespējamo, lai viņu aizkavētu vēl reiz kaut ko līdzīgu veikt.“ Cik kvēli skan viņa vārdi, teikti divus gadus priekš nāves, 1830. g. 14. martā, sarunā ar Ekermanu, pieskaņoties vientulības un kopības problēmai: „Un ja stulbā masa vien vajātu augstāko cilvēku! Nē, apdāvinātie un talanti cits citu vajā!“ Bet šī atziņa viņu nepildīja ar rūgtumu: pret dabas likumiem nav jāsaslejas. Jālūko dzīvot tikai tā, lai tie mums nebūtu pārāk kaitīgi, lai tie mūs neiznīcinātu: katram, kas ieņem telpu, vienalga, fiziskā vai garīgā pasaulē, sava vieta jāaizstāv visiem spēkiem. Kad viņa lielākie darbi jau bija iznākuši un viņš bija pazīstams lielums ne tikai Vācijā, bet visā pasaulē, viņš ārkārtīgi interesantā sarunā ar Ekermanu jau minētajā gadā izsakās: „Es labi zinu, daudziem es esmu dadzis acīs, un viņi priecātos, ja spētu no manis atkratīties; un tā kā vairs nav iespējams aizkart manu talantu, tad grib vismaz aizkart manu raksturu. Te man pārmet, ka es esot lepns, te atkal, ka es esot egoistīgs, ka es esot skaudīgs pret jauniem

talantiem, iegrimis juteklībā, te atkal, ka es esot bez kristiānisma, un nu beidzot vēl, ka es esot bez mīlestības pret savu tēviju un maniem mīļajiem vāciešiem.“ Viņš nebija ne egoistīgs, ne bez tēvzemes mīlestības, viņš bija tikai lielāks par tiem, kas viņu uzdriksstējās tiesāt, un ja tiesājamais ir lielāks par tiesātāju, tad bieži gadās misekļi un pārpratumi. Ja Gēti, un tāpat kuņu katru citu dižu rakstnieku, jau būtu aptvēruši viņa laika biedri, tad nākamiem gadu desmitiem un gadu simteņiem nebūtu atlicis ko aptvert, bet lai vēlreiz izskanētu neizbēgamais spriegums starp vientulību un kopību, noslēgsim Gētem — lielākajam kopības atzinējam — veltītās pārdomas ar viņa paša, divus gadus priekš nāves teiktiem, asi smeldzīgiem vārdiem: „*Ein deutscher Schriftsteller, ein deutscher Märtyrer*“ (1830. g. 14. martā).

Ar neatvairāmo spriegumu starp lielo cilvēku un kopību, arī izskaidrojams tas fakts, ka daudzi dižgari savas dzīves lielāko daļu nodzīvojuši ārzemēs. Mūsu Rainis nodzīvojis ārzemēs divdesmit gadus, Ibsens — 27 gadus, nerunājot jau nemaz par rakstniekiem revolūcionāriem un romantiķiem, kā piem. Bairoņu, kas no saviem vajātājiem būtu aizbēdzis līdz pasaules malai, ja agrā nāve viņu neatbrīvotu. Ibsena ārzemēs uzrakstīto Brandu un Peru Gintu uzskatīja par norveģu tautas apvainojumu, un vēlāk — par šīs tautas lielāko godu. Hanss Holbeins, viens no lielākajiem vācu gleznotājiem, visus savus labākos darbus radījis ārpus Vācijas robežām, un tie, kas nav aizceļojuši, savas tautas vidū dzīvojuši kā trimdinieki.

Arī latviešu kultūras dzīvē varam atrast šīs pašas problēmas traģiku. Spilgts piemērs rakstniekam, kas nespēj atrast līdzsvaru starp vientulību un kopību,

ir Poruks, un rakstniekam, kas šo līdzsvaru atrada — Blaumanis. Kad nesen Poruka kundzes atmiņas parādījās atklātībā, daudzi bija gaužām sašutuši, ka šī sieviete nebija pratusi gandarīt Poruka lielumam, un tie, notiesājot Poruka sievu, paši sevi uzskatīja par ideālistiem. Bet neatbildēts palika Poruka kundzes jautājums: „Kur bijāt visi jūs agrāk? Kaut jel viens no visiem būtu vismaz mēģinājis palīdzēt, būtu izteicis, kā un ko darīt, kas nāktu dzejnieka veselībai par labu.“ Arī Blaumanis bija visu savu mūžu negantas slimības apdraudēts, un šī slimība viņu pieveica, kad viņam bija tikai 45 gadi. Viņš mira svešā zemē, Takaharjas sanatorijā, un neviens no tiem jaunajiem dzejniekiem, kuņus viņš tik tēvišķīgi bija pamācījis, nebija klāt. Un pat sava krekla viņam nebija mugurā. Bet izmisumam Blaumaņa rakstos nav vietas. No pagraba loga viņš raudzījies, kā raibā, tirgum līdzīgā dzīve slīd gaŗām. Viņam nebija „Tik stipru elkoņu, ka biežam pūlim spētu cauri spraukties“, viņš pats izteicās: „No muguras man spēra, kas pirmiņ vēl no manas glāzes dzēra.“ Un viss šis putekļaino dienu mantojums „bij sirdij tukšums, kājām nogurums, un dziļāk mana dvēse sevī tinās, tā vientuļāka nekā rītā zinās.“

Domājot par mūsu lielo cilvēku vientuļību, — par tumsu, kas uzbruka Dārziņam baigajā augusta naktī, par klusumu, ko Blaumanis sev paņēma līdz, viens svešā malā šķirdamies no šīs zemes, par izmisumu, kas izpostīja gleznotāju Zeltiņu, pār Raiņa kāpu prieku un jūras izsūpoto atstātības izjūtu, par Aspazijas pēdējā laika atšķirtību — man liekas, ka visa šī sāpju smeldze sakrājusies tai milzīgajā biķerī, ko izveidojusi mūsu vientuļākā dzejnieka roka. Poruka

dzejolī ne reizi vientulība nav minēta vārdā, bet katrs vārds, katra rinda te modina vientulības priekšstatu: tālums bālajā miroņu salā, nekur īstenībā neredzētais dzintara kalns, kas saulei lecot paceļas no tumsas, un viņa galā — vīzionārais milzīgais zelta biķeris. Sāpes, par kuņģam šeit dzied, ir vientulības sāpes, ko izraisa neremdināmās slāpes pēc cilvēku tuvuma:

„Tālu aiz kalniem, aiz jūgām,
Bālajā miroņu salā,
Spīguļo milzīgs biķers
Dzintara kalna galā.

Zelta biķerī, vīnā
Dzeltenā laistās stari,
Saulei lecot, kad mostas
Miruso dzērāju gari.

Dziesmai skanot pār jūgu,
Gari uz biķeri steidzas,
Lai pie dzeltenā vīna
Dvēseles sāpes reiz beidzas.

Biķerī dziļi jo dziļi
Nogrimst cilvēces slāpes,
Miruso gari pēc nāves
Lai vairs nejestu sāpes.“

Cilvēka dižums ir mērojams ar to, cik lielā mērā viņš spēj kalpot kopībai arī tad, ja nesaņem pretī, un otrkārt: cik lielā mērā viņš spēj izturēt vientulību. Eiropas kultūras asij ir divi poli: kopība un vientulība.

*

Mēs dzīvojam Volchovas cīņu laikmetā: Volchova mums kļuvusi par simbolu, Volchova mums nozīmē: jācinās arī tad, ja grimstam purvā un ūdens sniedzas mutē.

Mēs cīnāmies, lai varētu atgriezties savās, latviešu mājās. Un cīnīdamies kaŗa un gara frontē, — lai kultūras koku nesagāztu ienaidnieku vētra, lai to nenograuztu nožēlojamības tārpi, lai to neizskalotu žēlabu asaras, lai tas nelūztu zem smagās sniega sāpju nastas — ir jāuzceļ sava svētnīca sevī. Dzīves filozofs Konstantīns Raudive ir teicis: „Sirds ir mūsu visdrošākais un visvarenākais cietoksnis.“ Jāuzceļ svētnīca — cietoksnis, kas pasarga no vientulības izmisuma, mūs vienojot ar visiem tiem, kas, pēc senlatviešu paraduma, darbu vērš dievkalpojumā un to iezvana sirmveciem un mūžam apdraudētiem, kultūras cilvēkam visdārgākajiem bijības un līdzcietības zvaniem, kuŗus zaudējot jūtam, ka zaudējam pašī sevi.

Aizverot acis es redzu tādu ainu: pāri bezdībenim pārvesta šaura laipa, tumsā nevar lāgā saredzēt, vai tā sniedz otru krastu, bet kāda noslēpumaina balss manī čukst: drosmīgais, kas prot izturēt tumsu un atteikties no visa liekā, to sasniegs; to sasniegs tas, kas savās rokās turēs latviešu sensenis iemīļoto balto puķi.

TRAGISKAIS GRIEĶU UN ZIEMEĻNIEKU IZPRATNĒ

Mūsu dienās, kur visa zemeslode pārvērsta par kaujas lauku un cīņā ne katru reizi uzvar cēlākais — liktenīgā notikumu straume ierauj atvarā labo, bet ļaunais smiedamies paliek krastā stāvam, — mūsu dienās, kur tautām un atsevišķiem cilvēkiem jāiztur vēl nebijušas ciešanas un kur piepildās vēl nedzirdēti varoņdarbi, mūsu lieluma līnijām iezīmētā laikā dziļāk izprot traģiski skaisto.

Kas nepieciešams, lai rastos traģika? Traģika rodas, saduroties neatvairāmiem pretstatiem; šī sadursme izraisa lielas ciešanas un galvenā varoņa neizbēgamu bojā eju. Traģiskā sadursme var būt trejāda: pirmkārt starp cilvēku un reālo pasauli ap viņu, otrkārt starp cilvēku un transcendentu pasauli — proti — Dievu vai likteni, un treškārt — tā var rasties pašā cilvēkā, ja viņa iekšienē mīt pretrunīgi spēki, „divas dvēseles“. Traģisks var būt tikai cilvēks, bet ne Dievs un arī ne dzīvnieks. Dievs pilnīgs sevī, bet dzīvnieks neapzinās tam novilktais robežas, un tādēļ ne vienā, ne otrā nevar rasties traģikai nepieciešamās sasliešanās. Ja tikai cilvēks var būt

tragisks, tad tūlīt jāpiezīmē, ka ne katrs, bet tikai liela formāta cilvēks var būt tāds, jo viņa bojā eja resp. kritiens saistīts ar lielām ciešanām. Kā fiziskā, tā arī garīgā plāksnē paliek spēkā tā pati patiesība: jo no augstākas vietas kāds krīt, jo sāpīgāks kritiens. Aristotelis savā Poētikā prasīja, ka traģēdijas varonim jābūt tādām, lai viņš spētu modināt līdzcietību, citiem vārdiem, viņam jābūt ētiski vērtīgam cilvēkam, bet ir dažas traģēdijas — to skaits gan nav liels — kuŗu varoņi nespēj modināt līdzcietību (asinskārīgā Lēdija Makbete, morāliski sakropļotais Ričards III.). Vienalga, vai tikumiski vērtīgs vai nevērtīgs, bet nepieciešami, lai traģēdijas varonis „stāvētu augstu“, lai viņam būtu kaut kas, kas viņu paceltu pāri apkārtnei, tādēļ arī līdz 18. gadsimtam — līdz Lilò, Lesingam un Didrò — valdīja uzskats, ka tikai augstdzimuši cilvēki — karaļi, valdnieki — var būt traģēdijas varoņi. Tikai 18. gadsimta beigās un 19. gadsimta sākumā sāka saprast, ka traģikai nepieciešamais kritiena augstums var būt arī iekšķīgs, dvēselīgs; arī izcilas ētiskas īpašības, neparasts iekšķīgs spriegums, plašas laimes iespējamības paceļ cilvēku augstumos, no kuŗa kritiens gaužām sāpīgs.

Gēte (Goethe) savā ievērojamā rakstā „*Über ethische und dramatische Dichtung*“ zīmīgi šķīr epu no traģēdijas nevis pēc formas, bet pēc satvara. Šai rakstā viņš izsakās, ka traģēdijas sižets ir ciešanas (*persönlich beschränktes Leiden*). — Episkā dzeja lielāko tiesu rādot cilvēka darbību, kāda tā izpaužas ārpusaulē, traģēdijā turpretim redzam cilvēka iekšienes ceļu. Bet tāpat kā ne katrs cilvēks spēj būt traģisks, tā arī ne visas ciešanas jau ir traģiskas, bet tādas ir tikai absolūtas, neizdibināmas, nenovērša-

mas ciešanas. Par traģiskām ciešanām var runāt tikai tur, kur ciešanu krava ir pārpilna, kā Raiņa uzskatāmajā gleznā: „Sirds rati brauc man pilni sāpju plaujas. Brakšķ visi riteņi no smagiem kūļiem.“ Traģiskā mākslā ciešanas ir kā aizbērts slepens avots, tikko tas tiek atrakts, ciešanu straume plūst bezgalīga un aizrauj visu sev līdz. Ja ciešanām, lai būtu traģiskas, pirmkārt jābūt bezgalīgi lielām, tad — otrkārt — tās vērsas par traģiskām tikai tad, ja varonis pret tām cīnās ar visu savu spēku, un tādēļ traģēdiju var uzskatīt par cīņas glorifikāciju, un sevišķi tās cīņas, kas beidzas ar cīnītāja bojā eju.

Traģiku pārdzīvot, saprast un ietvert mākslas darbā var tikai cilvēks, kuŗā ir irracionālisma nervs. Traģikai būtiski sveši ir vientiesīgie intelektuālisti, pozitīvisti un panteisti. Ja ir ticība aizkapa dzīvei, kas izlīdzina visas ciešanas un piepilda zemes virsū nepiepildāmas ilgas, tad par traģiku nevar būt runa. Atpestīšanas ideja iznīcina traģēdiju. Eiropas mākslā lielas traģēdijas — Lope de Vegas, Šēkspīra — radās tad, kad sabruka ticība dogmatiskam kristiānismam: renesanses laikmetā. — Intelektuālistiem traģika būtiski sveša tādēļ, ka viņi pārliecināti, ka visu bez atlikuma var izskaidrot ar prātu, un jau Gēte vēstulē Šilleram 1797. gada 26. aprīlī rakstīja, ka traģēdijas varonis nedrīkst rīkoties pēc saprāta, „saprāts vispār nedrīkst traģēdijā darboties, tas drīkst būt manāms tikai blakus personās“. Intelektuālisti pārliecināti, ka, iznīcinot cēloni, iznīcina arī sekas, tātad jāatrod tikai ciešanu cēlonis, tad varēs arī atbrīvoties no ciešanām, bet kā jau teikts, traģēdijās ciešanas ir absolūtas un bezgalīgas. Traģisko izskaidrot loģiskiem argumentiem nav iespējams, ja traģiskais no-

tikums varētu citādi beigties, tad tas nebūtu traģisks. Neatvairāmo, ar prātu neizdibināmo, intelektuālistiem nepazīstamo varu, kas reizēm ļaunam dāvā nepelnīto laimi un labam uzkrauj smagas ciešanas, mēdz saukt par likteni, kam traģiskajā mākslā ierādīta izcila vieta. Intelektuālisma laikmetos nerodas traģēdijas. Ļoti zīmīgi, ka intelektuālisma meistars Voltērs nav varējis ciest traģēdijas meistarū Šēkspīru, kam pārmeta, ka viņš ar ļaudīm rīkojoties kā ar pērtiķiem un īstiem jokupēteriem.

Traģika rodas, kaislīgam dzīves apliecinājumam saduroties ar izmisumu par to, ka dzīves jēga nav atrodama. Bet pozitīvisti, nepazīdami ne lielu kaislību, ne izmisuma, būtiski sveši traģēdijai. Viņi pazīst tikai piedzīvojumus, bet ne pārdzīvojumus, neviens notikums nešķel viņu būtības centru. Ērti un slinki viņi, savu ceļu apgaismodami ar skala uguni un to jau uzskatīdami par sauli, mākslā grib vienmēr laimīgas beigas, un ja nav cukura, tad saldina ar sacharīnu. — Panteisti un viņiem radniecīgie panenteisti netitānizē, nedievišķo cilvēku, nenostata viņu visa esošā centrā, kā tas nepieciešams, lai rastos traģika, viņiem cilvēks tikai viens loceklis bezgalīgā dabas ķēdē, būtiski maz atšķirīgs no stāda un dzīvnieka. Ja vienitiesīgi kristīgi, intelektuālisti, pozitīvisti un panteisti ir tie, kas sevišķi tālu traģikai, tad varētu jautāt, kas šim mākslas veidam sevišķi tuvs? Tieksme uz traģēdiju raksturo spēcīgus un bagātus cilvēkus, spēcīgas un bagātas tautas un sevī stiprus laikmetus.

GRIEĶU TRAGISKĀ IZPRATNE

Atkarā no tautas un laikmeta izveidojas īpatnēja traģiskā izpratne, bet lai kuņam laikmetam, lai kuņai tautai piederētu traģisks dzejnieks, Dievam, liktenim vai pats sev viņš prasa tumšo, baigo jautājumu: kādēļ dzīves jēga nav caurspīdīgi skaidra, kādēļ no cilvēka prasa to, kas nav viņa spēkos veikt? Runājot par traģisko mākslu, mūs, ziemeļniekus, protams, visvairāk interesē ziemeļnieku traģiskā izpratne, bet ziemeļnieku traģika, kā vispār visa Vakareiropas kultūra, izaugusi no grieķu traģēdijas, un tādēļ vispirms daži vārdi par grieķu traģisko izpratni. Te vēl arī piezīmēsim, ka traģiskā māksla sevišķi raksturīga Eiropai. Ne japāņu, ne ķīniešu, ne indiešu mākslā mēs to nesastopam.

Grieķu traģēdijas saturs ir cilvēces posts, ļaunuma triumfs, likteņa aklā vara un nejaušība. Nevienā Eiropas drāmā, nevienā Eiropas mākslas darbā ciešanas nav tik neatvairāmas, bez atpestījumu cerības kā grieķu traģēdijās, kas pārsātinātas ciešanām, kas bez saudzības, arvienu pieaugošā mērā uzbrūk cilvēkam. Runājot par grieķu traģēdiju, jāšķir kosmiski varenā Aischila nostatījums no pesimistiskā Sofokla un skeptiskā Eurípida nostatījuma, bet kopīgs visiem trim grieķu traģēdiju rakstniekiem ir ciešanu vadmotīvs. Aischila traģēdijā „Persieši“ persiešu sakaušana pie Salamīnas izraisa izmisumu karaļa pilī, un šis nesavaldāmais izmisums arvienu pieaug, rezonanci tam rada koņa dziesma, to kāpina ķēniņienes sapņi, beigtā Dārija parādīšanās, un kulmināciju tas sasniedz, kad reiz varenais un visiem bīstamais valdnieks sakauts atgriežas no kaļalauka, — tagad sājpu

ūdenskritumu neviens vairs nevar apturēt. Zemē un debesīs atbalsojas izmisuma saucieni — Otototoi! — dažādās toņu kārtās tie atskan gan sōlo, gan duetā, gan korī: „Visa Āzijas zeme, tuksnesīga, vīru aplaupīta, sten.“ Visa persiešu tauta „bezcerīgi, bezcerīgi gul ceļos noņemusies putekļos.“ Persiešu karalis Kserkss izsaucas: „Manās krūtīs sirds aiz skaudrām sāpēm brēc.“ Un kā atbalss skan Sofokla Oidipa sāpju kliedziens: „Es skumstu bezmērīgi, un manas lūpas sāpēs kliedz.“ Uz Oidipa jautājumu: „Kur mani, visnelaimīgāko cilvēku, aizvedis daimons?“ Korifejs atbild: „Vēl neredzētā šausmu valstī, kur sāpes pārsniedz cilvēku spēkus.“ Tas pats arī Euripida tragēdijās. Izmisusi Medeja sauc: „Nekur man pašai mājāsvietu nav, nav patvēruma manās dziļās sāpēs.“ . . . „Netiesājiet mani, sievietes, neviena no jums nav cietusi kā es.“ Un, gadusimteņiem aizritot, šie izmisuma saucieni cilvēku lūpās nav apklusuši, tie atdzimst Hamleta beigu vārdos: „*The rest is silence*“*) un Fausta izmisumā: „*O wär' ich nie geboren!***) Bet lai cik drausmi grieķu tragēdijas ciešanu plūdi, tie tomēr nenomāc skatītāju resp. lasītāju, jo tragēdijas varonis saslejas pret šīm ciešanām un arī visnežēlīgākajā postā nezaudē savu cieņu. Un arī pats autors to nezaudē: viņš palielinātā veidā redz pasaules ačgārnības, bet nesamierinās ar tām. Un no šā viņa spēka staro gaisma.

Aischila un Sofokla tragēdijās valda liktenis, kas reizēm liekas drāmu galvenais varonis, bet Aischils citādi saprot likteni nekā Sofokls. Viņa tragēdijās

*) Un beigās atliek tikai klusuciešana.

**) Ak, kaut es nekad nebūtu piedzimis!

cilvēks dzīvo neatraisīts no dieviem, kam pāri stāv Moiras. Traģēdijai nepieciešamo spēku sadursmi rada cilvēka konflikts ar Dievu, kuŗa prāts cilvēkam neizdibināms. Aischils bezgalīgajām ciešanām zina izskaidrojumu: iemesls meklējams pašā cilvēkā, kas nedara Dieva gribu. Ciešanas tād ir izpirkums par grēkiem. Dievi ir pilnīgi, cilvēks — nepilnīgs un tādēļ grēko, neievērodams valsts kārtību, kas Aischila traģēdijās sakrīt ar pasaules kārtību un dievu gribu, pret ko neviena radība nedrīkst sacelties.

Citādi tas ir Sofokla traģēdijās, kur vaina meklējama nevis cilvēkos, bet dievos resp. liktenī, kas izturas netaisnīgi pret cilvēkiem. Sofokla traģēdijās visskaidrāk izpaužas grieķu traģēdiju pamatnoskaņojums — ciešanu nenovēršamība. Dzīve bezgalīgi skaista, bet ciešanas neļauj šo skaistumu baudīt. Kā mākoņi aizklāj sauli, tā ciešanas dzīves skaistumu. Ja gandrīz visi grieķu traģiskie varoņi izmisuši žēlojas par to, ka ciešanas viņus šķīŗ no dzīves skaistuma, no mūžīgās gaismas, ka viņiem nezināmi un nesaprotami spēki viņus piespieŗ dzīvot ciešanu tumsā, tad visskaudrākais šis izmisums Oidipā, vispilnīgākajā traģiskā tēlā, kas jebkad radīts. Sāpes cilvēku padara aklu pret pasaules skaistumu — simbolistiski to izsaka Oidipa aklināšana. Viņš sev fiziski izduŗ acis, bet viņa rīcībai dziļa simbolistiska nozīme: ciešanas viņu padarījuŗas aklu, neļauj viņam vairs redzēt ne Heliju, ne zemi, ne svēto lietu. Tikai cilvēkā, kas kaislīgi mīl gaismu, tumsa rada tādas ciešanas, tikai vitāls cilvēks pazīst tik ārkārtīgas dzīvības alkas, tikai spēcīgais — tādu izmisuma pakāpi: „Labāk nebūt dzimuŗam, nekā aklam dzīvot!“ Oidips grēko, nezinādams, ka grēko. Vieds valdnieks, Dieva uzticī-

gais kalps, kas neaizmirst nevienu no saviem pienākumiem, dara visu, kas viņa spēkos, lai pasargātu tautu no mēra un neražas posta. Viņš nolād grēcinieku, kuŗa dēļ šīs nelaiimes nākušas pār zemi, un dabūjis zināt, ka viņš pats ir šis grēcinieks, neattaisno sevi — kaut gan viņam kā valdniekam tas būtu bijis viegli iespējams —, bet tiesā sevi ar visbargāko sodu. Viņa kritiena augstums sevišķi liels, jo gan iekšķīgi, gan ārīgi viņš sasniedzis neparastu augstumu. Viņš pats sevi nosauc par laimes dēlu. Taisnīgs, tautas mīļots valdnieks, maigs un labs tēvs un vīrs pret savu gribu top par tēva slepkavu, mātes precinieku, savas zemes postītāju, par trimdinieku, aklu, nievātu ubagu. Nav laikam citas traģēdijas, kur spriegums starp galvenā varoņa gaišo un Dieva resp. likteņa gribu būtu tik liels, un tādēļ Sofokla Oidipu varētu uzlūkot par vistraģiskāko traģēdiju, par traģēdiju paraugu. Šī traģēdija mūsos izraisa atziņu, ka cilvēkam, kaut arī viņš būtu tik cēls un taisnīgs kā karalis Oidips, nav iespējams izvairīties no grēka un: zemes virsū pat Oidipi nevar būt droši par savu likteni. Bet ja Oidipa liktenis mums iedveš šausmas, tad pašu Oidipu, šo titāniski kāpināto cilvēku, šo svēto panesēju, viņa mieru un cēlumu varam tikai apbrīnot: pārkāpjot dabas robežas, panesot to, ko „neviens mirstīgais vēl nav panesis“, viņš top līdzīgs Dievam: viņam pašam ir sava nedziestošā gaisma — hellēniskais ģiedrums, kas mūs atpestī un pacilā. Oidipā piepildās Kanta daudz gadsimteņus vēlāk minētā augstākā ētiskā prasība: kaut arī cilvēks aiziet bojā, ja tikai morāliskā cieņa saglabāta. Aischila traģēdijās izmanāma nozieguma un izpirkuma ideja, turpretī Sofokla traģēdijās valda dievu patvaļība, tur cilvēki

cieš netaisnīgi, jo dievi ar taisnīgiem cilvēkiem rīkojas patvaļīgi un netaisni. Bezmērīgās ciešanās nav vainojami cilvēki, bet liktenis, dievi, kas reizē vajā labākos cilvēkus. Tāpat kā Oidips grēko nezinādams, tāpat arī nezinādama grēko Herakla sieva Deianeira traģēdijā „Traķietes“, gribēdama savu māju pasargāt no kauna, ko tur ienestu draugaļa, un gribēdama atgriezt vīra mīlestību, viņa lietā līdzekli, kas vīram atnes nāvi. Bet viņa bija pārliecināta, ka Nesa kreklis būs viņu abu jaunās laimes sākums. Deianeira grib labu un dara ļaunu. Dabūjusi zināt, ko izdarījusi, viņa pati sevi notiesā ar nāvi. Sofokls nevaino Deianeiru, bet aklo likteni. Ja daļa Sofokla varoņu grēko aiz neziņas, tad otra daļa nemaz negrēko, bet cieš tādēļ, ka cīnās par augstāko kārtību. Antigonai vai nu jāatsakās no svētā pienākuma apbedīt savu brāli, citiem vārdiem: jāatsakās no mīlestības likuma vai arī jāuzņemas bezgalīgas ciešanas: dzīva viņa tiek ierakta zemē. Darīdama dievu gribu, drosmīgi kaņodama par to, lai dievu līdzība neizzustu cilvēka sejā, viņa top par maģiskajā gaismā ieburto mocekli. Sofokls nenoliedz dievus, bet saslejas pret viņiem, pret viņu netaisnīgo rīcību. Euripids iet vēl vienu soli tālāk: viņš noliedz dievus, viņa traģēdijās vairs nevalda liktenis, bet nejaušība.

Euripids, ko Aristotels savas Poētikas 13. nodaļā nosaucis par vistraģiskāko rakstnieku, nonāk līdz radikālam skepticismam. Viņš netic dieviem, ne taisnīgiem, ne netaisnīgiem. Viņa traģēdijās, kur traģika izaug no paša cilvēka dvēseles struktūras, cilvēks paliek gluži viens pats. Euripids neatzīst ārpus cilvēka stāvošus spēkus un tādā veidā ir modernās

psicholoģiskās traģēdijas pamatlicējs.*) Aischilam visu lietu mērs bija Dievs, Euripidam — cilvēks. Viņa varoņi, gluži kā Sofokla varoņi, ārkārtīgi pieķeras dzīvei: gadu simteņus zemes un tautas pāršalc sauciens, ko Ifigenija, zinādama, ka viņai ir jāmirst, bet negribēdama mirt, izsaucas, iekām kāpj sārtā: „Vai mirstīgai būtei pieklājas tik ļoti pieķerties dzīvei!“ Ifigenijas kāri dzīvot nespēj mazināt prāta argumenti, šai ziņā viņa līdzīga Medejai, kuŗas greizsirdības kaislības naktī nespīd neviena saprāta zvaigzne: kaislīgā māte nogalina savus dēlus, lai tādā veidā atriebtos savam vīram Jāzonam, kuŗa dēļ viņa pametusi tēviju, pāri izdarījusi tēvam, bet kas viņu nekrietnā kārtā pametis, pazemojis un padarījis par trimdinieci. Nogalinot savus dēlus, viņas atriebes bultas tiecas ķert bērnu tēvu visvārīgākā vietā. Pēc pilsoņu morāles Medeja ir noziedzniece, pēc Euripida domām — traģiska cietēja, ko mēs šodien varētu uzskatīt par lēdijas Makbetes un Hedas Gableras priekšgājēju. Euripids — Eiropas dvēseles drāmas radītājs — ir pirmais, kas atklājis bezdibeņus cilvēku dvēselē un radījis traģiku, izejot tikai no paša cilvēka. Nevis ar cilvēkā iedzimto grēku vai predestināciju viņš izskaidro ciešanas, bet ar noslēpumainiem demoniskiem spēkiem cilvēka dvēselē. Nejauši gadījumi izraisa kaislības, kas rada traģiskas ciešanas: ja Medejai nebūtu bijis tik nekrietns vīrs, viņa nenonāktu līdz izmisumam, kas atmodina viņas dvēseles tumsu.

*) Traģiku Euripida garā iztulko arī I. Folkelts (I. Volkelt, *Ästhetik des Tragischen*, München 1923), viens no zīmīgākajiem tagadnes traģiskās izpratnes tulkiem.

Noslēdzot īsās pārdomas par grieķu traģisko izpratni, jāsaka: lielajās kaislībās un lielajā spriegumā, kušos dzimst viss dzīves skaistums, dzimst arī traģiskais skaistums.

ZIEMEĻNIEKU UN SEVIŠĶI ŠĒKSPĪRA TRAĢISKĀ IZPRATNE

Arī ziemeļu tautām, tāpat kā grieķiem, ir dziļa ticība liktenim — nenovēršamai, ar prātu neizdibināmai, aklajai varai, bet ziemeļnieki izprot likteni mazliet savādāk. Ziemeļnieku varoņi jauš savu likteni, tas viņiem neuzbrūk akli un pēkšņi kā grieķiem, un otrkārt, tas neatrodas ārpus viņiem, bet viņos pašos: Šēpspīrs izkalis pazīstamo teicienu: „Vaina, dārgais Brut, nav meklējama zvaigznēs, bet mūsos.“ Ticība liktenim ziemeļu tautās ir apvienota ar personas brīvības domu: tām vērtībām un idejām, ko varonis sevī nes, viņš arī dzīvo, tiekdamijs tās arī realizēt pasaulē, kaut arī viņam šai realizācijas cīņā jāaiziet bojā. Ziemeļu cilvēks jūtas tikai tad brīvs, kad savai īpatībai, savam raksturam var palikt uzticīgs līdz galam. Atkāpties no sevis nozīmē glēvumu, un glēvums — verdzību. Lielākie ziemeļnieku rakstnieki likteņa traģēdijai nostata pretī rakstura traģisko situāciju. Ziemeļu tautās jau agri iesakņojusies pārliecība, ka cilvēka raksturs var gan veidoties, bet tikai zināmās robežās. Cilvēks dzīvo no savām būtības saknēm, kas ir negrozāmas un nosaka cilvēka likteni. Var savaldīt kaislības, var tās cēlināt, sublimēt, bet nevar tās padarīt par neesošām, un šis kais-

lības ir tik stipras, ka tās lauž sabiedrības likumus, un tā cilvēks, jo sevišķi stiprais, neizbēgami nonāk lielās ciešanās.

Runājot par ziemeļnieku traģisko izpratni, es šoreiz kavēšos pie četriem gariem: pie Šēkspīra, Gētes, Raiņa un Poruka. Lai ieskatītos Eiropas traģiskas izpratnes dzelmē, vēl būtu jārunā par Šopenhaueru, Nīčsi, Ibsenu, Unamūno, — lai tikai minētu spilgtākos 20. gadsimteņa traģiskās izjūtas filozofus un rakstniekus, bet tas manu temu pārāk sazarotu. Turpretī runājot par četriem nule minētiem gariem, tema saslēdzas lokā. Pie Gētes kavēšos pirmkārt tādēļ, ka Gēte ir, kā to jau aizrādījis Konstantīns Raudive (grāmatā Pārpersonīgais un personīgais), Eiropas gara simbols; otrkārt tādēļ, ka Gēte latviešiem ir viens no vistuvākajiem Eiropas rakstniekiem, kas visciešāk saskāries ar mūsu kultūras dzīvi, kas ietekmējis mūsu universālāko dzejnieku Poruku, bez kuņa mūsu filozofiskais dzejnieks un vienīgais isto traģēdiju rakstītājs Rainis nav īsteni saprotams. Gēte arī bijis par ceļa rādītāju mūsu pārdzīvības dižmeistaram Aleksandram Daugem un ar to cieši saskārušies arī mūsu jaunākās paaudzes domātāji un dzejnieki. Bet Gētes traģiskajai izpratnei ir divas saknes: pirmā grieķu traģēdija un sevišķi Sofokls, un otrā Šēkspīrs un sevišķi viņa Hamlets. Tādēļ vispirms daži vārdi par Šēkspīru, par kuņa traģēdijām Gēte teicis: „Tā nav dzeja. Šīs drāmas lasot, mums šķiet, ka mūsu priekšā atveņas likteņa milzīgās grāmatas, kuņās šalc satrakotas dzīves vētras, un neredzama vara šīs lappuses ātri šķirsta“ (Wilhelm Meister).

Kā grieķu traģēdijās, arī Šēkspīra mākslā izcila

vieta ierādīta liktenim. Baigas zīmes jau iepriekš liecina par baigiem notikumiem: atcerēsimies tikai Cēzara sapņus, raganu pareģojumu Makbetā, noslep-kavoto garu Ričardā II. Ļaunas zīmes spokojas Šēkspīra traģēdijās, kuņās reizēm valda pastardienas noskaņojums, kas vienīgi salīdzināms ar Mikelandželo fresku „Pastartiesa“ Siksta kapellā. Šēkspīra pasaulē traģisko nosaka indivīds un vēstures predestinācija — kā tautas, tā arī atsevišķa cilvēka liktenis ir jau iepriekš noteikts, bet varoņi cīnās pret šo likteni pat arī tad, ja jauž, ka jāaiziet bojā. Ja likteņa nenovēršamība ir pirmā pazīme Šēkspīra traģēdijās, tad otrā — varoņu lielo kaislību un stipras gribas zīmogotais raksturs. Šēkspīra cilvēki nekā cita neatzīst kā vienīgi savu gribu un rīkojas, it kā viņu brīvību neviens nevarētu un nedrīkstētu ierobežot. Šķiet, viņi skaita lūgšanu: Dievs Kungs, debesīs lai notiek tava, bet zemes virsū — tikai mana griba. Cēlu raksturu Šēkspīram nav daudz: tādi vienīgi būtu — Kornelija, Koriolans un varbūt arī Hamlets. Viscēlākais no Šēkspīra tēliem, Prospero, vairs nav reāls cilvēks, bet gars. Šēkspīra varoņi necinās, lai piepildītu augstākās vērtības, bet lai realizētu sava rakstura tieksmes, savas kaislības, savu fanātismu, greizsirdību, atriebes un varas kāri. Lai cik dažādi viņi būtu ar savu spēcīgo, nelokamo raksturu, viņi gandrīz visi ir vienādi: reiz uzsākto ceļu viņi nostaiģā līdz galam. Tas ir Šēkspīra pasaules drūmums un arī lieliskums.

Šēkspīrīks cilvēks — tas nozīmē cilvēku, kas nevar veidoties, pārvērsties, mainīties. Jago saka: „Es esmu radīts sarkans, kas man var piešķirt citu krāsu?“ Tāda noteikta krāsa, kas neplūk, nenobal un nemai-

nās, piemīt vai visiem Šēkspīra varoņiem. Kā jūpa tikai pret krastu var nest savus vilņus, tā arī Otello asinskārā atreibība nevar rīties. Kaislība viņam pilnīgi laupījusi saprātu, viņš sadeg savas kaislības liesmās. Tas, ka viņš pieder pie citas rases, vēl vairāk pasvītro nespēju iekļauties apkārtnes dzīvē. Viņa verdošās afrikāņa asinis ir nesavaldāmas: pats sevi dzimis, viņš pats caur sevi aiziet bojā. Cik Otello traģiski greizsirdīgs, tik Ričards III., asins orgiju rīkotājs, traģiski ļauns: līdz ceļiem iegrimis asinīs, morāliski sakropļots, viņš sevi raksturo: „Es varu smaidīt un smaidīdams slepkavot.“ Tikpat traģisks ir Hamlets savās šaubās. Cīnītājs par taisnību un patiesību, ētiskas tīrības prasītājs, Hamlets jūtas aicināts labot pasauli, kas tik samaitāta, ka „godīgam būt jau nozīmē būt izraudzītam starp desmittūkstošiem“. Bet no otras puses viņa raksturā ir tieksme šaubīties, neizšķirties, viņš nespēj ātri un noteikti rīkoties. Viņš grib darboties, bet nespēj to. Viņš skaidrāk nekā apkārtnes cilvēki redz ļaunumu, bet tai pašā mirklī jau šaubās, vai tas tiešām ļaunums: „Pats sevi nekas nav nedz labs, nedz ļauns, tikai mūsu domāšana to padara par tādu.“ Cilvēks viņam ir gan meistardarbs, gan putekļu kvintesence, gan ar dievišķo saprātu apbalvota būte, gan lops. Viņš nolād savu glēvumu, bet nespēj no tā atkratīties. Spēja ieskatīt cilvēku ļaunumu un pasaules nožēlojamību, godīga gribēšana cīnīties pret šo putekļu kvintesenci un izmisīgas šaubas, vai ir vērts to darīt, viņā ir vienādi stipras. Ja šie pretrunīgie spēki viņā nebūtu doti tik lielās dimensijās, ka spēj novest nāvē, viņš būtu nevis traģisks, bet nožēlojams. Cēla ir cilvēka spēja atzīties savās kļūdās, apzināties citu cilvēku

nepilnību, un tādā nozīmē Hamlets pieskaitāms pie cēliem Šēkspīra varoņiem, bet pārāk visu apzināties ir jau slimība. Hamletu spēja domāt — kā viņš pats to atzīstas — ieslēdz cietumā. Hamlets nebūtu Hamlets, traģisku šaubu apsēstais cilvēks, ja tikko kaut ko izdomājis, to tūlīt pārvērstu darbā, bet tāpat viņš nebūtu Hamlets, nekrietnību atsedzējs, kaņotājs par patiesību un taisnību, ja viņa šaubas viņu nepamudinātu atteikties no cīņas.

Šēkspīra varoņiem piemīt titānisks gribas spēks. Viņa varoņu aktivitāte pārsniedz katru cilvēcisko mēru. Kā aizvēsturiski milži viņi cīnās pret savu nenovēršamo likteni. Šķiet, vēstures ratu griež kāda neredzama roka, un Šēkspīra varoņi, ieķērušies spieķos, grib apturēt šo griešanos. Bet milzīgais rats, griezdamies arvienu ātrāk un ātrāk, samaļ kā labos, tā ļaunos. Nav cita rakstnieka, kas būtu radījis tik stipras gribas cilvēkus kā Šēkspīrs. Vienīgi vēl Nīčše savā filozofijā tā glorificējis gribu — ziemeļu cilvēka vairogu un vainagu. Grieķu traģēdijās varoņus samaļ liktenis, Šēkspīra traģēdijās — varoņi paši sevi samaļ, uzdrīkstēdamies cīnīties pret visu pasauli. Šī cīņa ir veltīga, bet tik gigantiska, ka tās spēks un drosme cīnītājiem piešķir šēkspīrisku, proti savdabiski drūmu skaistumu.

No grieķu traģēdijas rakstniekiem Šēkspīram vistuvākais bija Euripids, kuŗa ietekmi viņš uzņēmis, lasot Senekas rakstus. Kā Šēkspīrs, tā Euripids labprāt kavējas pie drausmiem un noslēpumainiem cilvēkiem, pie ārkārtīgām dvēseles problēmām: ārpātīgais Orests, ārpātīgais Herakls, atriebes kaislībā pārmērīgā Medeja, pravietiski ekstatiskā Kasandra ir radniecīgi Šēkspīra varoņiem: ārpātīgajam kara-

lim Līram, somnabulajai lēdijai Makbetei, ārprātīgi greizsirdīgajam Otello; bet ir milzīga starpība starp Euripīdu un Šekspīru. Euripīda varoņi kļūst traģiski, nejauši nonākuši kļūmīgā stāvokī. Šekspīra varoņiem nevajaga nekādus grūdienus no ār pasaules, lai nonāktu līdz traģiskai situācijai. Arī bez raganu praviņojumiem Makbets kļūtu par noziedznieku, un Hamlets arī tad, ja viņam neparādītos tēva gars, būtu savu šaubu un atziņu gūsteknis. Šekspīra varoņi kļūst traģiski tādēļ, ka pasaule stājas pretī viņu gribai, tā nepanes tādu spriegumu, tā necieš to, kas to grib „izcelt no eņģēm“.

Piegriezīsimies Gētes traģiskā izpratnei. Ir divi Gētes: viens skolmeistaru Gēte, labo pilsoņu ideāls: harmoniskais, mierīgais, vienmēr nosvērtais, kas līdz apnikumam ticis nostatīts par paraugu, geheimrats Gēte, — rītsvārku cienītājs, gaļlaicīgais Gēte. Un otrs: traģisko spriegumu pārvarētājs*), Gēte, kas Šilleram 1797. gada 9. decembrī rakstījis: „Es pats sevi pārāk maz pazīstu, lai zinātu, vai spētu uzrakstīt patiesu traģēdiju, bet mani sagrābj šausmas, iedomājoties tādu pasākumu (*ich erschrecke aber bloß vor dem Unternehmen*), un es esmu pārliecināts, ka šis mēģinājums vien mani spētu izpostīt.“ Šī vēstule liecina, cik nopietna bija Gētes attieksme pret traģisko, kas viņu nodarbināja, sākot ar Verteru un beidzot ar Faustu, proti — visu mūžu. Sarunās ar Ekermanu viņš vairākkārt atgriežas pie traģiskās izpratnes problēmas: „Viss traģiskais dibinās neizlīdzināmā pretstatā. Tikko izlīdzene iespējama, zūd

*) Skat.: R. Petsch — Goethe und das Problem des Tragischen — grāmatā: „Gehalt und Form“, Dortmund 1925.

tragiskais.“ Un kādā citā sarunā: „Par tragisku es saucu situāciju, no kuņas nav nevienas izejas, kur neviena tālāka kompozīcija nav domājama.“ Lielākā daļa Gētes iztīrītāju pavisam noklusējuši tragisko stīgu viņa mākslā, un par Gēti — olimpieti — nesaļīdzināmi vairāk rakstīts nekā par viņa ceļu gar tumšiem bezdibeņiem, par viņa iekšējā posta pārdzīvojumu, kas viņam bezmiega naktīs lika raudāt un piesaukt debess spēkus. Varbūt tieši mūsu spriegumiem un daimoniskiem spēkiem bagātais laiks mūs tuvinājis Gētem — tragisko spriegumu pazinējam un pārvarētājam, tam Gētem, kas teicis: „*Der Menschheit ganzer Jammer faßt mich an.*“

Gēte, pazīdams sevī daimonisku spēku varu, baidījās, — kā to redzam no Šilleram rakstītās vēstules, — rakstīt traģēdijas, negribēdams sevi iznīcināt. Bet šī apzinīgā novēršanās no tragikas, kas vērojama arī Gētes dzīvē — tik nelabprāt viņš piedalījās bērēs, ka pat uz fon Šteina kundzes pēdējo izvadīšanu neaizgāja — tikai liecina, cik dziļi viņš to sevī pārdzīvoja. Gētes traģēdijās ir maz ārīgās darbības, tur valda tragisks noskaņojums. Pečs (Petsch) viņu zīmīgi nosaucis par Ich- und Innendramatiker, jo Gētes dzejā tragiskais pārcelts cilvēka iekšienē. Pārdzīvojuma dziļums, reaģēšanas asums rada tragisko noskaņojumu, un nevis zemestrīces, slepkavības un citi šausmalīgi notikumi, ar ko tik bagātas Šekspīra drāmas.

Pirmo reizi mums Gētes tragika parādās Verterā, ko aplam būtu iztīrāt tikai kā sentimentālu darbu. Vertera bojā eja nav tik daudz sentimentāla kā tragiska. Viņu bojā aizden ne tik daudz mīlestība uz viņam nerasniedzamo Loti — šī mīlestība ir tikai ārējais iegansts, pēdējais piliens pārpilnā traukā —

kā apziņa par savu atšķirību no Dieva, ko viņš sajūt tālu un svešu. Cilvēka esmes šaurās robežas Verteru pilda ar izmisumu. Nelaimīgās mīlestības pārdzīvojums varonim lieku reizi apliecina, cik cilvēka eksistences robežas ir šauras, salīdzinot ar bezgalīgo, dieviem lemto dzīvi. Visvairāk mīlotā sieviete viņam nav iegūstama, saplūst ar viņu tikpat neiespējami kā saplūst ar dabu. Verteram liekas, ka dzīve ar viņu rotoļājas kā ar marioneti, ka viņam pašam nav rīcības brīvības, sagrābjot kaimiņa roku, viņš sadreb šausmās: šķiet, tā nav dzīva cilvēka roka, bet no koka izdrāzts rīks, ko kustina kāda sveša vara. Kāds nezināms spēks viņu neatvairāmi gāž bezdibenī, viņš nespēj atrast ceļu uz Dievu. Izmisumā atskan viņa sauciens: „Mans Dievs, mans Dievs, kādēļ tu esi mani pametis?“ (I, 15. novembris.) Nespēdams pārvarēt savas dvēseles grūtsirdību un Dieva svešumu, viņš aiziet bojā. Tāda bija Gētes traģiskā izpratne jaunībā. Tāpat kā Sofokla varoņi, arī Gētes šā posma varoņi, un arī Maija Bērza, romānā „Dzīves vilcienā“, cieš briesmīgas ciešanas izjūtā, ka Dievs ir nesasniedzami tāls un viņa prāts ir neizdibināms. Sofokliski noskaņotiem cilvēkiem reizēm liekas, ka Dievs cilvēkus ir ne tikai pametis, bet pat viņus nīst. Šo noskaņojumu arī atrodam Gētes tā laikmeta rakstītās vēstulēs un lirikā.

Ja Dieva svešums ir Gētes Sofoklam tuvais traģisma veids, tad otrs, Šēkspīram tuvais — ir lielo kaislību uzliesmojums. Šai otrā veidā traģisms izpaužas pretstatā starp cilvēka es un pasauli. Traģiski savās nesavaldāmās kaislībās ir Šēkspīra mākslai tuvie varoņi — Gecs un Egmonts. Egmonta traģiku raksturosim ar viņa cietumā teiktiem vārdiem: „Es

*glaubt der Mensch, sein Leben zu leiten, sich selbst zu führen; und sein Innerstes wird unwiderstehlich nach seinem Schicksal gezogen.**)* (5. cēl.) Geca traģisms sevišķi skarbi izpaužas beigās: „*Wen Gott niederschlägt, der richtet sich selbst nicht auf.***)*“

Vecuma dienās Gēte, runājot par Šēkspīru, izsakās, ka visraksturīgākais viņa mākslā esot daimonisms. Jo vairāk nobriedis Gētes ģenijs, jo biežāk viņš kavējas pie jautājuma par daimonismu, kuņā, pēc viņa domām, sastopas spēku antagonisms: no vienas puses pasīvais liktenis, no otras — personības aktīvais spēks. Cilvēks pats no sevis nevar aizbēgt, viņš var savu daimonu gan savaldīt, bet nespēj no tā atkrtīties. Citēsim Gētes dažus zīmīgus izteicienus par daimonismu: „*Der Dämon bedeutet . . . die notwendige, bei der Geburt unmittelbar ausgesprochene, begrenzte Individualität der Person, das Charakteristische, wodurch sich der Einzelne von jedem andern bei noch so großer Ähnlichkeit unterscheidet.*“ Sarunās ar Ekermanu 1829. g. 24. martā Gēte teicis: „Jo augstāk cilvēks stāv . . . jo vairāk viņš ir padots daimona ieteikmei un viņam jāuzmanās, lai viņa vadītāja griba (sein leitender Wille) to neaizved uz neceļiem.“ Cik lielā mērā cilvēks savalda savu daimonu, tas atkarās no viņa lieluma, no viņa ētiskā spēka: „*Dämonen, weiß ich, wird man schwerlich los*“ (Fausts II. d. 5. aina). Gēte pats sevī pazina daimoniskus spēkus, bet kamēr pats ar tiem vēl cīnījās, nelabprāt par tiem runāja, turpretī, jo vecāks kļuva,

*) Cilvēks domā, ka pats vada savu dzīvi un sevi, bet viņa iekšienes spēkus neatvairāmi savā varā ierauj liktenis.

***) Ko Dievs sitis, tas vairs neceļas.

jo vairāk pats sevī bija savaldījis daimonu, jo biežāk atgriezās pie šīs temas. Dažus gadus priekš savas nāves, 1828. gada 11. martā, viņš teicis Ekermanam: „Katra augstākā veida produktivitāte ir radniecīga daimonam, kas patvarīgi ar viņu dara, kā viņam patīk, un kam viņš bez apziņas atdodas, kaut arī pats tic, ka rīkojas paša gribas dzīts.“ Gēte apgalvo, ka daimoniskais visspilgtāk izpaužas dižgaros, darītājos vairāk nekā kontemplatīvās dabās. Dižgara spējas, viņa veikumus un zaudējumus, viņa baigo likteni mēs racionāli nevaram izskaidrot. Daimoniskā cilvēka traģika ir tā, ka viņa būtības izpauzumam stājas pretī pasaule. Arī mazos pasaule iznīcina, bet bez zibšņojumiem un pērkoniem, turpretī lielie mirstot vai arī pirms savas nāves vēl uzliesmo tik spilgtā gaismā, ka tā rāda ceļu paaudžu paaudzēm. No saviem varoņiem Gēte Egmontu nosaucis par daimonisku raksturu, arī sava laikmeta cilvēkos viņš saskatīja kādu, ko varētu saukt par daimonisku. Sarunās ar Ekermanu, vienu gadu priekš savas nāves, 1831. gada 2. martā, viņš saka: „Napoleons... ir bijis daimoniska veida cilvēks... tāds viņš bijis visaugstākā mērā, šai ziņā ar viņu nevienu citu nevar salīdzināt... Tāda veida daimoniskas būtes vecie grieķi pieskaitījuši pie pusdieviem.“

Trešais Gētes traģisma veids ir — saskaldīta eksistence. Šī traģika izpaužas Faustā, Vilhelmā Meistarā un Gara radniekos, proti Gētes brieduma darbos. Fausta traģika ir abu pasaules spēku — Dieva un velna kollīzija. Pašā pasaulē cīnās šie abi spēki un arī cilvēka krūtīs, tā rodas tumšais, naīvi ticīgiem, pozitīvistiem, intelektuālistiem un panteistiem nesaprotamais jautājums, kas nevienam tra-

ģiski noskaņotam rakstniekam nedod miera: kādēļ blakus gaismai ir tumsa, kāpēc radītāja rokai stājas pretī velna postītāja dūre? Šo spēku sadursme notiek pašā cilvēkā, kuŗā krustojas Dievs un dzīvnieks. Dievišķais pirmsākums cilvēkā tiecas pēc augstākām vērtībām: pēc patiesības, labestības un daiļuma, bet dzīvnieks — pēc neierobežotas dziņu dzīves, pēc ērtības. Tāds ir arī Fausts. Kā Dieva radīta būte viņš cīnās par augstākiem ideāliem, cenšas izpētīt esmes pamatus, iegūt Helēnu — daiļuma simbolu, realizē labumu — darbodamies par purvu susinātāju un kolonizatoru, bet dzīvniecisku dziņu apsēstais cilvēks izposta ne tikai Grietiņas, bet visas viņas ģimenes dzīvi. Fausts pats sevi sauc par: „*Der Unbehauste, der Unmensch, ohne Zweck und Ruh, der Gottverhaßte*“, viņš sevi salīdzina ar tārpu, kas rāpjas putekļos. Vairākkārt viņš pats atzīstas, ka visa daba saskaldīta, vispazīstamākais ir izteiciens par divām dvēselēm. Fausts nebeidzas kā traģēdija, bet kā atpestījuma drāma (*Erlösungsdrama*), jo nobriedušā Gētes pasaules uzskatā traģiskā vietā stājas klasiskais skaistums — izlīdzinājums: cilvēks ir atpestījams, ja ne zemes virsū, tad debesīs, proti, tai brīdī, kad viņa dzīves gaitas noslēgušās, un atpestīt cilvēku spēj viņā iemītošas dziņas šķīstīties, kāpt pilnības kalnā veidojoties.

Traģika jaušama arī Vilhelmā Meistarā. Baigi drūmu, Sofoklam tuvu noskaņojumu tur ienes Koklētājs, Gētes vispoētiskākais tēls, no kuŗa grēcīgās mīlestības pret savu māsu radusies Minjona. Savu grēku Koklētājs izpērk pašnāvībā. Kur Koklētājs parādās, tur seko iznīcība un nelaime. Par Koklētāju ir teikts: „Viņš vēro pastāvīgi savu tukšo, izdubušo

es, kas viņam šķiet kā neizmērojams bezdibens.“ Arī pati Minjona ir traģisks tēls: viņas mīlestība ir eļļa, kuņā viņa sadeg. Tāpat ap Vilhelmu Meistaru jūt šo traģisko gaisu: „Nožēlojami mēs esam, un postam esam dzimuši (*Wir sind elend und zum Elend bestimmt*), un vai tad nav vienalga, vai tā ir mūsu vaina, augstākā griba vai nejaušība, tikums vai netikums, gudrība vai neprāts, kas mūs dzen postā“ (VII. 10.).

Vilhelma mācekļa gadu mērķis ir savas saskaldītās dvēseles daļas vienot un tapt par harmonisku personību, kas romāna beigās viņam arī izdodas.

Romāna „Gara radinieki“ (*Wahlverwandtschaften*) tema ir: iekšķīgi saskaldītu cilvēku liktenis. Antagonismā starp pienākumu un iekšķīgu aicinājumu abi varoņi aiziet bojā. Otīlijas iekšiene ir saskaldīta, viņai liekas, ka naidīgs daimons viņu sagrābis savā varā, izpostījis viņas dvēseles vienību. „Es esmu izrauta no savas dzīves ceļa un nespēju tur vairs atgriezties.“

Gēte zinājis, ka ir kaislības, ko zemes virsū nav iespējams harmoniski atrisināt.

LATVIEŠU TRAĢISMA IZPAUSME

Latviešu vēsture ir traģiska, latviešiem bieži bija jācīnās ar pārspēku, latviešu tautai kā arī latviešu cilvēkam uzliktā ciešanu krava nav maza, bet, divainā kārtā, traģisko noskaņojumu mēs līdzšinējā latviešu mākslā reti sastopam. Mūsu panteistiskās tautas dziesmas ir sātīnātas ar labvēlību un pietāti pret dzīvu un nedzīvu dabu. Mūsu bāreņu dziesmās

gan atskan liela grūtsirdība: ciešanas ir, bet nav titāniskas saslēšanās pret tām. Dainās par tārpiņu, kas auž zīda diegu, par cilvēku un Dieviņu runāts vienā elpas vilcienā: cilvēks nav individuālizēts un heroizēts, kā tas notiek traģiskā mākslā. Likteņa varu jaužam Blaumaņa darbos. Nāves ēnā visvērtīgākais no zvejniekiem — Grīntāls — aiziet bojā, bet skopais nelga Zaļga paliek dzīvojam. Ja Nāves ēnā ir Blaumaņa vispabeigtākais un visvērtīgākais darbs, tad nenoliedzami arī visdrūmākais, kam blakus var nostāties vēl tikai Raudupiete, šis stāsts par kaislīgo sievieti, ko postā aizdzen viņa iemītošās tumšās varas. Bet zīmīgi, ka mūsu lielajai Annai Brigaderei tādas beigas likušās nepieņemamas: viņa atpestī Raudupieti ne debesīs, kas viņai kā zemnieku tautas dzejniecei likās pārāk nereāli, bet zemes virsū: viņa Raudupietei liek apprecēties ar krietnu puisī. Tas ļoti pozitīvi, bet mūs nepārlicina, ka rāmais Kārlis ir bijis spējīgs savaldīt tik mežonīgas kaislības, bet Annas Brigaderes drāmā kaut kas cits ir ārkārtīgi interesants: bezizejas traģisms lielajai latviešu rakstniecei ir svešs. Arī pašam Blaumanim tas nebija raksturīgs, Raudupiete nav valdniece viņa mākslā, tā svešiniece viņa rudenīgajā pasaulē, kur arī no pagriba loga var skatīties, kā zaļā dzīve gaŗām iet un ies. Un ja nav meitenes, kas viņam pie krūts piespraudīs rozi, tad viņš priecāsies, to ieraugot pie cita krūtīm — tā ir rezignācija, un nenoliedzami, ka arī rezignācijai ir savs skaistums, bet kur valda rezignācija, samierināšanās, tur traģikas nevar būt.

Bet nepareizi būtu šo spriedumu — ka latviešiem traģisms svešs — pārāk vispārināt, jo tas dzejnieks, kas citādi bijis ļoti pazemīgs, bet ar īsta talanta paš-

apziņu teicis, ka viņš modernas mākslas jēdzienu pirmais ietvēris latviešu nacionālā elementā, traģiku atzīst par vadītāju motīvu cilvēka dzīvē un traģisko mākslu par augstāko mākslas veidu. Poruks ir teicis: „Kam ideālu nav, tas nepazīst arī traģikas. Tāpēc tie bailīgie zaķi, kas mūžam grib tikai smieties, nevar saprast lauvas, kas droši dodas saviem vajātājiem pretī un beidz cienīgi savu dzīvību“ („Vai pesimisms rakstniecībā notiesājams“ 1901.). Poruks ne tikai principiāli atzina traģiku kā augstāko mākslas veidu, viņa paša mākslā arī valda traģisks noskaņojums jau tādēļ vien, ka viņš zina, ka dzīves mīklas ir neatrisināmas. Daba viņam nebija paraugs, viņš saslējās pret zemes šaurajām formām, gribēja iegūt baltās drānas, sasniegt pilnīgu, zemes virsū neiespējamu skaidrību:

„Pret dabu es pacēlu savu dūri,
To lādēju dūsmās un draudēju saulei.
Bez Dieva, bez dabas, bez ziedoņa,
Bez dziesmām, bez laimes es dzīvoju.“

Vai vēl skaidrāk traģiskais noskaņojums:

„Tev pārmest, pasaule, ir velti,
Tu pati nezini, ko dari,
Bet jums es mūžam pārmetīšu,
Jūs augstie, neredzami gari.“

Dievs nav veicis labu darbu, nepilnīgā būtē iedēstīdams pilnības ilgas. Puteklītis grib tapt par patstāvīgu pasauli, uzkāpt visaugstākā kalnā, tas nav iespējams, un tādēļ rodas ciešanas, tādēļ visa pasaule pārvēršas lielā asarā, un: „Viens vienīgs ceļš mums priekšā, tā

galā sirdis lūzt.“ Poruka attieksmes pret traģisko jo skaidri izpaužas viņa attieksmē pret diviem lieliem traģēdiju rakstītājiem: Šēkspīru un Gēti. Viņš apbrīno Šēkspīru, kam „liktenis ir spektrālanalitisks elements, kas cilvēci sašķel raksturos“, bet viņš nemīl Šēkspīru. Būdams liels rakstnieks, Poruks, pats to neapzinādamies, sevī nes savas tautas īpatnības, un tā kā latviešu pasaules uzskata centrālās vērtības ir dzīvība un daiļlabais, tad dabiski, ka Poruks Šēkspīram pārmet, ka viņš nevērtē cilvēka dzīvību augstu, ka viņam trūkst tikumisku vērtību. Citēsim paša Poruka vārdus par Šēkspīru — „artists, klauns, kas spēlējas ar cilvēku sirdīm kā cirkū žongliers ar bumbiņām.“ ... „Šēkspīrs ļauj cilvēkiem mirt bez apskaidrības, ar sevišķu izmisumu.“ ... „Tāpēc nāve, visur nāve.“ Pēc Poruka domām Šēkspīrs dod gan aistētiskas, bet ne ētiskas vērtības, viņš nemodina morāliskus spēkus, daiļo neapvienojot ar labo: „Baudas viņš mums sagatavo, bet tomēr viņš mūs atstāj izsalkušus.“

Salīdzinot Šēkspīru ar Gēti, Poruks apgalvo, ka Gēte atstājis lielāku iespaidu uz pasauli kā Šēkspīrs. Gēte — „attīstības dievinātājs“ — Porukam tuvāks par Šēkspīru, kas nepazīst tapšanu un cilvēka iekšējo šķīstīšanās ceļu.

Poruks, kaut dziļi sevī pazina traģiku, nav uzrakstījis nevienu traģēdiju, jo viņam trūka traģēdijas izveidošanai nepieciešamā stiprā griba. Bet cik dziļi viņš sakņojās traģikā, liecina viņa diemžēl pārāk reti citētais teiciens: „Jā, taisni stiprais jūt to vislabāk, cik grūta ir dzīve.“

Latviešu literātūrā traģiskā izpratne vispilnskanīgāka Rainī, kas cilvēku izrāva no dabas plūduma, kas

savu tuvību Prometejam un Faustam apliecinājis oriģinālam adekvātos tulkojumos, un kas pēc savas dabas bija cīnītājs, kalnā kāpējs un lielu mērķu ilgo-tājs pat mīlestībā. Grieķiem traģiskais rodas vai nu tādēļ, ka cilvēki grēko pret Dievu, vai arī tādēļ, ka dievi netaisnīgi izturas pret cilvēkiem. Šā liktenīgā momenta Rainim nav, nav arī Dieva svešuma, Dieva tāluma, kā tas bija jaunā Gētes darbos: Dievs Raiņa darbos pieminēts tikai vienu vienīgu reizi pavisam nenozīmīgā kārtā.

Nav Rainim arī Šēkspīra traģikas, kas rodas stipram raksturam saduroties ar nenovēršamu pasaules gaitu. Rainis traģēdijā ienes jaunu momentu, proti ētisko, vai runājot pašā Raiņa vārdiem: labo sirdi. „Laba sirds ir visa sākums.“ Personības brīvību Rainis izprot īsti ziemeļnieciski: brīvība ir tur, kur cilvēks cīnās par tikumiskām, viņa dvēselē noenkurotām vērtībām. Traģikai nepieciešamā pretrunīgu spēku sadursme notiek pašā individā. Raiņa izpratnē brīvs ir tas, kas uzticīgs savai labajai sirdij. Viņa kosmā spīd divas saules: viena debess tālē, otra — cilvēku krūtīs. Cilvēks grēko nevis nepaklausīdams dieviem, bet topot neuzticīgs ētiskām vērtībām. Un kuŗas tad ir augstākās ētiskās vērtības, par kuŗām cīnās Raiņa varoņi arī tad, ja viņus apdraud nāve un bojā eja? Tā ir tauta un mīla. Tauta ir jāmīl vairāk par sevi pašu, vairāk par tēvu un māti. Neviens nedrīkst dzīvot tikai savu dzīvi: „Ja mana dzīve būtu tik mana vien, cik viegli gan to nomest ikkatru dien!“ Rainis radījis latviešu varoni — Lāčplēsi, un varonis jau ir tas, kas dzīvo nevis savu personīgo, bet savas tautas dzīvi. Raiņa darbos nacionālais ētoss sakrīt ar tikumisko momentu: cīņa par savas tautas brīvību

ir laba un svēta. Tikumiski rīkojas tas, kas dzīvo un strādā tā, lai uzturētu savu zemi un savu tautu.

Bet lai dzīvotu kopībai, tautai, cilvēcei, ir jāpārvar ķēmīgais, cilvēka krūtīs mītošais ienaidnieks: egoisms vai, kā mēs latvieši mēdzam teikt, kangarisms. Indulis sevī izcīna drausmu cīņu, — viņš jūtas kā pušu pāršķelts koks — līdz viņā koncentrējas spēki ja ne dzīvot, tad vismaz mirt atziņā, ka Embote ir vairāk nekā Ārija, citiem vārdiem: tēvija ir vairāk nekā personīgā laime. Šo Raiņa domu sastopam kā viņa traģēdijās, tā arī viņa dzejoļos: „Par brīvi, par tautu, par cilvēci mirt ejat atkal kā varoņi.“ Indulis mirst, neiegūvis Āriju ne zemes virsū, ne aizsaules dārzos: Rainis atpestīšanas ideju nepazīst, viņa māksla, salīdzinot ar Gētes mākslu, daudz skarbāka, daudz nežēlīgāka.

Ja Raiņa mūžības vēju apšalkotā pasaulē pirmā augstākā vērtība ir tauta, cilvēce, tad otrā, kuņas dēļ cīnās varoņi — mīla. Jāzēpa traģēdija ir mīlas un naida cīņa, kas norisinās ne tik daudz starp Jāzēpu un brāļiem, bet vissīvāk pašā Jāzēpā. Jāzēpā — mūsu latviešu Faustā — daudz ļaunuma, bet viņā arī visvairāk spēka šo ļaunumu uzvarēt: visās krāsās mērcēta viņa dzīve. Traģēdijā mijas gaišais mīlas resp. dzīvības motīvs, — kas visskaidrāk izpaužas vārdos: „Uz dzīvām dvēslēm mīla prasās iet,“ — ar tumšo naida resp. nāves motīvu, kas katrā cēlienā atrod savādāku ietvērumu, bet pirmajā jau skaidri izteikts raupji tumšajos vārdos: „Bet es tad kāju jums uz kakla likšu, un cik vien atriebei ir salduma, tik es to izdzeršu līdz dibenam.“ Pirmajā cēlienā: „Krājas naidis kā mēsli ziemas kūtīs.“ Pēdējā — uzaust mīlestības saule, bet bija jāpaiet gaīrai gadu virknei nežē-

līgā cīņā, kamēr Jāzeps iespēja mīlēt tos, kas viņam pāri darījuši. Ērkšķi, ko brāļi viņam iedūruši krūtīs un ko viņš glabājis 17 gadus, viņš tikai mūža beigās, kad nonāk saskaņā ar savu sirdi, nomet. Jāzeps aiziešana no brāļiem, kā arī Dinas vīzija tragēdijas beigās nozīmē mīlas uzvaru pār naidu un nāvi, un tādēļ Jāzepam arī tiesība teikt: „Es mirdams nemiršu.“

*

Mēs dzīvojam laikmetā, kuŗā skaidrāk kā jebkad apzināties, ka neviens no mums nav pasargāts no likteņa sitieniem, bet ja kaut kas varenāks par varenību likteni, tad tā ir cilvēka drosme, kas aiz pašas gribas stājas pretī liktenim. Un ja tas tā, tad taisni stiprais jūt vislabāk, cik grūta, bet skaista ir dzīve.

LIEPU LAPU LAIPA

No visiem ziediem vislaipnākais man vienmēr licies rimtīgi mazais, bet spēcīgi smaržīgais liepu zieds. Un no visām laipām visjaukākā — liepu lapu laipa, ko novij cilvēku laipnība. Pats vārds laipnība, ar liego, glāsaino „l“ skaņu, atgādina gludi glaudīgo liepu lapu. Un latvietis zina, ka liepu lapu laipa nav domāta praktiskiem nolūkiem, ar siena vai bekona vezumu pāri tādai laipai nevar braukt, tā ir tilts, kas ved no cilvēka sirds uz cilvēka sirdi.

Strīdi mūsu dzīvi piebārsta ar dadžiem. Kas prot savīt laipnības liepu lapu laipu, tas strīdū paliek uzvarētājs. Taisnība ir tam, kas citiem der par parragu, bet sargājieties to uzbāzīgi rādīt! Pārākums ir jāslēpj laipnā pazemībā, kā liepa savus medainos ziedus slēpj zaļā lapotnē. Lai rupjo cilvēku atbrūnotu, vislabākais paņēmiens ir — uz lamu vārdiem atbildēt ar laipnību, tad lamātājs ievilksies savā eža kažokā, atteiksies no tālākā uzbrukuma. Nīcše ir teicis: „Cilvēks ir kaut kas, kas jāpārvar,“ un, manuprāt, cilvēkam vispirms sevī jāpārvar dzīvnieciskais smagums, sevī jāatrasa spēja uz rotaļību. Laipnība ir sevī atraisītā, brīvā cilvēka grācija.

Laipnību nedrīkst sajaukt ar konvencionālo formu

un diplomātu veikli slīpētiem vārdu virknējumiem. Piekļājība ir laba lieta, bet reizēm tā nedzīva un sastingusi, tā saistīta ar zināmu telpu un laiku. Kas Latvijā pieklājīgi, tas Ķīnā nepieklājīgi, un otrādi. Mēs zinām, ka Latvijā pieņemts, ar kādu cilvēku sarunājoties tam skatīties acīs, bet Ķīnā tā būtu nekautība. Ķīnā, sevišķi, ja sarunas partners ir augstāk stāvoša persona, jāraugās uz viņa kreiso plecu. Piekļājību katrs centīgs karjerists var iemācīties, bet laipnība ir iedzimta, tā — personas šarms.

Piekļājība ir forma, bet laipnība cilvēcības jautājums. Kur valda laipnība, tur — cilvēku cieņa. Laipnība izpaužas cieņā pret katru arī mums svešu cilvēku. Laipns cilvēks izturas vienādi pret savu līdzinieku, apakšnieku un priekšnieku. Viņš ierindojas cilvēkos kā viņam līdzīgās būtēs, neatzīdams nevienu ne par bīstamu varmāku un ienaidnieku, ne arī par nožēlojamu vergu un izmantojamu līdzekli.

Laipnība nav sajaucama ar liekulību, kas veic pakalpojumus un runā tīkamus vārdus, ar nolūku gūt labumu. Laipnība vij liepu lapu laipu, lai apmainītos nesavtīgiem simpatijas izpaudumiem.

Bailīgais nespēj būt laipns, un arī savtīgais ne. Viņi abi baidās, ka viņu laipnību varētu izmantot, un tādēļ no saviem vārdiem un darbiem ap sevi vij dadžu mūri. Patmīlīgais spēj būt ļoti pieklājīgs, bet ne laipns. Laipnība bez rīmtības nav domājama, jo tas, kas jūtas pārāks par visiem, vienmēr gribēs, lai viņam kalpotu, bet laipnībā slēpjas gatavība kalpot bez dzeņamaudas un kalpot arī tai mirklī, kad neviens padarīto pakalpojumu neregistrē. Laipns spēj būt tikai iekšīgi bagātais, kas, novijot liepu lapu

laipu, nebaidās kļūt nabagāks. Jo stiprāks un neatkarīgāks kāds, jo vieglāk tam būt laipnam.

Godkārigais un klīrigais nespēj būt laipns, jo aplēš savu darbību, katru savu rīcību un kustību, bet laipnais dāvā, pats neapzinādamies, ka to dara. Kam cieta sirds, tas neliek liepu lapu laipu, tā sabirst viņa stīvajos, neveiklajos pirkstos.

Laipnība ir dvēseles mūzika, ko nepazīst ar mazvērtības izjūtu sirgstošie. Ar mazvērtības izjūtu sirgstošais cieš no pastāvīgām depresijām un savus vārdus un darbus ietīsta miglas mākoņos. Mazvērtīgais vai nu glaimo bez mēra, vai arī — kur tas iespējams — citus kalpina.

Vai laipnība ir tikums? Tikums sakņojas gribā, tikumu var panākt ar gribu, bet laipnība sakņojas sirdī, tā, līdzīgi mūzikālitātei, vai nu piemīt vai nepiemīt cilvēkam. Kam sirds nav skanīga un gaiša, kam tā nav līdzīga medainiem ziediem rotātai liepai, — nespēj būt laipns.

Tikums uzstāda prasības, tas pamāca un reizēm ar savu lielumu nomāc, bet laipnība iepriecina un spārno. Tikums ir cirsts akmenī, bet laipnība ir dvēseles arōmats.

Nekur tik daudz laipnības es neesmu redzējusi, kā liepziedu smaržas un mūzikas piesātinātā Vīnē. Šo dārgo mantu es gribēju pārvest dzimtenē, bet tas man neizdevās, jo muitas ierēdnis to aplika ar pārāk augstu muitu, atzīdams, ka šī prece nav ne derīga, ne arī nepieciešama, un tādēļ pieskaitāma pār robežu nelaižamiem luksa priekšmetiem. Bet kā lai mēs bez luksa dzīvojam? Kā lai dzīvojam bez liepu lapu laipas?

Vērodama mūsu tirgotājus un pārdevējus, kas

preci nomet, it kā tā būtu ienaidniekam domāta granāta, mūsu sīkos un lielos ierēdņus, kas ar saviem tautiešiem runā, it kā tie visi būtu viņu pretinieki, es reizēm nevaru aptvert, kādēļ liepu lapu laipa, kas tik ļoti ielīksmo sirdi, tik reti tiek novīta? No nāves nesējām bumbām tā mūs nepasarga, bet gan no sīkām atskabargām, kas ikdienas dzīvi padara neciešamu.

Bruņinieks Don Kichots pamāca savu ieroču nesēju Sančo Pansu: esi laipns, Sančo Pansa, laipnība nemaksā naudu!

Laipnība ir bruņinieku rota, bet kalpa rokās tā sarūs. Laipnība mirdz svēto sejās, tā raksturīga stipriem valdniekiem, to teic dzīves pārvarētāji — filozofi. Viens no reālākiem, viedākiem cilvēkiem, grieķis Plutarchs, savā Moraliņā, kas vecajam Gētem bija tik dārga, rakstījis slavas dziesmu laipnībai: „Laipnais ģiedrums ir visur labprātīgs palīgs, tas dzīvē ienes mirdzumu un prieku, tā maigums un tīkamība uzvar visu niknumu un īgnumu.“ Un varenais romiešu imperators, bīstams ienaidniekiem un dumpiniekiem, gudrais kaŗa un dzīves vadonis — Marks Aurelijs — ir teicis, ka vīrišķīgu vīru raksturo nevis rupjība un cietsirdība, bet maigums un laipnība.

Laipnības pilnīgākais izpaudējs ir smaids, ko nepazīst ne Dievs, ne dzīvnieks, ne mežonis, to pazīst vienīgi kultūrālais cilvēks. Tādēļ vīsim liepu lapu laipas.

SATURS

	Lpp
Divas kultūras saknes	5
Daimons, Mefistofelis un Homunkuls	34
Kopība un vientulība	58
Tragiskais grieķu un ziemeļnieku izpratnē	92
Liepu lapu laipa	120

[0,80]

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0306028099

Vāku zīmējis
ERNESTS ĀBELE